Mojca Pajnik, Petra Lesjak-Tušek,
Marta Gregorčič

PREBEŽNIKI, KDO STE?

Mirovni inštitut
Inštitut za sodobne družbene in politične študije

POLITIKΣ

Mojca Pajnik, Petra Lesjak-Tušek, Marta Gregorčič
PREBEŽNIKI, KDO STE?

Lektura: Nevenka Škrlj
Fotografije: Samo Rovan
Oblikovanje: Irena Wölle
Tisk: Stane Peklaj

© MIROVNI INŠTITUT, 2001

Izid knjige je omogočil Open Society Institute

Zbirka Politike

Izdajatelj: Mirovni inštitut
Inštitut za sodobne družbene in politične študije
Metelkova 6
SI-1000 Ljubljana
E: info@mirovni-institut.si
www.mirovni-institut.si

Urednik: Aldo Milohnić

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

347.176.2(497.4)
342.72/.73

PAJNIK, Mojca
Prebežniki, kdo ste? / Mojca Pajnik, Petra Lesjak-Tušek, Marta Gregorčič. - Ljubljana : Mirovni inštitut, 2001. - (Zbirka Politike)

ISBN 961-90932-2-4
1. Lesjak Tušek, Petra 2. Gregorčič, Marta. - I. Tušek, Petra Lesjak glej Lesjak Tušek, Petra
115252736

Vsebina

9 PREDGOVOR
15 UVOD
19 METODE
27 POT, BREZPOTJA IN OŽIVITEV TABORIŠČ
28 Hoja po žerjavici
29 Zakaj?
33 Sekira je padla
34 Ampak kam?
35 Prebijanje in predori
36 Na poti
39 Prijetje in "obtičanje v blatu"

49 NOVI DOM: ŽIVOTARJENJE V SLOVENIJI
50 Azilni dom in center za tujce v Šiški v Ljubljani
57 Center za tujce v Velikem Otoku pri Postojni

69 DOM V PLAMENIH
69 Nacionalna kletka
71 Zategovanje zanke
74 Demokracija brez ljudstva
76 Med dvema skrajnostma
81 Zaupanje – stava na prihodnost

93 NOVI SVET – ZAHOD
93 Odprta vrata
95 Trdnjava uspeha

105 EXCUSE US!
105 Kršenje človekovih pravic
107 Kje so plišasti medvedki?
109 Za železno zaveso
114 Razporejanje – človek kot kategorija
119 Zakonodajna loterija
124 Schengen – namišljeno območje brez meja
129 ZAKLJUČEK
135 LITERATURA

Zahvaljujemo se Mirovnemu inštitutu, ki nam je omogočil opravljati raziskavo, Saši Cuder za sodelovanje in za skrbno pripravljeno bazo podatkov. Posebna zahvala vsem anketarjem za odlično delo: Roku Ružiču, Katji Pesjak, Bogdanu Tušku, Bojani Jug, Ani Katarini Strnad, Tadeji Drolc, Juriju Alimovu, Luciji Mulej, Nini Fabjančič, Tadeji Mihajl, Klemnu Novaku, Maji Ožbolt, Nevi Kebe in Dejanu Krhinu. Posebej hvala tudi Matjažu Hanžku za spodbudo in informacije.

Hvala tudi Rastku Močniku, Mitji Velikonju, Vlasti Jalušič, Igorju Ž. Žagarju in Aldu Milohniću. Njihovi komentarji so nas spodbudili k ponovnemu premisleku nakaterih pogledov, ki jih predstavljamo v knigi, in tako pomembno prispevali h končni vsebini.

Zahvaljujemo se Samu Rovanu za fotografije. Posnete so bile oktobra 2001 pred centrom za tujce in azilnim domom v Šiški v Ljubljani, centrom v Velikem Otoku pri Postojni in na koncertu skupine Rasta Movement na Metelkovi v Ljubljani 24. avgusta 2001.

PREDGOVOR

Vsebina te knjige se nanaša na obdobje vsaj po letu 1990. Takrat so države Evropske unije (EU) podpisale t. i. schengenski sporazum. Ta se na eni strani zavzema za odprtost meja, za globalno brezmejnost, na drugi strani pa uvaja selektivne metode totalitarnih režimov, ki so namenjene nadzoru nad gibanjem ljudi in posredno določajo, kako morajo delovati in kaj pri tem misliti. "Schengenski projekt" dobiva svetovno razsežnost in močno presega okvire EU. Postaja sinonim za politiko izključevanja, ki se posledično odraža v naraščajočem vsesplošnem sovraštvu in preziru do ljudi druge vere, rase in kulture.

Diktatu EU kot država kandidatka za vstop sledi tudi Slovenija in se zato spopada z vsemi posledicami in aktivnostmi, ki jih povzroča sledenje politični volji za vključevanje. Slovenija si torej kakor mravljica na vse kriplje prizadeva, da bi jo vključili v veliko mravljišče, sprejema zahtevane pogoje migracijske politike "velikih" in se zavezuje, da jih bo v doglednem času izpolnila. Pri tem pa se je slovenski politični vrh pokazal dokaj nespreten. Pri ravnanju s prebežniki je pogorel že pri zagotavljanju pravic. Sledil je navodilom od zunaj in jih od EU vestno prevzemal kot novo dolžnost: uspešen lov na ljudi. Policisti prebežnike lovijo zelo spretno in ko jih ujamejo, dokažejo, da znajo z njimi ravnati kot z objekti, jih dehumanizirati. Polovijo jih kot prebeglo divjad. Zaslišijo jih, nato jih strpajo v centre oziroma domove za tujce in tako umaknejo pred očesom javnosti in skrijejo kot tihotapci svoje blago. Po naključju, ki je bilo najbrž posledica nespretnega ravnanja v državnem vrhu, so v omenjene centre stopili novinarji in posneli, v kakšnih nemogočih razmerah ljudje v njih živijo.

Posnetki so v nekaterih vzbudili sočutje, v nekaterih pa začudo, gnus ob pogledu na drugačne ljudi. Slednji – sprva so bili med njimi tudi mediji – so izvajali verbalno nasilje nad sočlovekom in tudi bolj ali manj odkrito prodajali predsodke, iz katerih se pojavi rasizem. Nekatere nevladne organizacije, posamezniki in različne institucije

so v večkrat zadušljivo sovražnem ozračju do prebežnikov v Sloveniji v prvih mesecih leta 2001 postavili ogledalo pred domačo kot tujo javnost, predvsem pa pred odgovorne politične izbrance na državni in mednarodni ravni.

Prvi, od katerih smo pričakovali odziv, ki bi bil v skladu z zakonom, so bili predstavniki ministrstva za notranje zadeve (MNZ). Zgodilo pa se je prav nasprotno: tisti, ki so zakone postavili, so jih bolj kakor očitno kršili in to na različnih področjih. Postalo je skoraj pravilo, da so ljudi, ki so jih prijeli pri nelegalnem prestopu meje, brez razlage odvlekli najprej na policijsko postajo, nato pa jih strpali v centre za tujce po Sloveniji. Z njihovimi pravicami jih večinoma niso seznanili. Kolikor se je le dalo potihem so jih zapirali za železne rešetke kakor najhujše kriminalce. Prebežniki so živeli v nemogočih razmerah: v kletnih prostorih stavbe na Celovški 166 v Šiški v Ljubljani se je gnetlo tudi do štirideset ljudi na dvajsetih kvadratnih metrih. V tem zadušljivem prostoru, v katerem so tudi spali, so moški in ženske morali opravljati potrebo v isto vedro. Njihovi kriki, ki so se razlegali izza rešetk, so zbujali sočutje – vsaj pri nekaterih. Odgovorni pa, kot da so gluhi za opozorila raznih strokovnjakov, predstavnikov nevladnih organizacij, posameznikov, borcev za človekove pravice. Tudi jim ni bilo mar, ko jih je na kršitve človekovih pravic in na strahotne življenjske razmere v centrih opozoril varuh človekovih pravic. Kot bi rekel Foucault, v okrilju vsemogočega razuma, ki zapira bližnjega, so se pogovarjali med seboj in se prepoznavali v neusmiljenem jeziku nenorosti (Foucault 1998, 5).

Predstavniki oblasti so s svojim odnosom do prebežnikov zakrivili "izvirni greh". Z nečloveškim ravnanjem, pri katerem so šli celo tako daleč, da so tihotapili ljudi iz enega centra za tujce v drugega sredi noči, so postali glavni krivci za tisto, kar je sledilo. Velik del slovenske javnosti se je pripravil na boj z nevidnim sovražnikom. Kot gobe po dežju so začele rasti t. i. "civilne iniciative". V njih so posamezniki združevali moči v želji, da bi prebežnike izgnali iz svoje okolice. Vodje vaških nočnih straž so ukazali postaviti barikade, ki bi avtobusom s prebežniki preprečile vstop v vasi. Olje na ogenj so prilivali tudi mediji: večinoma so poročali tako, da so prebežnike neprestano predstavljali kot odžiralce davkoplačevalskega denarja, kot čudne ljudi, ki ogrožajo slovenstvo in s svojo drugačnostjo (barvo kože, navadami itn.) vnašajo nemir v idilo slovenskih vasic.

To je kratek opis razmer, v katerih je nastajala ta knjiga. In te razmere so postale tako nevzdržne, da se je odpor moral zgoditi. Ravnanje pristojnih s prebežniki in tudi poročanje medijske in drugih javnosti sta nas spodbudili k delu. Zamisli so začele dobivati otipljivejšo podobo kmalu po manifestaciji proti ksenofobiji (za solidarnost s prebežniki) v Ljubljani 21. februarja 2001. Osnovni namen raziskave je bil prebežnike, zaprte v slovenskih centrih za tujce, predstaviti drugače, kot nasprotje ravnanju politike in diskurzu medijev: ti so prebežnike obravnavali kot blago, ki se ga skladišči v kleteh, zaseže na mejah, proda v drugo državo. Veliko smo slišali o "varnostnih ukrepih", ki naj bi jih pristojni na eni strani zagotavljali zato, da bi prebežnikom preprečili vstop v Slovenijo, na drugi strani pa, da bi "zavarovali" slovenske državljane in državljanke. Pri tem ni manjkalo niti informacij, kako so prebežnike "obkolili", koliko se jih je "izmuznilo" policijskemu nadzoru itn. V centre za tujce smo se odpravile po drugačne informacije: želele smo priti med prebežnike, slišati njihova mnenja, spoznati njihove izkušnje.

Namero, da bi predstavile zgolj zgodbe za nemimi zidovi in železnimi rešetkami v centrih, kamor na začetku 21. stoletja še vedno zapirajo nedolžne ljudi, kot so jih pod absolutistično oblastjo v 17. stoletju, pa smo med delom presegle. Po vsem, kar smo s skupino anketarjev doživele na terenu, se nismo mogle niti se nismo želele izogniti temu, da bi predstavile tudi razmere, v katerih živijo ljudje v centrih. Zato smo v tej knjigi združile več, kakor smo najprej želele; zapisale smo življenjske zgodbe, pogosto tragične usode posameznikov, ki smo jih razbrale iz osebnih pričevanj in jih razumele s pomočjo različnih podatkov. Opisale smo razmere v centrih za tujce, ki ne dajejo pravzaprav nič drugega kot streho nad glavo, pod katero ni konca trpljenja. Tudi nismo hotele izpustiti diskurza nekaterih zaposlenih v centrih, ki so o prebežnikih govorili kot o drugorazrednih ljudeh, celo kot o "neljudeh".

Tako kot se je Foucault spraševal o smiselu špitalov, v katere so v Franciji v 17. stoletju zapirali "norce", se danes sprašujemo, v čem je smisel centrov za tujce. Če so bili špitali pred stoletji instanca monarhičnega in meščanskega reda (Foucault 1998, 45), so tudi centri za tujce danes instanca oblasti. Zapiranje je torej bilo in je še danes "institucionalna stvaritev" (Foucault 1998, 64). Centri tako fizično kot simbolično pomenijo družbeno izključitev tistih, ki imajo za

družbo grozljivo podobo. Če so reveži, potepuhi in hudodelci pred stoletji prevzeli vlogo gobavca, potem njihovo vlogo danes prevzemajo prebežniki. Če so na "ladjah" norcev nekoč tovorili tiste, ki niso bili "zdravo normalni", potem so danes potniki na teh ladjah, ki so še pred nedavnim plule po Pacifiku, prebežniki. Če so na ladjah, se ne potikajo po čistih mestih in ne prenašajo "virusov" na "zdrave" prebivalce, so daleč in postajajo ujetniki lastnega odhoda.

S podatki in zgodbami, ki jih predstavljamo v nadaljevanju, želimo prispevati k razmisleku o nesmislih, ki jih doživljajo prebežniki. "Bil je popotnik *par excellence*, to je ujetnik prehoda," pravi Foucault za norca, zaprtega na ladji. Prebežniki niso le ujetniki prehoda, pač pa tudi odhoda, saj jih prav ta zaznamuje. V študiji smo prepustile besedo prebežnikom, ki so se po bolj ali manj (ne)srečnem naključju znašli v Sloveniji. Njihove zgodbe so gotovo primerljive z zgodbami prebežnikov, ki so zaprti v podobnih trdnjavah pred schengenskim zidom.

Z besedilom želimo prispevati k demitologiziranju "drugačnosti" in nakazati drug način razmišljanja: čeprav smo vsi ljudje, se v odnosu do prebežnikov naša preprosta humanost razblini v nič. "Različnost ... nas zato ne sme napeljevati k opazovanju, ki razkosava in je razkosano" (Lévi-Strauss 1994, 14). Prav namišljeni občutki grozeče vsenavzočnosti in vsiljive drugačnosti so povod za splošno nestrpnost do prebežnikov. Ta študija, ki predstavlja neko skupino ljudi, želi spodbuditi razmišljanje o nerazlogih za diskriminacijo, o posledicah, ki jih diskriminacija sproža, in hkrati pozvati oblast, naj premisli o svojem početju. Naj odgovorni premislijo, preden začnejo govoriti o "zelo dobrih" razmerah v centrih za tujce. Premislijo naj tudi, zakaj je med tistim, kar govorijo, in dejanskimi razmerami tako velika razlika.

Prvi pogoj, ki smo ga morale izpolniti, da smo se lahko lotile raziskovanja, je bila pridobitev dovoljenja za opravljanje terenskega dela. Naprej smo pridobile dovoljenje od Matjaža Hanžka, varuha človekovih pravic. Po tem, ko so nas na MNZ več dni pošiljali zdaj na eni, zdaj na drugi naslov, nam je dovoljenje končno podpisal minister Rado Bohinc. Glede na cilj, ki smo si ga zadale, je bilo terensko delo neizogibno in hkrati edini način, kako raziskati izkušnje prebežnikov in prisluhniti njihovim zgodbam. Delo na terenu je kmalu steklo. Vsi, ki smo stopili v življenje za zidovi centrov, izkušnje

ne bomo pozabili. In knjiga, ki si jo, spoštovani bralec, bralka prijel/a v roke, opisuje koščke te absurdne realnosti na začetku novega tisočletja.

Mojca Pajnik, Petra Lesjak-Tušek, Marta Gregorčič

UVOD

Z raziskavo, monografijo, želimo predstaviti prebežnike zato, ker jih je najprej dehumanizirala politika, nato še širša slovenska javnost, in jih predstavila kot nekakšne družbene stenice. Raziskava sama, torej prepletanje kvantitatvnih rezultatov anketne analize z življenjskimi zgodbami, izkušnjami in refleksijami na terenskem delu to tudi dokazuje. Želimo, da bi bralec, bralka prepoznal/a večplastnost in prepletenost vsebin, ki smo jih preučevale. S študijo ne želimo le prispevati k odpravljanju nestrpnosti in rasizmov, pač pa dati prosto pot razmišljanju o "marginaliziranih" skupinah in posameznikih, v tem primeru prebežnikih. V tem poglavju želimo to doseči z razpravo o nekaterih pojmih in pokazati na absurdnost nekaterih razsežnosti v odnosu enega posameznika do drugega.

Skušale bomo pokazati, zakaj so prebežniki danes v razmerah, ki bi jih lahko označili kot "novi kolonializem", širše razumljeni kot grožnja ne le Slovencem, ampak vsemu "razvitemu" svetu. To besedilo je predvsem odgovor na odnose neenakosti, neenakomerne razdelitve moči, ki so se v zgodovini pojavljali kot posledica "diktata" vladajočih institucij oblasti bodisi na nacionalni bodisi na mednarodni ravni. Politika, ki jo izbrani vodijo iz centra politične moči, vedno stigmatizira nekatere posameznike oziroma posameznice in družbene skupine – predvsem tiste, ki po takšnih ali drugačnih merilih ne ustrezajo tistemu, kar naj bi bilo določeno in prepoznavno kot "normalno". "Normalnost", katere prepoznavnost določajo centri politične moči, sproži diskurz o univerzalnosti. Posledica je: vse, kar ni "normalno", je slabše in nerazvito, celo primitivno. Tako si nekdo prilašča pravico, da določa pojem normalnega po svojih merilih in tako ideološko ustvarja *common sense*, ki postane nedvoumen in ki mu naj "preostali svet"[1] sledi kot čreda. Prebežniki, ki so se danes znašli v položaju izobčencev, v razmerah, ko se tako vzorci vedenja,

[1] Znani rek *west and the rest* (zahod in ostali svet) Tomlinson (1997, 123) uporablja, ko govori o kulturnem imperializmu kot eni od sodobnih oblik kolonializma.

navade, običaji kakor razne politike, denimo, politika migracij, ustvarjajo in vodijo izključno iz centrov moči, niso pojmovani kot normalni. So predvsem različni in v svoji različnosti dojeti kot nekaj pošastnega ali sramotnega, nekaj, kar druge ogroža in jim grozi.

Zakaj večina verjame v grozljivost prebežnikov? Kadar se znajdemo v nepričakovanih okoliščinah, zavračamo moralne, verske, družbene, estetske norme, ki so tuje tistim, s katerimi se istovetimo. "'Navade divjakov', 'pri nas tega ni', 'tega ne bi smeli dovoliti' itn., vse te surove reakcije izdajajo vedno isti srh, isti odpor, ki ga občutimo ob nam tujem načinu življenja, verovanja in mišljenja" (Lévi-Strauss 1994, 15). S to mislijo lahko pojasnimo razmere, v katerih so se znašli prebežniki v Sloveniji. Zbežali so iz države, v kateri so se rodili, ker so jih v njej preganjali. Želeli so se izmotati iz enoumja, v katero so jih znova in znova pehali, ko so se upali dvigniti in povedati, da mislijo drugače. V želji po boljšem življenju, včasih iz strahu pred vojno ali politično represijo, so se odpravili na pot. Ko so po večjem ali manjšem naključju prišli v Slovenijo, so znova naleteli na barikade. Javnost jih je dojela predvsem kot drugačne. Razumevanje različnosti je v tem primeru dobilo negativen prizvok, kot je stigmatizacija, zaradi katere so se prebežniki kazali predvsem kot nam neenaki in na skrajni stopnji kot neljudje.

Prepoznavanje različnosti je pripeljalo do tistega, čemur Lévi-Strauss pravi "opazovanje, ki razkosava in je razkosano" (1994, 14). Mobilizacija tako slovenskega političnega vrha, v katerem so nespretno iskali "ustrezno rešitev", kot širše javnosti, ki je čutila, da se mora od prebežnikov ograditi, jih potisniti na rob zato, da bo lahko pred strašljivostjo nekoga ali bolje nečesa zavarovala sebe, je prebežnike pahnila v položaj nemočne žrtve. Razlika (*differentia*) med njimi in nami je postala tolikšna, da so se ob njej začele lomiti velike zamisli o enakosti, o spoštovanju drugega. Pomeni, ki jih pripisujemo razlikam, so v tem primeru, kot bi rekel McLaren (1994), odigrali tisti ideološki boj za prevlado, s katerim se skuša ustvariti poseben režim reprezentacije, ki služi za to, da določeno realnost legitimira. Realnost prebežnikov je v tem kontekstu prepoznana kot nerealnost, kot nekaj, kar ne obstaja oziroma kar za nas nima pomena. Gre za položaj, ki je značilna posledica odnosa moč : nemoč, pri katerem "organizacije" posameznikov opozarjajo na različnost z namenom, da bi obdržale svojo moč in privilegije.

Tisti, ki so bodisi fizično bodisi simbolično oddaljeni od nas, so prepoznani kot homogena celota, v kateri izjemnost posamičnega ne obstaja. V primeru prebežnikov se je zgodilo, da posameznik sploh ni bil več viden, ni obstajal, prebežniki so bili obravnavani kot med seboj enaki zato, da so jih lahko sprejeli predvsem kot drugačne. Drugi so se zdeli stacionarni, ne zato, ker bi res bili takšni, ampak zato, ker nam oni sami niso nič pomenili oziroma ker njihovega načina mišljenja, njihovih navad nismo mogli meriti z izrazi referenčnega sistema, ki ga uporabljamo. Živimo v okvirih referenčnega sistema in realnosti, ki so zunaj njega, lahko opazimo zgolj skozi deformacije, ki jih ta sistem vsiljuje, ko gre celo tako daleč, da nam onemogoči, da bi karkoli sploh opazili.

Ko prebežnike stereotipno označimo za tiste, ki nas ogrožajo, ki nimajo ne "pravih" vrednot ne "pravih" namenov, bi se morali vprašati, ali inertnost, stacionarnost, ki jo pripisujemo drugim, ne izhaja iz našega neznanja o zavednih ali nezavednih interesih posameznikov, katerih merila so lahko drugačna od naših. Z drugimi besedami, drug drugemu bi se lahko zdeli nepomembni kratko malo zato, ker si nismo podobni.

In kaj je alternativa etnocentričnemu odnosu, ki je hkrati nasprotna temu, da se ena skupina uveljavi kot edina prava in vredna, kot samozadostna entiteta, ki je drugi ne zanimajo oziroma jo zanimajo le toliko, da nje same ne ogrožajo? To je predvsem razmišljanje, kaj nam predstavlja drugi človek in kaj njegova različnost. Pri tem lahko uporabimo Lévi-Straussovo misel: "S tem ko kratimo človeškost tistim, ki se zdijo med predstavniki človeštva najbolj 'divji' in 'barbarski', si od njih zgolj sposojamo eno njihovih značilnih lastnosti. Barbar je predvsem človek, ki verjame v barbarstvo" (Lévi-Strauss 1994, 16). Taylor (1992) zagovarja, da mora biti vsakdo priznan v svoji neenakosti na osnovi pravice do enakega dostojanstva. Gre za etično držo, ki izhaja iz "univerzalne človeškosti", v kateri najdemo idejo o različnosti v enakosti. Univerzalna človeškost pomeni to, da smo vsi ljudje človeška bitja v enaki meri in da imamo vsi enako bistvo, enako dostojanstvo ali vzvišenost ter s tem tudi enake temeljne pravice in dolžnosti. Omenjeni potencial je lastnost, ki jo imajo vsi ljudje in je temelj, zaradi katerega pripada spoštovanje vsem ne glede na to, kako in v katero smer so ta potencial razvili.

V odnosu do prebežnikov bi torej pričakovali odprtost že zaradi preprostega etičnega načela o spoštovanju sočloveka. Drugega naj bi priznali in pri soočanju z njim naj bi bili odprti in torej pripravljeni spreminjati tudi lastna merila in stališča in se tako učiti novih spoznanj. "Enaki smo v tem, da smo drugačni" (Lukšič-Hacin 1999, 35) ali, kot pravi Rex (1996, 90), razlika, skupaj z "enakimi" možnostmi ustvarja pogoje vzajemnega priznavanja ljudi. Ne govorimo torej o tem, da bi morali zanikati drugačnost, različnost prebežnikov, nasprotno, govorimo o tem, da bi vzpostavili odnose spoštovanja, v katerih bi ena skupina drugo potrjevala in dopolnjevala v svoji drugačnosti. Pomemben je torej dialog, ki lahko vpliva na transformacijo človeškega dojemanja stvarnosti.

McLaren govori o odnosih "solidarnosti", ki seveda ne bi producirali enako mislečih posameznikov. Nasprotno, začnejo se takrat, ko si ljudje zaupajo v izražanju nasprotnih mnenj. Solidarnost naj bi se vzpostavljala kot posledica pogostih stikov, interakcij in bi implicirala odprtost oziroma pripravljenost posameznika, da razširi lastno obzorje spoznanja. Taylorjev esej *Politika priznavanja* nas ne poziva le k temu, naj drugega natančneje spoznamo in naj torej aktivno pristopimo k spoznavanju ljudi, ampak nas spodbuja tudi k bližjemu in manj selektivnemu pogledu o tem, kdo z nami deli prostor, ki mu pravimo "naš". Gre za več kakor za to, da drugega priznavamo tako, da sprejmemo dejstvo njegovega obstoja. Gre torej za več kakor za strpnost do drugega, ki domneva zgolj to, da nekoga sprejmemo, da pač je, da obstaja, več nas pri tem ne zanima. Gre za interkulturno kompetenco, za to, da drugega ne le priznavamo, ampak se mu približamo in ga želimo spoznati. Že pri Dostojevskem tujec ne pomeni samo nekoga, ki nam ni domač, ampak nam hkrati razkriva skrivnostnost. Tujec nam razkriva bistvo vsakega drugega človeka, ki bo za nas vedno ostalo tuje in skrivnostno. In knjiga, ki je pred vami, želi razkriti del te skrivnosti.

METODE

V raziskavi smo uporabile različne raziskovalne metode hkrati in enakovredno. S pomočjo kvantitativnih metod smo analizirale stališča, vrednote in ocene, ki so jih prebežniki podali na podlagi anketnega vprašalnika, kvalitativne pa smo uporabile, ko postulatov (spoznanj) ni bilo mogoče ali jih nismo nameravale kvantificirati. Zastavljene raziskave smo se torej lotile s kombiniranjem kvalitativnih in kvantitativnih raziskovalnih pristopov: ankete, biografske metode.

Na vrednost uporabe več metod hkrati so med drugim opozorili že nekateri metodologi (Rangler, Bremer in Kanter); nujno terensko raziskovanje "izključenih", "marginaliziranih" skupin je poudaril Bjørgo (1997). Avtorice podobno izhajamo iz podmene, da je pri preučevanju posameznih skupin (v tem primeru ljudi različnih narodnosti, rase, vere itn.) uporaba več metod hkrati potrebna, če ne celo nujna. Skupina v pričujoči raziskavi – prebežniki – je bila specifično različna od drugih družbenih skupin v Sloveniji; obravnavamo ljudi, ki so se po nekem spletu naključij znašli ob istem času na istem mestu in so pretrgali (ekonomske, družbene, socialne idr.) vezi z matičnim okoljem. "Ujeli" so jih na ozemlju Slovenije, ker so prestopili mejo brez dokumentov, in jih zaprli za rešetke.

Z uporabo kvantitativnih in kvalitativnih metod skušamo opozoriti na njihovo komplementarnost. Kvantitativnim metodam pogosto očitajo, da posameznika reducirajo na "enote" in determinirajo odgovore z vnaprej pripravljenimi merskimi lestvicami ter s tem ne zajamejo družbene kompleksnosti. Kvalitativno raziskovanje pa je pogosto kritizirano kot "neznanstveno", vendar zlasti zaradi subjektivnih stališč raziskovalca omogoča širši in globlji pogled v skupino, kar kvantitativne metode otežkočajo. Še več, prav s kvalitativnimi metodami lahko stopimo iz "naše realnosti" in izkusimo druge, nepoznane realnosti.

Zavajajoča in neresnična bi bila trditev, da smo povsem zadostile merilom objektivnosti[2] v smislu vrednotne nevtralnosti, saj smo bile avtorice vključene v "kontekst prebežnikov" (bile smo del njihovega "okolja": zaklenjene skupaj z njimi za železnimi vrati po več ur na dan ali ves dan). Nesmiselno bi bilo trditi, da smo ostale nepristranske in v nasprotnem primeru bi raziskava ponujala vse prej kakor pa predstavitev, deskripcijo, eksploracijo.[3] Objektivna merila so bila izpolnjena na tehnični ravni, torej pri zbiranju podatkov in njihovi obdelavi, kar je osnovni pogoj za znanstveno raziskovanje. Raziskovanje je temeljilo na medsebojnem zaupanju raziskovalk, anketarjev in sodelujočih; zaupanje pa je pri tovrstnem delu pogoj za objektivnost.

Raziskave o prebežnikih so redke, navadno izhajajo iz policijskih zapisnikov oziroma podatkov ali drugih sekundarnih virov, pridobljenih iz medijev ali od različnih interesnih skupin. Zanesljivost raziskav, ki zadevajo marginalizirane skupine, je zato pogosto dvomljiva, poleg tega so te raziskave pogosto polne predsodkov in apriorizmov. Pri kvantitativnem in kvalitativnem merjenju oz. preučevanju neke skupine sta velik problem tudi pluralizem interesov in sam predmet obravnave. Raziskovalci največkrat izbirajo in razvijajo kazalce glede na posamezni raziskovalni projekt in namen raziskave. Gre za iskanje pozitivnih ali negativnih kontinuumov, številna možna raziskovalna polja pa ostajajo zaprta. Kakor smo že opozorile, bo v nadaljevanju dana beseda predvsem prebežnikom samim. Zanimali so nas predvsem prebežniki in njihova stališča, med drugim tudi do Slovenije. Čeprav nas v izhodišču niso zanimala stališča prebivalcev Slovenije o prebežnikih, smo med raziskovanjem ugotovile, da izjav in ravnanja osebja v centrih preprosto ne moremo prezreti. Pri tem smo uporabile tudi tiste izjave, ki še niso bile v celoti objavljene ali predstavljene javnosti.

---

[2] Objektivnost raziskovanja je v vsakem primeru relativna: raziskovalec vstopa v raziskavo s svojimi vrednotami in stališči, zato tudi pri sestavljanju anketnih vprašalnikov izbira vprašanja na podlagi subjektivnega prepričanja, ki lahko nehote usmerja odločitve. Objektivnost je dodatno negotova zaradi družbenega konteksta in vnaprej določene pomembnosti družbenih vprašanj.

[3] Knjiga predstavlja deskriptivno (prikaz stanja) in eksplorativno raziskavo (odpiranje novih problemov, induktivni postopki služijo pojasnjevanju, opisovanju, objekta/subjekta raziskovanja: za družboslovce so objekti hkrati tudi subjekti, ki aktivno posegajo v realnost).

Anketo[4] "Prebežniki, kdo ste?" / "Immigrants, who are you?" smo s pomočjo anketarjev izvedle v petih ustanovah v Sloveniji (center za tujce in azilni dom v Šiški na Celovški 166 v Ljubljani, center za tujce v Velikem Otoku pri Postojni, prehodni dom za tujce v Postojni ter begunski zbirni center v Kozini) v aprilu in maju 2001. Vanjo smo vključile 167 prebežnikov: 80 jih je bilo v centrih za tujce, kjer so čakali, da jih bodo "odstranili" in/ali ugotovili njihovo "identiteto", 53 jih je bivalo v azilnem domu; ti so ob vstopu v Slovenijo zaprosili za azil. Anketirali smo tudi 34 beguncev, ki so bili nastanjeni v zbirnih centrih in so večinoma že pred leti prišli iz Bosne in Hercegovine – njihove odgovore smo pozneje izločile iz obravnave.[5] Največ anketiranih (skupno 64 %) je bilo iz Ljubljane (center za tujce in azilni dom). Vprašalnik zajema tri "časovne preseke": prvi sklop vprašanj se nanaša na pot, drugi na dogajanje v njihovi matični državi in tretji na dogajanje v Sloveniji.

Premagovanje jezikovnih ovir: vprašalnik je bil zastavljen v slovenskem in angleškem jeziku, anketarji smo prevajali tudi v francoščino, nemščino, italijanščino, srbščino in hrvaščino, za pomoč smo zaprosili še prevajalca iz ruščine in kitajščine, prostovoljno so (iz arabskih jezikov v angleščino, iz turščine ali kurdščine v nemščino in iz romunščine v italijanščino ali angleščino) prevajali tudi prebežniki sami. Kljub temu da so anketo občasno prevajali prebežniki, veljavnost odgovorov ni dvomljiva. Pri prevajanju so pomagali samo, kadar ni bilo druge možnosti (npr. če na določeni dan ni bilo arabsko govorečega anketarja, saj zaradi vsakodnevnih selitev prebežnikov nismo mogle predvideti vseh potrebnih znanj tujega jezika). Prebežniki so prevajali potem, ko smo se prepričale, da vprašanja razumejo in da jih znajo tudi postaviti, ne da bi (tudi nehote) spremenili njihov pomen. Pomen vprašanj smo jim razložile podobno kakor drugim anketarjem. Prostovoljni prevajalci so najprej anketo izpolnili sami, pri prevajanju med anketiranjem prebežnikov pa so postavljali vprašanja tudi v nam razumljivem

[4] Pripravile smo jo s pomočjo že uporabljenih metodologij (vprašalnikov) (Toš, Inglehart idr.), ki smo jih po potrebi prilagodile.

[5] Na terenu smo ugotovile, da so prebežnike zaradi prostorske stiske naseljevali tudi v begunske centre (Postojna, Kozina). Pred izvedbo raziskave smo nameravale obravnavati vse, ki so bili med našim preučevanjem nastanjeni v omenjenih centrih. Pozneje smo zaradi specifičnega statusa in pogojev za bivanje v Sloveniji begunce z začasnim zatočiščem iz raziskave izključile.

jeziku. Anketarji so tako spremljali izpolnjevanje celotne ankete in opozarjali na morebitne nesporazume, s čimer se je verjetnost napak pri anketiranju zmanjšala na najnižjo možno raven.

Biografska metoda[6] (analiza življenjskih zgodb) je bila mogoča po vzpostavitvi zaupanja med raziskovalkami in prebežniki. Uporabile smo jo šele po nekajkratnem vstopu v centre, ko smo že navezale tesnejše stike, prijateljstvo; če je bilo mogoče (pri prosilcih za azil), smo jo izvajale tudi zunaj centrov. Pričevanja prebežnikov so prepletena z interpretacijo odgovorov na anketna vprašanja. Tako so življenjske zgodbe, ki so nam jih prebežniki pripovedovali, vsebinsko povezane z odgovori na anketo. Zgodbe so v besedilo v knjigi vključene tako, da se z vsebino smiselno povezujejo, ponekod pa jo tudi dopolnjujejo ali pojasnjujejo. V nasprotju s statistično interpretacijo, ki prebežnike obravnava skupno in izpostavlja prevladujoča mnenja in stališča, so prebežniki v svojih pričevanjih v ospredju kot posamezniki. Zato so pričevanja zapisana osebno in se tako po načinu kakor obliki sporočanja razlikujejo od povzemanja rezultatov ankete. Kadar želimo poudariti komunikacijo med prebežniki in nami, pričevanja in življenjske zgodbe zapišemo kot pripovedovalci v prvi osebi ednine ali množine, glede na to, s kolikimi od nas se je prebežnik pogovarjal. V nekaterih primerih posameznikove življenjske izkušnje povzamemo, tako kot jih prebežniki sporočajo sami. Kvantitativna analiza je tako dopolnjena s kvalitativno in namen raziskave – želja, da spregovorijo prebežniki – uresničen.

[6] Biografska metoda raziskovanja je po našem mnenju najpomembnejša oblika analiziranja resničnega življenja *insiderjev* ali subjektov preučevanja. Akademsko raziskovanje se prehitro postavlja le za pisalne pulte in za računalnike. V raziskovanju se pogosto kaže odpor do terenskega dela, vendar finančni, moralni ali kakršnikoli drugi zadržki niso za to opravičljivi razlogi. Ker dostopnih študij o prebežnikih ni, poleg tega ni uporabnih podatkov (dostopni so le tisti iz sekundarnih virov, npr. medijev), bo naša raziskava nakazala poskusni okvir – kako predati mesto, performens prebežniku, kako prebežnike najbolje spoznati in jim prepustiti, omogočiti, da govorijo. Biografska metoda nam je služila v toliko, da njihove življenjske zgodbe, objavljenje v knjigi, posredujemo javnosti. In ne gre za pogled od zunaj, pač pa za pogled iz skupine ali pogled v skupino, ki jo preučujemo. Šele pogled od "znotraj" bistveno prispeva k objektivizaciji raziskovanja in k možnosti analize same, hkrati pa h kompleksnejšemu razumevanju.

Tabela 1

Prebežniki, ki čakajo, da jih bodo odstranili, in prebežniki, ki so zaprosili za azil, po centrih

Naziv centra, doma	Prebežniki, ki čakajo, da jih bodo odstranili		Prebežniki, ki so zaprosili za azil		Skupaj	
	n	%	n	%	n	%
Azilni dom, Ljubljana	2	2,5 %	31	58,5 %	33	24,8 %
Center za tujce, Ljubljana	45	56,2 %	9	17,0 %	54	40,6 %
Prehodni dom za tujce, Postojna			8	15,1 %	8	6,0 %
Begunski zbirni center, Kozina			5	9,4 %	5	3,8 %
Center za tujce, Veliki otok pri Postojni	33	41,3 %			33	24,8 %
Skupaj	80	100 %	53	100 %	133	100 %

Vir: Raziskava "Prebežniki, kdo ste?" / "Immigrants, who are you?", april–maj 2001

Po pripravi ankete smo anketarjem, med njimi smo bile tudi same, pojasnile, kaj in kako spraševati, zato se na terenu niso pojavljale nejasnosti. Ankete nismo poskušali opraviti za vsako ceno, pač pa le, če smo videli, da anketirani zares razumejo vprašanja, ki smo jih zastavili, in kadar jezik ni bil ovira (to se je dogajalo pri Kurdih). Za biografsko metodo so veljala druga nepisana pravila – avtorica, ki je pridobila zaupanje prebežnika, se je prepustila njegovi zgodbi. Ker pogovor ni bil voden (usmerjen), pač pa povsem spontan, nam je veliko prebežnikov povedalo svojo življenjsko zgodbo ali nam zaupalo svojo stisko. Z nekaterimi pribežniki, ki so zaprosili za azil, smo tudi pozneje ohranile stike. Pogovori zunaj centrov so se tudi razlikovali od pogovorov v centrih (večja odprtost, sproščenost, fleksibilno menjavanje tem itn.).

Skupno število vseh obravnavanih anketiranih prebežnikov je bilo 133, od tega 86 % moških in 14 % žensk; največ anketiranih je bilo v

starostnem razredu od 20 do 29 let (44 %), dobra četrtina anketiranih se je zvrstila v starostni razred od 30 do 39 let. Prevladovali so predvsem mlajši anketiranci, saj je imela le desetina anketiranih 40 let in več.

Največ, kar četrtina anketiranih je bilo pred odhodom iz države zaposlenih kot mehaniki, zidarji, mizarji, peki, slaba petina jih je bilo zaposlenih v storitvenih poklicih (prodajalci, trgovci), desetina prebežnikov je opravljala prevozniške storitve ipd.; 18 % anketiranih se je šolalo na srednjih šolah in fakultetah, 12 % je imelo visoko ali višjo izobrazbo (zaposleni kot inženirji, strokovnjaki, profesorji). Brez zaposlitve je bila le slaba desetina anketiranih.

Prebežniki so govorili številne tuje jezike: vsaj en tuj jezik je govorilo kar 84 % anketiranih, vsaj dva 42 % anketiranih, nekaj (22 %) je bilo tudi takih, ki so govorili tri jezike in več. Med tujimi jeziki je bil najpogostejši angleški (44 %), srbski in hrvaški (29 %), nemški (22 %). Za verne se je opredelilo kar 89 % anketiranih, od teh je bilo 73 % islamske vere. Tako visok odstotek pojasnjuje tudi zastopanost držav, iz katerih so anketirani prišli – precej so zastopane države Bližnjega in srednjega vzhoda ter muslimanske skupnosti v ZRJ.

Glede na regije je prišlo največ anketiranih (45 %) iz azijskih držav (prevladovali so Iračani, Kitajci in Iranci), tretjina anketirancev je bila iz držav nekdanje Jugoslavije (največ iz ZRJ), po desetina pa iz drugih evropskih in afriških držav. Glede na matične države je bilo največ prebežnikov iz ZRJ, od teh največ Albancev s Kosova in Romov. Sledili so prebežniki iz Iraka[7] (20 %), Irana in Kitajske (po 8 %). Med anketiranimi sta bila tudi dva Slovenca.

Za lažjo ponazoritev smo na nekaterih mestih prebežnike združile glede na matične države v tri ali štiri skupine.[8]

[7] Policisti so posredovali informacije, da so podatki o številu prebežnikov iz Iraka zavajajoči. Za Iračane naj bi se izdajali Kurdi predvsem zato, ker Slovenija prebežnikov iz Iraka praviloma ne vrača, medtem ko Kurde vrača.

[8] Upoštevati je treba, da statistično interpretirane ocene glede na posamezne države niso reprezentativne; prebežniki iz istih držav, ki niso zajeti v raziskavo, bi lahko razmišljali drugače.

Tabela 2

Prebežniki iz raziskave po državah in obravnavanih skupinah držav

3 Skupine držav	4 Skupine držav	Države	n	%
Evropa		ZRJ	34	26,2
		Romunija	8	6,2
		Makedonija	6	4,6
		Belorusija	2	1,5
		Bosna in Hercegovina	2	1,5
		Slovaška	2	1,5
		Rusija	1	0,8
		Slovenija	2	1,5
Azija	Bližnji in srednji vzhod			
		Irak	26	20,0
		Iran	11	8,5
		Turčija	2	1,5
		Libanon	2	1,5
		Izrael	1	0,8
	Azija	Pakistan	2	1,5
		Šri Lanka	1	0,8
		Kitajska	11	8,5
		Afganistan	1	0,8
		Bangladeš	2	1,5
Afrika		Sierra Leone	6	4,6
		Sudan	5	3,8
		Alžirija	1	0,8
		Kamerun	1	0,8
		Liberija	1	0,8
		Maroko	1	0,8
Manjkajoče vrednosti[9]			2	1,5
Skupaj			133	100

[9] Prebežniki, ki niso želeli navesti države, iz katere prihajajo.

POT, BREZPOTJA IN O□IVITEV TABORIŠČ

obležati ob poti; stopati po poti; s potjo so bili;
poiskati pravo pot do; iti komu s poti, umakniti se mu; križišče karavanskih poti;
imajo še dolgo pot pred seboj; vso pot ni spregovoril; med potjo je srečal precej ljudi;
lačen je od poti; že tretji dan je na poti; njegova prva pot je bila; pot do uspeha ni lahka;
do učenosti ne vodijo gladke poti; to je edina pot, po kateri se bomo uprli potujčevanju;
preostaneta nam še dve poti; dobiti kaj po pravični poti;
po raznih poteh izvedeti; po tej poti ne dosežemo ničesar tako, na tak način;
z gladko potjo kaj opraviti hitro, na lahek način;
s tako potjo jih boste še bolj zmedli tako; hoditi po čudnih poteh;
spraviti koga na pošteno pot; je imel veliko poti pri najrazličnejših ljudeh;
spraviti koga s poti; onemogočiti; povsod jim je napoti;
ostati na pol pota ne dokončati, ne opraviti začetega;
prehodil je križev pot iz mučilnice v mučilnico; mnogo potov sta se srečala;
doseči kaj zakonitim potom zakonito

Izbran kolaž pomenov, ki jih ima beseda *pot* po SSKJ

Beseda *pot* je večplastna, dinamična in v povezavi s prebežniki sugerira množico pomenov, od (ne)usmerjenega gibanja, iskanja, blodenja, do oddaljenih ciljev, in bojevito energijo, ki žene telo, četudi prazno, otopelo, razočarano; za otroke, za svobodo, za boljše življenje, za pravice ali v iskanju (izgubljene) družine.

V slovenščini najdemo kar nekaj morfemov, s katerimi (v povezavi z drugimi morfemi v besede) pogosto označujejo prebežnike in lahko oblikujejo niz predsodkov do prebežnikov: *pot*epuhi (klateži), po*pot*niki, *pot*omci itn.; ali tiste, ki zadevajo dokumente, predmete, ki jih *pot*rebujejo, imajo ali nimajo, kot: *pot*ovalka, *pot*ni list, *pot*rdila; oz. tiste, ki se nanašajo na načine delovanja: *pot*uhnjeno, *pot*egavščina itn.

Pot v pričujoči študiji razumemo kot popolno nasprotje pomenov, na katere pomislimo, kadar govorimo o *pot*ovanju. Če si v vsakdanjem življenju predstavljamo pot v kontekstu avanturističnega užitka, avanturizem v primeru prebežnikov sugerira drugačen pomen. Čeprav ima morda vsakdo, ki se odpravi na pot, v sebi kanček avanturističnega duha, lahko le-tega v razmerah, ko ljudje zapustijo matično državo, razumemo kot nekaj pozitivnega oziroma nekaj, kar posamezniku pomaga lajšati bolečino: psihično in fizično, ki jo občuti v nepredušni cisterni tovornjaka, med razsutim tovorom v

železniškem vagonu, v katerem je več dni zaprt, in ko njegovo pot pretrga trda birokratska roka oblasti.

V primeru prebežnikov sta šele odločitev za pot in sama pot prvi pogoj za možno rešitev – morda "pot do uspeha" ali zgolj pot do preživetja. Rešitev pogojno rečeno. Morda o rešitvi razmišljajo na začetku poti, ko jih preganja policija, ko jim grozita vojna in nasilje ali nujna in neizogibna podreditev političnemu enoumju. Takrat se odločijo za pot na globalno opevani domnevni demokratični zahod, kjer se misel o rešitvi kmalu razblini v "nerešitev" oz. "zasužnjenje", "razčlovečenje", "razvrednotenje telesa in duha". Prehojena pot rodi željo po vrnitvi, razočaranje in anomijo.

"Vsak človek mora sam zase ugotoviti, na kakšen poseben način je lahko rešen" (Freud 1930, 34–36). Ni zlatega pravila, ki bi veljalo za vsakogar. Prebežniki pa so ugotovili, da odločitev za pot še ne pomeni rešitve, pač pa novo spoznanje o več/manjvrednem človeku, izkoriščanju, pomilovanju.

Hoja po Derjavici

Life eh good too much
Ah make we live am *well*
Life eh good too much
Ah make we live am *well*

Everywhere we go
I say life eh good oh
Everywhere we go
I say life eh good, eh good

Take ah good look
I say life eh good, oh
Take ah good look
I say life eh good, eh good

We travel everywhere
Everywhere we go
I say life eh good oh
Everywhere we go
I say life eh good, eh good

Life eh good too much
Ah make we live am *well*
Life eh good too much
Ah make we live am, *live* am

Rap till the end

Victor Fredirick – B.Fine
Life

Migriranje ali odhodi posameznikov na pot so se dogajali v vsej zgodovini človeštva. Kot želja in odločitev posameznika, da iz takšnih ali drugačnih razlogov odide s točke A na točko B ali C, se zdi migriranje nekaj povsem spontanega, življenjskega,[10] ampak je prej na-

[10] V Sloveniji bi si težko predstavljali, da se npr. Štajerec (zaradi ekonomskih razlogov) ne bi smel preseliti na Primorsko ali v osrednjo Slovenijo, kjer so višje plače in boljši življenjski standard, večja možnost zaposlitve itn. Če pa imamo v mislih prebežnika – ne

sprotno, prepoznano kot problematično dejstvo v družbenem, političnem in tudi kulturnem smislu. Selitve oziroma migracije za preživetje kot potreba po hrani in zdravju so se sprevrgle v preživetje v kulturno-politični ujetosti, omejenosti in vsiljenosti. Čeprav so deportacije in evakuacije, izgnanstvo in repatriacija, prisilne premestitve in pregnanstva temeljni del evropske zgodovine (Sowell 1996), pa v zadnjih desetletjih predvsem nelegalne migracije postajajo Ahilova peta zahodnih družb.

Številne novejše teorije se formirajo v različnih disciplinah raziskovanja,[11] ki preučujejo, kako migracije vplivajo na kulturne spremembe in kako na "etnično identiteto", kako spreminjajo populacijo v demografskem smislu, kako vplivajo na zakonodajo, zakaj imajo države težave pri nadziranju migracij itn. Castels in Miller (1993, 8–9) sta definirala štiri migracijska gibanja v prihodnjih dvajsetih letih: globalizacijo migracije (vse več držav se vključuje v tok globalnih migracij), pospeševano migracijo (številčna rast, predvsem v večjih regijah), diferenciacijo migracije (različni migranti, od prebežnikov pa do sezonskih delavcev, trajnih naseljencev se selijo ob istem času) in feminizacijo migracije (pred časom so migrirali predvsem moški, danes čedalje več žensk).

Naša študija se z naštetimi vprašanji in teorijami neposredno namenoma ne ukvarja, saj izhajamo iz domneve o zanikanju "problematičnosti" migriranja kot takega. Vsakdo ima pravico vstopiti v katerokoli državo, še posebej, če je v lastni ogrožen ali mu grozijo s smrtjo ali ga maltretirajo. V nadaljevanju bomo pregledale razloge za pot, ki smo jih obravnavale v anketi pri vprašanjih: zakaj se prebežniki odločijo za pot, koliko časa se odločajo, kje dobijo informacije, s kom gredo na pot, koliko časa so na poti itn.

Zakaj?

Ko "opora" na državne institucije ali socialne ali pravne ni bila več možna, ko torej "ni bilo več drugega možnega izhoda" kakor prista-

Štajerca, pač pa npr. Pakistanca, pa to postane radikalna točka zloma: gonja za pravicami, možnostmi, ki so enim podarjene, drugi pa si zanje neuspešno prizadevajo tudi dlje kot deset let. Če pa prebežnik le pridobi azil oz. status begunca, še vedno ne more do zaposlitve, ker mu zaradi številnih birokratskih zapletov ne uspe pridobiti ustreznih dokumentov. Uradne, za to pristojne institucije, ga pošiljajo zdaj na eno zdaj na drugo organizacijo, urad ali ministrstvo.

[11] Glej Castles in Miller (1993); Soysal (1994).

jati na kršitve in neformalne norme, ki so se pojavljale v vsakdanjem življenju in ko – če se izrazimo metaforično – ni bilo več kruha za otroke, je bila "prisilno prostovoljna" pot nujna. Razloge za pot so prebežniki ocenjevali na petih področjih: politično, ekonomsko, versko, osebno in drugo. Najpogosteje na njihovo odločitev ni vplival le eden od naštetih razlogov, pač pa več hkrati, zato smo vprašanje zastavile tako, da so lahko izbrali več razlogov in jih razvrščali po pomembnosti. Analiza je pokazala, da so prevladovali politični razlogi (56 %), veliko je bilo tudi tistih, ki so odšli zaradi ekonomskih razlogov (55 %). Četrtina se je za pot odločila iz osebnih razlogov, 15 % pa zaradi verskih.

Največ prebežnikov (44 %) je na prvo mesto med vsemi razlogi za svoj odhod postavilo politične razloge, sledili so ekonomski (41 %), manj kot desetina pa je navedla osebne. Med prebežniki, ki so na prvo mesto postavili politične razloge, je bilo več tistih, ki so zaprosili za azil (59 %), med tistimi, ki so na prvo mesto postavili ekonomske razloge, pa več prebežnikov, ki čakajo na "odstranitev" (83 %). Politični razlogi so statistično značilno prevladovali pri starejših, zaradi ekonomskih razlogov so se na pot odpravili predvsem mlajši (do trideset let).

V pogovorih z anketarji so prebežniki pogosto razpravljali o političnih razmerah v matičnih državah, nekatere, predvsem tiste, ki so "preglasno" izrekali (drugačna) stališča, je preganjala policija, drugi niso želeli živeti v vojni itn. "Policisti so me prijeli, ker sem se z neko žensko zvečer sprehajal po ulici. Zaprli so me, tako da družina tri dni ni vedela, kje sem," je razložil Iranec. "Večkrat so me pretepli, ker sem javno izražal osebno mnenje o oblasti," smo še slišali.

Analiza je pokazala, da so predvsem prebežniki iz afriških držav odšli na pot iz političnih razlogov (73 %).[12] Številni prebežniki so se za odhod odločili predvsem zaradi "vojnih razmer", saj so se znašli v navzkrižnem ognju. Upoštevati moramo tudi tiste, ki jim ni preostalo drugega kakor pobeg, ko se je začela vojna, saj so bili predmet pregona tako za eno kot za drugo stran. Odločitev za pot je bila tako edini izhod za Bošnjake, prebivalce Kosova in Rome. Prebežniki iz

[12] Vojne na nekaterih celinah, otokih in v državah trajajo tudi po več desetletij: v Šri Lanki med hindujskimi Tamili in budističnimi Singalci, v Sudanu med severnimi muslimanskimi Arabci in temnopoltimi prebivalci na jugu (kristjani in animisti); v Izraelu med Židi in Palestinci, v Iraku med Kurdi in Arabci itn.

Evrope so bolj kakor zaradi političnih razlogov odhajali na pot za boljšim zaslužkom oz. ekonomskim interesom (69 %). To je veljalo predvsem za Romune, Makedonce in prebežnike iz ZRJ, medtem ko sta bila za ostale prebežnike iz nekdanje Jugoslavije in iz Azije obe vrsti razlogov – tako politični kot ekonomski – enako pomembni.

Največ (skoraj 54 %) prebežnikov je za informacije o odhodu zvedelo od prijateljev, znancev, skoraj 35 % v družini (samih (21 %) ali od katerega od članov družine (19 %); 9 % iz medijev in le nekaj odstotkov drugje (npr. na delovnem mestu, na univerzi). Upoštevati moramo, da so nekateri prebežniki že večkrat prebegli in so že imeli izkušnjo(e) prebega.

Jurij[13] iz Rusije je imel številne izkušnje s prebegi. V naši raziskavi je sodeloval kot anketar. Kmalu so ga izgnali in ob koncu našega raziskovanja se je vrnil v Slovenijo in povedal tole zgodbo.

> V Slovenijo sem prišel januarja 2001, ker sem želel študirati zgodovino in spoznati slovensko kulturo. Pravzaprav sem bil pripravljen spoznati vse novo, vse me je zanimalo. Toda moj problem je bilo dovoljenje za bivanje v Sloveniji, zato sem moral vsak mesec na ruskem veleposlaništvu v Zagrebu podaljševati vizum. Ko sem maja že tretjič odpotoval v Zagreb, sem bil prepričan, da mi bodo vizum ponovno podaljšali. Vsaj po mojem mnenju je bilo dovolj razlogov za to: sodeloval sem v anketni raziskavi "Prebežniki, kdo ste?" in z Radiom Študent, pa še študirati sem nameraval na ljubljanski univerzi. Žal so me iz Zagreba poslali v Moskvo z obrazložitvijo, da so mi že pretekli dovoljeni trije meseci za bivanje v Sloveniji, po tem času pa bi se moral vrniti v Rusijo in tam dobiti dovoljenje za bivanje v Sloveniji. Svet se mi je sesul. Sploh nisem vedel, kako naj pridem v Moskvo, pri sebi pa sem imel samo sedemdeset mark. Strah me je bilo, da me bodo Rusi poslali v vojno v Čečeniji, saj nisem hotel braniti militaristične države, kakršna je Ruska federacija. Tako mi ni preostalo nič drugega, kot da iz Zagreba ponovno skušam priti v Ljubljano, ki se mi je zdela najbliže.
>
> Na hrvaško-slovenski meji sem se odločil, da zaprosim za azil. Toda policaji me niso upoštevali in so me poslali nazaj na Hrvaško. Hudo mi je bilo. Policaji so me zgrabili v Bregani in me odpeljali na policijsko postajo. V dveh urah sem bil že na sodišču, kjer so me čakali policaji, zapisničarka in sodnica. Povedali so mi, da mi lahko priskrbijo prevajalca ali odvetnika, vendar moram plačati. Tega seveda nisem mogel. Sodnica mi je naložila osemsto kun denarne kazni. Imel sem samo sto trideset kun, zato sem "izbral" zapor. Osem dni v zaporu je bilo zelo hudih. Sedel sem skupaj z Albanci in Romuni, ki so skušali ilegalno priti v Italijo. Razmere v zaporu so bile res nevzdržne: ni bilo radia niti televizije niti knjig. Tudi če bi hotel delati, ne bi smel. Dvakrat na teden te peljejo na svež zrak, enkrat se lahko prhaš in greš v trgovino v zaporu. Tako sem zgolj

[13] Imena prebežnikov, ki jih uporabljamo, so izmišljena, z izjemo tistih, ki so že bila javno objavljena. Prava imena uporabljamo tudi v primerih, da smo se o tem dogovorili s prebežniki (kot zgoraj).

gledal skozi rešetke in spal. Tam sem spoznal, kako pomembna je svoboda. K sreči je bila vsaj hrana dobra pa tudi tepli nas niso. Toda z nami so ravnali grdo kot z živalmi, še huje, gledali so skozi nas ali pa se delali, kakor da nas ni.

Ko sem prestal zaporno kazen, nisem imel druge izbire, kakor da grem na Madžarsko. Hrvaško sem moral zapustiti v enem dnevu, zato sem trideset kilometrov prehodil, del poti sem se peljal z avtobusom in z vlakom, preostalo preštopal. Do Budimpešte sem potoval dva dni, porabil pa sem tudi ves denar. Vse, kar sem imel, je bila telefonska številka nekega študenta, ki ga sploh nisem dobro poznal. Sposodil sem si telefon, da sem ga lahko poklical, toda tudi on mi ni mogel pomagati – živel je v študentskem domu, pa tudi sam ni imel denarja. Bil sem v totalni krizi. Šel sem v cerkev prosit za pomoč. Pomislil sem, da je bila cerkev že v srednjem veku močna socialna ustanova. Morda mi bo lahko tudi zdaj pomagala. Hvaležen sem bil, ker so mi res pomagali. Odpeljali so me v dom, kjer so stanovali Romi in Romuni. Toda drugo jutro sem pristal v bolnišnici, ker sem si poškodoval noge in zastrupil kri. Tako slaboten sem bil, da sploh nisem mogel več hoditi. Pet dni sem preležal v bolnišnici, kjer so poskrbeli zame. Vendar, ko sem se vrnil v dom, v katerem sem bil prej, so me "dobri kristjani" odpodili z besedami: "Pojdi stran, tebe več ne potrebujemo." Tako sem ostal sam v velikem mestu. Težko je bilo, ker nihče ni govoril angleško in ker nisem vedel, kam naj grem. K sreči mi je mama poslala denar, da sem si kupil vsaj nekaj hrane, oblačila in se lahko peljal z avtobusom.

Ker nisem hotel v Rusijo, mi ni preostalo drugega, kakor da spet poskusim priti v Slovenijo. Hotel sem obiskati svojega prijatelja v Murski Soboti, a so me pri Lendavi prijeli policisti. Zaprli so me skupaj z Moldavci, ki so želeli v Italijo. Povedali so mi, da tudi zaposleni v njihovi zaprti komunistični državi zaslužijo samo deset mark na mesec. Ena od Moldavk je bila učiteljica, druga magistra prava na univerzi v Chisinavu in mati dveh otrok. Prav vsi Moldavci so bili zelo revni, brez zaposlitve, brez možnosti za preživetje.

K sreči nas slovenski policaji niso tepli, poslali pa so nas nazaj na Madžarsko, sodnica pa nas je samo opozorila na prekršek. Tako sem na Madžarskem pristal v azilnem domu. Dodelili so mi prevajalca, da bi mi pomagal, a tudi z njegovo pomočjo nisem dobil ničesar, za kar sem prosil. Center je bil podoben zaporu, osebje v njem je bilo zelo nasilno, nenehno so pretepali ljudi. Prisilili so me, da sem podpisal dokument, ki ga nisem razumel, in ko sem ga želel vreči v koš, me je policist udaril po glavi. Povedal je, da mora dokument shraniti. Imel sem vrsto dokumentov, napisanih v madžarskem jeziku, tako da sploh niso bili uporabni. Hrana v zaporu je bila popolnoma zanič, mislim, da ji je rok uporabe že zdavnaj potekel. Največ, kar smo dobili, je bila postana juha s kruhom.

V tem zaporu sem spoznal voznika tovornjaka Ronalda iz Nemčije, ki je s poteklim potnim listom potoval po Madžarskem. Na nemškem konzulatu v Budimpešti je dobil potrdilo o čakanju na nov veljavni potni list. Pozneje je moral to potrdilo pokazati policajem, ki so mu napisali kazen za pet tisoč mark. Vse so mu pobrali: vzeli so mu štiri tisoč mark, ki jih je imel, in ukradli uro. Nikogar ni smel poklicati, niti nemškega konzulata niti svoje matere.

Mene so čez nekaj dni odpeljali v Ukrajino, Romune in Moldavce pa v Romunijo. Dali so nam denar, da smo lahko jedli, prespali in se peljali z avtobusom. Uredil sem

si slovaški vizum in bil v enem mesecu pri svojem znancu v Bratislavi, ki mi je pomagal najti delo. En mesec sem delal, pakiral sem vodko v neki slovaški vasi in zaslužil denar za pot domov. Ljudje na podeželju so bili prijazni. Konec junija sem se vrnil v Rusijo in po dveh mesecih ponovno odšel v Slovenijo. Zdaj mi je žal, da sem zapravljal čas za neki nesmiselni cilj. Nesmiselni samo zaradi železne birokracije, značilne za države kandidatke za Evropsko unijo. V Sloveniji bi rad študiral, vendar se ne morem vpisati na fakulteto, ker nimam potrdila, da mi bo mama vsak mesec nakazala visok znesek in me tako preživljala.

Sekira je padla

Za številne prebežnike je bil odhod edina možnost za preživetje. Medtem ko je enim uspelo zbežati iz matične države, so drugi zaradi pomanjkanja denarja morali ostati in tvegati, da jih doleti celo smrt. Življenjska zgodba tistih, ki niso mogli plačati agenta, ki bi jim takoj omogočil prebeg iz matične države (če sta jim npr. grozila ječa ali "odstanitev"), ali jim ni uspelo samim prebegniti v drugo državo in zaprositi za azil, se je končala bolj ali manj tragično. Številni, ki so odšli, so stavili na "vse ali nič", kako ocenjujejo stavo in ali so jo dobili, bomo videli v prihodnjih poglavjih.

Največ prebežnikov (33 %) se je odločilo za prebeg v trenutku odločitve, do enega meseca se jih je odločalo 6 %, od enega meseca do enega leta 19 %, od enega do štirih let 25 %, pet let in več pa 18 %. Kosovski Romi so poudarili, da so o odhodu začeli razmišljati pred desetletjem, ko se je začel razpad Jugoslavije. Prebežniki, ki so se odpravili v trenutku, se najverjetneje sploh niso imeli časa odločati – prebeg je bil nujen, če so hoteli preživeti. Prebežniki, ki so o odhodu premišljevali dlje, so pogosto prodali svoje imetje in se na pot odpravili sami ali z družinami. Mlajšim prebežnikom so stroške prebega krili starši, da bi jim omogočili boljšo prihodnost, medtem ko so sami ostali doma.

Prebežnike smo vprašali, kaj jih je zadrževalo, da se na pot niso odpravili že prej. Na izbiro so imeli več razlogov: razmere v državi, denar, družina, strah ali drugo. Kot najpomembnejšega so navedli denar (50 %), pomembne so bile tudi razmere v državi (vojne, zaprte meje, nedemokratični ukrepi, nekateri že v matični državi niso imeli dokumentov itn.), kar je trdilo 26 % prebežnikov. 11 % jih je pred odločitvijo zadrževal strah, 13 % družina, nekaj več kakor 15 % je navedlo druge razloge, med njimi mladoletnost, ljubezen ali upanje, da se bodo razmere v državi vendarle izboljšale.

Statistično značilne razlike so se pokazale med prebežniki, ki so zaprosili za azil, in tistimi, ki so bili zaprti v centrih za tujce: prvi se na pot niso odpravili prej zaradi razmer v državi, drugi zato, ker niso imeli dovolj denarja, da bi plačali pot. Anketiranci so navadno odšteli visoke vsote različnim posameznikom (agentom), ki so jim obljubljali bolj ali manj varno pot v ciljno državo.[14]

Yamin je povedal, da so identifikacijski dokumenti (osebna izkaznica, potni list itn.) v Iranu izjemno dragi, zato sinovi pogosto prevzemajo dokumente staršev ali drugih družinskih članov. "Navadni državljani si jih ne moremo privoščiti." Če jih policija na domačih ulicah zaloti brez dokumentov, dobijo visoke denarne kazni, ki jih najpogosteje odslužijo v zaporih. Yamin je imel dokument starejšega brata, ki je umrl. Tako se je v svoji državi predstavljal z drugim imenom in drugimi osebnimi podatki (leto, kraj rojstva).

Ampak kam?

Različni viri[15] potrjujejo, da za matične države prebežnikov velja visoka stopnja neenakosti. Kakor so prebežniki ocenili v raziskavi, so ljudi v njihovi matični državi najbolj razdvajale razlike med revnimi in bogatimi, med tistimi, ki spoštujejo zakone, in tistimi, ki jih ne, med izobraženimi in neizobraženimi, med tistimi, ki živijo na podeželju, in tistimi, ki živijo v mestu. Poudarjali so, da nimajo možnosti za zaposlitev, ne morejo vplivati na družbene odločitve, da je gospodarski razvoj izjemno nizek itn. Zato so od novih, ciljnih držav pričakovali predvsem enake možnosti, boljše možnosti za življenje sploh, za zaposlovanje, izobraževanje in spoštovanje človekovih pravic. Najverjetneje je bila ciljna tista država, ki naj bi jim izpolnila pričakovanja in življenjske cilje – politične, ekonomske ali osebne: iskanje izgubljene družine, pobeg k sorodnikom v tujino itn. Prebežniki z družino so se za odhod in izbiro ene od zahodnih držav odločili bolj zaradi otrok, njihove prihodnosti in možnosti, kakor pa zaradi sebe.

[14] Po podatkih slovenskega policijskega inšpektorja naj bi prebežniki za pot od Teherana do Avstrije plačali deset tisoč mark (če potujejo ilegalno) in dvakrat več, če potujejo "legalno" (s ponarejenimi dokumenti). Avstrija je bila nekaj časa idealna ciljna država za ljudi iz Iraka, saj so tam zaprosili za ameriško zeleno karto, zdaj jim jo pa ameriška ambasada izda le, če tja pridejo legalno. Tako naj v Sloveniji sploh ne bi bilo prebežnikov iz Iraka (oziroma naj bi jih bilo največ 5 %), saj gredo naravnost v Avstrijo.

[15] Glej WB (World Bank), 1999; HDR (Human Development Report), 2000.

Več kakor 60 % prebežnikov je želelo v eno od zahodnoevropskih držav: največ jih je želelo v Italijo (17 %) in Nemčijo (17 %), nato Francijo (8 %), sledile so še Velika Britanija (5 %), Španija (3 %) in druge (Belgija, Danska, Švedska, Švica, Nizozemska ali Kanada). Kar 76 % prebežnikov ciljne države ni doseglo (Slovenija je predstavljala ciljno državo 24 % prebežnikov), za 17 % ciljna država sploh ni bila pomembna.

Yamin, režiser in profesor književnosti, je bil, dokler mu ni uspelo prebegniti v Slovenijo, ki je bila njegova ciljna država, na poti več mesecev. Pred balkanskimi vojnami je želel prebegniti v Beograd, pozneje se je odločil za Slovenijo. Pri poskusih prebega so ga zadržali v številnih centrih v vzhodnoevropskih državah, vendar je vsakokrat pobegnil, dokler ni dosegel cilja. Danes živi v azilnem domu v Šiški in piše scenarije; ves zaslužek porabi za iskanje žene in otrok, ki naj bi živeli v eni od evropskih držav. Želi si, da bi čim prej pridobil status begunca, ki bi mu omogočil zaposlitev.

Prebijanje in predori

Tako dolžina poti kakor tudi čas, ki so ga prebežniki preživeli na poti, sta različna. Nekateri so se v slovenskih centrih znašli že prvi dan (en dan je potovalo le 5 % anketiranih), nekateri pa tudi po več kot petih letih prebegov oz. bega. Povprečno so bili na poti skoraj mesec (27 dni). Največ jih je potovalo teden do mesec (41 %), nekoliko manj (38 %) jih je potovalo manj kakor teden, 22 % prebežnikov pa je potovalo več kakor mesec.

Ne glede na oddaljenost držav, iz katerih so prebežniki pripotovali v Slovenijo, so v povprečju potovali enako dolgo. Nekateri so bežali čez več kontinentov oz. več deset držav, drugi so se v zaprtih cisternah, kombijih, vagonih ali drugih prevoznih sredstvih prepeljali čez Balkan ali ga delno celo prehodili. Prebežniki iz bolj oddaljenih držav so poskušali prestopiti meje z letali ali transportnimi vozili (vagoni) s ponarejenimi potnimi listi ali brez njih, medtem ko so prebežniki z Balkana ali iz Romunije pogosteje bežali z osebnimi avtomobili, peš ali pa so prevozno sredstvo pogosto menjali.

Številni prebežniki potujejo iz Francije v Veliko Britanijo skozi predor (Eurotunnel), ki pod Rokavskim prelivom povezuje obe državi. Rashid iz Afganistana se je v dveh mesecih in pol kar 41-krat odpravil na to smrtonosno pot. Rekel je, da bo še poskusil, in dodal: “Agenti mi bodo popoldne povedali, če bomo nocoj spet šli.” Policisti so v zadnjem letu na devetih hektarih pred vhodom v predor zgradili nenavadno trdnjavo iz prepletenih električnih ograj in senzorjev. Kljub strogemu nadzoru – skupine policistov s psi neprestano nadzirajo območje – se redkim

prebežnikom uspe prebiti v predor. Pred nedavnim so v podvozju hitrega potniškega vlaka odkrili skupino devetih Romunov. Prezebli in nemočni so prispeli v London, kjer so potniki zaslišali njihove klice na pomoč.

Rashid je na vlake skakal z mostov, potoval je v tovornjakih … Pravi, da so se njegove poti vselej nesrečno pretrgale. Večkrat ga je pretepla policija, enkrat celo voznik tovornjaka. "Vztrajal bom, ker zame poti nazaj ni," je rekel.[16]

Razlogi za pot so večinoma tičali tudi v tem, "s kom so potovali". Največ prebežnikov se je na pot odpravilo samih (40 %), nekoliko manj (29 %) z družino ali (30 %) s prijatelji. Prebežniki iz afriških držav, ki so najpogosteje prebežali zaradi političnih razlogov, so (takoj ko so lahko) pobegnili sami; večina jih je pobegnila, da jih ne bi zaprli, nekateri so zbežali iz zaporov ali kaznilnic. Prebežniki iz nekdanje Jugoslavije so prebegnili sami ali z družino (63 %), mnogi so odšli na pot, da bi našli družino, ki jo je od njih ločila vojna. Iračani so bili na poti najpogosteje s prijatelji (46 %).[17]

Prebežniki, ki so bili mlajši od 20 let, so prebegnili sami ali z družino, prebežniki med 20. in 29. letom se na pot niso podali sami, pač pa s prijatelji ali družino. Medtem ko so prebežniki, ki so jih zaprli v center za tujce, potovali tako sami kakor tudi z družino ali prijatelji, pa so prebežniki, ki so zaprosili za azil, kakor bi lahko pričakovali, najpogosteje prebegnili sami.

Na poti

We move down from Babilon
Rasta move ...
Rasta move I say

Rasta move in the morning
Rasta move in the evening
Rasta move in the afternoon
Rasta move anytime
Rasta move anywhere, I say

Rasta move
Rasta move
Rasta move, I say

Rasta move in the morning
Rasta move in the evening
Rasta move in the afternoon
Rasta move anytime
Rasta move anywhere, I say

Rasta move
Rasta move
Rasta move, I say

Rasta move Babilonians
Rasta move wicked people

Rasta move
Rasta move

Victor Fredirick – B.Fine
Rasta Move

[16] Povzeto po: Daley, Suzanne. 2001. Illegal Immigrants Seek the Light at the End of Eurotunnel. *Herald Tribune*, 16. marec 2001, 1, 4.

[17] Za druge države je vzorec zelo majhen, zato ne moremo iskati statističnih značilnosti.

Kaj se je s prebežniki dogajalo na poti? Kako so jih "zajeli" ali "prijeli",[18] kako dolga je bila pot, kje so prespali, kako so potovali, kje se je pot končala? Njihova pričevanja se razlikujejo tudi glede na čas in na to, kolikokrat so jim pretrgali pot.[19] Medtem ko smo razloge za pot in samo odločitev že predstavile, bomo v nadaljevanju osvetlile dogajanja na sami poti, kjer so doživljali prevare in nasilje policistov.

Agenti so s prebežniki pogosto trgovali kot z blagom; ni jih zanimalo, zakaj so prebežniki na poti, ampak le, koliko bodo od njih iztržili.

Večini prebežnikov (76 %) ni uspelo prebežati v želeno ciljno državo, 91 % si še vedno želi v državo, ki jim je cilj; večina je ocenila, da jih niso sprejeli kot "ljudi", da so jim bile kršene človekove pravice (pričevanja v nadaljevanju pojasnjujejo, katere in kako). Policija bi morala vsakogar pri "prijetju" seznaniti z njegovimi pravicami. Pri tem želimo opozoriti, da je kar 79 % prebežnikov odgovorilo, da jih slovenski policisti z njihovimi pravicami niso seznanili! Kar 69 % jih je ocenilo, da si Slovenija sploh ne ali premalo prizadeva za uveljavljanje njihovih pravic.

Pričevanja o poti so pogosto groteskna. Spominjajo na filme iz svetovnih vojn, skrivanje in pobege, koncentracijska taborišča. Izkušnje s poti, doživljanje poti in dogajanje na poti opisuje pričevanje Sabar, ki je spoznala številne poti in načine pobega. Izkusila je centre v državah EU in na Balkanu, zdravstveno/socialno oskrbo v njih, srečevala nepoštene agente, prevoznike in prebežnike z vsega sveta ter spoznala poti, ki so jih utrdili.

Zaradi političnega preganjanja je dvaindvajsetletna Sabar Shahrazad po štiriinpolmesečni poti po Balkanu prispela v Veliko Britanijo. Bežala je po poti, za katero sta Blair in Amato februarja 2001 trdila, da jo bodo poskusili zapreti. Prav tako sta razglasila, da bodo tisti, ki bogatijo na račun prekupčevanja z ljudmi, obsojeni na štirinajst let zaporne kazni.

"V Iranu sem imela dobro plačano službo, vendar pa je bilo tam moje življenje v nevarnosti. V Iranu so ženske drugorazredne državljanke in samo za to, da zadovoljujejo seksualne potrebe moških. Ves čas moramo biti pokrite in če ti izpod pokrivala uide pramen las, te lahko kaznujejo – pretepejo. Življenje je kot ječa, vse je pod nadzorom. Nisem želela v Veliko Britanijo, pač pa zaprositi za azil v Kanadi. Noč pred

[18] "Zajeti" ali "prijeti" zveni povsem policijsko; SSKJ ponuja: prijete ljudi so kmalu izpustili / zajeti sovražno četo / zajeti tihotapce / zajeti koga pri raciji / zajeti velik vojaški plen itd. Izraza se najpogosteje pojavljata v povezavi s kriminalom, prestopništvom.

[19] Redko, pa vendar, smo spoznale celo ljudi, ki so na poti že od sredine devetdesetih. Nekateri so že nekaj let živeli v Sloveniji brez državljanstva in so jih šele pozneje deportirali v katerega od centrov za tujce ali azilni dom. O tem nekaj več besed v nadaljevanju.

odhodom mi je agent, ki sem mu plačala tri tisoč angleških funtov, dal letalsko vozovnico na tuje ime. Drugo jutro sem potovala iz Teherana v Turčijo in nato v Sarajevo. Šele po prihodu sem spoznala, da je agent lagal. Seveda nisem potovala v Kanado. Skupaj s tremi Iračankami in desetimi iraškimi Kurdi so nas odpeljali v hišo starejše ženske, ki so ji plačevali, da je skrivala prebežnike. Bosanski agent nas je štiri ure vozil do gozda, od koder smo pot nadaljevali peš. Lačni in utrujeni nismo smeli zakuriti ognja. Bilo je mrzlo in ponoči sem mislila, da bom umrla. Zjutraj smo z majhnim čolnom prečkali reko Savo na Hrvaškem. Tam je umrlo že več ljudi. Na drugi strani Save so nas čakali trije avtomobili. Po kratki vožnji so nas pustili ob cesti in nam naročili, naj počakamo na tovornjak. Nismo ga dočakali, prijela nas je policija. Tako se je začel začarani krog aretacij, pridrževanj in pobegov."

Za deportacijo Sabar v Bosno je morala hrvaška policija plačati 150 mark (v Sloveniji mora policija prebežniku/ci, ki ga/jo pošljejo nazaj na Hrvaško, poleg dokumentov priložiti petdeset mark). "Poslali so nas v kamp urada Združenih narodov za begunce, ki je bil podoben puščavi s šotori. Tu je bilo neverjetno veliko ljudi različnih nacionalnosti in dogajala so se spletkarjenja. Poklicali smo agenta, ki nam je naročil, naj najamemo taksi in se vrnemo v Sarajevo."

Sabar so ponovno ujeli na Hrvaškem in jo poslali nazaj v Bosno. Zgodba se je ponovila trikrat. "Včasih sem bila edina ženska med zajetimi in sem morala spati s štiridesetimi moškimi v isti sobi. Nekateri so bili prijazni, drugi ne; spolno so me nadlegovali. Enkrat so me za sedem dni zaprli in nisem imela izhoda. Ko smo pobegnili četrtič, smo se peljali v Slovenijo. S kombijem se nas je petdeset ali šestdeset peljalo spet do drugega agenta, ki je bil hkrati tudi policist. Hodili smo skozi gozd od petih popoldne do osmih zjutraj. Med nami so bile noseče ženske in otroci. Obleko sem imela umazano in mokro; ker sem pila vodo iz studenca, sem zbolela. Ujela nas je slovenska policija, ki je patruljirala ob železniški progi, in nas poslala v Ljubljano. Vsakič, ko so me prijeli, sem se drugače identificirala. Vse balkanske države so resnično revne. Zanje je prevažanje prebežnikov igra – možnost zaslužka."

Navsezadnje je Sabar uspelo premagati trdnjavo Evropa; prebežala je v Italijo. "Mejo sem prestopila sama. Kdaj mejni nadzor je, kdaj ga ni. Ko prestopiš državno mejo, moraš uničiti vse (denar, cigarete), kar bi te lahko kakorkoli povezalo z državo, v kateri si bil pred tem. Noč sem prespala na železniški postaji in poklicala agenta, ki mi je naročil, naj se z vlakom odpeljem v južno Italijo. Tu mi je drugi agent v prvem vagonu vlaka z izvijačem odprl prostor, v katerem sem se skrivala vso pot do Cannesa, preden sem prispela v Pariz in nato Nemčijo, kjer sem ostala mesec dni. Še vedno sem želela v Kanado, vendar sem, ker mi ni uspelo, odšla v Antwerpen in tam ostala 25 dni."

Iz Belgije je Sabar prebegnila v Veliko Britanijo; policisti so jo ujeli in vrnili v Belgijo. Ko je nato spet skušala pobegniti, so jo na vlaku ujeli francoski policisti. Poslali so jo v razvpiti kamp Sangatte, od koder je v tridesetih dneh petnajstkrat poskušala pobegniti. Razmere v kampu so bile izredno slabe; ogrevanja ni bilo in hrana je bila slaba. "Za kozarec mleka sem morala stati več ur v vrsti," je dejala. Po neuspelih poskusih pobega se je Sabar odločila, da bo kupila ponarejeni potni list za tri tisoč mark, vendar ji je pred tem uspelo s kombijem pobegniti v Dover, kjer je zaprosila za azil.[20]

[20] Povzeto po: Olden, Mark. 2001. Human Traffic. *Big Issue*, april 23–29, 22–23.

Skoraj polovica prebežnikov (45 %) želi nadaljevati pot iz Slovenije ali še enkrat poskusiti prebežati v ciljno državo, 91 % prebežnikov si še vedno želi v ciljno državo, nekateri se želijo vrniti v matično državo, saj so jih izkušnje prepričale, da je "demokracija" tudi v razvitejših državah "antidemokratična". Le 9 % prebežnikov je cilje spremenilo. Nove države, v katerih upajo, da bodo lahko zaživeli, so Italija, Švedska, Švica in Slovenija. Od prebežnikov, ki kot ciljne države niso izbrali Slovenije, so le trije želeli v Sloveniji tudi ostati. Ne glede na ciljno državo pa bi v Sloveniji ostalo 52 % prebežnikov.

Mnogi že imajo sorodnike ali prijatelje v državah EU, kamor so namenjeni, vendar jih bo slovenska policija najverjetneje vrnila v državo, iz katere so pobegnili. Številni prebežniki, predvsem tisti, ki so bili v skupinah, mladi, polni energije in želje po lepšem življenju (svetli Evropi!) so nam zagotavljali, da bodo takoj, ko bo priložnost, ponovno pobegnili in jim bo prihodnjič zagotovo uspelo priti v Italijo ali Nemčijo. Drugi bolj izkušeni in z več ponesrečenimi poskusi ne razmišljajo več o pobegu, pač pa čakajo, kaj se bo z njimi zgodilo. Večina prebežnikov, ki so zaprosili za azil, želi poskrbeti sama zase. Če bi se lahko zaposlili, bi se takoj izselili iz centrov in si uredili življenje (ali v Sloveniji ali kateri drugi zahodni državi). Nejteže prenašajo zapor v zadušljivih objektih in brezdelje. Velika večina je prepričana, da jim Slovenija ne bo zagotovila delovnih mest, priznala pravic, dodelila azila ali državljanstva.

Voja iz Črne gore se nad razmerami v postojnskem domu ni pritoževal, čeprav je menil, da so slabe. Verjel je, da mu bo uspelo priti v Nemčijo, kjer ima sorodnike. Nekaj dni je bil zaprt v Ljubljani, potem so ga brez utemeljitve prepeljali v Postojno. V domu se je počutil osamljenega, tudi na pot se je odpravil sam. Da bi zapustil Črno goro, je razmišljal več mesecev. Obotavljal se je predvsem zaradi strahu, še vedno pa se boji, kakšna bo njegova prihodnost. Radoveden je bil, zakaj se želimo pogovarjati z njimi, saj se še ni zgodilo, da bi koga zanimalo, kako se počuti. Povedal je, da bi v Sloveniji delal, če bi imel možnost, ampak misli, da Slovenci nismo pripravljeni zaposlovati "Neslovencev".

Prijetje in "obtićanje v blatu"

Podobni razlogi za enake odločitve so združili skupino ljudi s posameznimi in skupnimi izkušnjami – izkušnjami prebega, negotovosti, slovesa od bližnjih. Obtičali so v posebnih zbirnih centrih v Sloveniji; brez pravic, ne da bi vedeli, kaj jih čaka, neobveščeni o

družbenopolitičnih razmerah v svetu, o njihovih državah in družinah, odrezani od sveta v prenatrpanih sobah brez zasebnosti; čakajoč na odločitve (tistih, ki o njih in njihovem življenju ne vedo nič ali celo ne želijo vedeti), kako jih bodo "odstranili". *Outsiderji* za "avtohtone prebivalce", *outsiderji* za soujetnike in končno *outsiderji* sami sebi.

Dejanje prijetja, najpogosteje v bližini nacionalne meje[21], ni primerljivo niti z zgodbami mafijskih tolp, v katerih udeleženci vsaj vedo, v kateri državi so in kaj so zagrešili, pa tudi, kateri odvetniki jih bodo najhitreje spravili na prostost in kako, niti z avanturizmom, s katerim so prebežništvo označili nekateri na razpravi po predstavitvi dokumentarnega filma *Trdnjava Evropa*.[22] Prebežniki ob prijetju pogosto ne vedo, v kateri državi sploh so; plačajo visoke vsote[23] in obljubljene so jim vsaj Italija, Nemčija ali katera druga zahodna država; materialno ali drugo imetje so nekateri doma prodali (če so za to imeli dovolj časa), da bi sebi, prijateljem ali družini omogočili prebeg. Agenti (pogosto so to tudi policisti ali osebe iz podjetništva), ki za denar prekupčujejo s prebežniki (najpogosteje je vsak prebežnik vpet v dolgo verigo agentov), jih najverjetneje zato, ker želijo najhitreje in najmanj tvegano veliko zaslužiti, spustijo iz tovornjakov ali drugih prevoznih sredstev kar v gozdovih ali na travnikih pred državno mejo Slovenije ali takoj za njo. Zgodi se, da jih pripeljejo naravnost pred katerega od centrov za tujce in jih vržejo s tovornjaka, rekoč: "Ste v Italiji in pred vami je vaš kamp."

Skupina kosovskih Romov je želela prebežati v Nemčijo. Sorodniki v Nemčiji so poiskali agenta, ki je organiziral prebeg. Med prebegom so jih spremljali tudi številni drugi agenti. Tisti, ki naj bi jih bil prepeljal v Italijo, jih je pustil kar v Sloveniji pred italijansko mejo. Časa za obžalovanje nad prevaro ni bilo, nemudoma so morali ilegalno prestopili mejo, kjer naj bi stopili v stik z novim agentom. Vendar so jih že po nekaj

[21] Ne smemo spregledati, da Slovenija tudi v času pisanja tega teksta (po desetih letih samostojnosti) še nima začrtane meje – hkrati pa se vedno ve, kdo jo je prestopil in kdaj! Fenomen, ki bi ga najverjetneje lahko pojasnili le obmejni hrvaški in slovenski policisti. Kako se sporazumevajo? Kako, da si še niso skočili v lase, kadar se kombiji vozijo po prepovedanih koordinatah? Malih velikih zgodb v Sloveniji preprosto ni, dokler se ne spotakneš obnje in s tem prikažeš Slovenijo v slabi luči.

[22] Dokumentarni film Želimirja Žilnika so predvajali 7. maja 2001 v kinoteki v Ljubljani. Predstavitev filma in pogovor z režiserjem sta organizirala Mirovni inštitut in Slovenska kinoteka.

[23] Vsote, ki so jih plačali za pot, so se gibale od nekaj tisoč do petnajst tisoč mark – tako je bilo razumeti iz naših pogovorov.

dneh aretirali italijanski policisti in jih vrnili v Slovenijo, kjer se je njihova pot začasno končala. Kljub temu da so njihovi sorodniki v Nemčiji agentu vnaprej plačali stroške prebega, je ta – za "nadaljnje storitve" zahteval nove vsote. Starejši Rom, ki je to pripovedoval, je imel epilepsijo, zato se ne bi smel preveč razburjati, vendar se ni mogel pomiriti. Neprestano je klical v Nemčijo, Italijo, zdaj sorodnike, zdaj agente. Sorodniki so ga tolažili, agenti pa so mu zatrjevali, da je za neuspeh svoje skupine kriv sam in da mu denarja ne bodo vrnili.

Dokumentarni film *Trdnjava Evropa* nazorno pokaže rutinsko prijetje; prebežniki ležijo na tleh drug ob drugem, medtem nekaj policistov teka po gozdu in "lovi" (*hunting*) še tiste, ki se jim je mogoče uspelo izmuzniti. Ko se "lov na plen" konča, policija s kombiji prepelje prebežnike v temnice – v Sloveniji najverjetneje v kletne prostore šišenskega doma – ali pa jih, če so v Šiški vsi prostori zasedeni, dan ali dlje zadržijo na kateri od policijskih postaj. Pogosto so prav trenutki, ki so jih prebežniki preživeli v šišenski kleti, grozljiva izkušnja v njihovem življenju ali vsaj bivanju v Sloveniji, kar v nadaljevanju dokazujejo tudi njihova pripovedovanja.

Kaj se je zares dogajalo oz. se še dogaja v kleti v Šiški, ne moremo oceniti. Čeprav smo si na več načinov prizadevale vstopiti, so nas pristojni vsakič znova zavrnili. Osebje centra je povedalo, da prebežnike zaprejo v klet za dan in dlje, da "odkrijejo njihovo poreklo in jih dezinficirajo". Po njihovem opisovanju naj bi se več deset prebežnikov gnetlo na nekaj kvadratnih metrih. Spali so na tleh, ker v prostorih ni postelj. V celico so jim postavili vedro, v katero so opravljali potrebo vsi moški, ženske in tudi otroci. Smrad jih ni smel motiti. Pritoževati se niso smeli. Jedli so v istem prostoru.

Zakonca iz Albanije sta s skupino prebežnikov želela prestopiti italijansko mejo, ko jih je prijela slovenska policija. Moža so zadržali na bližnji policijski postaji, ženo pa so še isti večer pripeljali v Šiško. Po enodnevnem čakanju na zdravniški pregled v kleti in prerazporeditev so ženo namestili v center za tujce v Šiški. Moža so pripeljali v klet šele dan zatem, kjer je moral počakati na isti postopek. Čez tri dni sta se slučajno srečala v centru. Med ločitvijo sta drug za drugega neuspešno spraševala policijo.

NOVI DOM: ŽIVOTARJENJE V SLOVENIJI

Okolica doma se je v letih spremenila, skoraj vse sosednje zgradbe so dobile novo zunanjo podobo, dom pa je ostal umazano sivo skrpucalo realsocialistične arhitekture. Zarjaveli stari kovinski okenski okviri, rjavkaste zamaščene šipe, od smoga potemnele stene. Dobrodošli!

V Sloveniji obstajata dva tipa centrov oz. domov: azilni dom in center za (odstranjevanje) tujcev (COT)[24] – neformalno center za tujce. Kljub temu (in hkrati slava jim!) da z zakonom dodeljeni naziv ustanov "center za odstranjevanje tujcev" ni v rabi, je kratica COT ostala. Po SSKJ ugotovimo spet natanko to: cota, narečno cunja: obrisati kaj s čisto coto / oblečen v umazane cote / poberi svoje cote in pojdi / okrasna nit ali pramen iz niti na robu kakega tekstilnega izdelka; resa: ruta z dolgimi cotami cotast, raztrgan, razcapan: cotast berač / resast: cotasta svilena ruta. Za nastajanje predsodkov proti prebežnikom pa niso krivi le oster voh in vid ali kakšna telepatska oziroma dramatična sposobnost njihovega zaznavanja. Pri prijetju v Sloveniji niso bili le umazani in razcapani, pač pa tudi prestrašeni, razočarani in obupani. V razmerah, kakršne jim zagotavlja COT, pa na najboljši poti, da bodo takšni tudi ostali.

Kljub temu da prvotni namen naše raziskave ni bil ugotavljati razmere v centrih, pa zaradi lastnih izkušenj in izkušenj anketarjev, prostovoljcev, namestnika varuha in drugih ne bi bilo prav, če centrov ne bi opisale. Izkušnje iz vsakega centra so zgodba zase. Le prebežniki so lahko povedali, s kakšnimi občutki napolnijo človeka železna jetniška vrata, zatohli in prenatrpani prostori in opazovanje mirnega prenašanja razčlovečenja oziroma degradacije. Okorna

[24] Naziv "center za odstranjevanje tujcev" je neprimeren, je bil izsledek raziskave centra Cati (opravili so jo med 4. in 5. februarjem 2001 za RTV Slovenijo, podatki so dostopni na http://www.tvodliv.cati.si. Naključni vzorec, reprezentativen po spolu, starosti, izobrazbi in regiji, je zajel 502 respondenta v starosti od 15 do 75 let); 63 % anketiranih je menilo oz. 50 % soglašalo, da bi naziv centra država morala preimenovati. Center med pisanjem te knjige še ni bil zakonsko preimenovan, vsi nazivi centrov pa se neformalno že nekaj mesecev imenujejo centri za tujce (to potrjujejo tudi napisi na ustanovah).

železna vrata vsakega centra so ponazarjala nepremagljivo komunikacijsko, civilizacijsko in fizično pregrado. Ljudje za njimi niso bili "ljudje", pred vrati, zunaj, na svobodi, pa se je "odvijala" demokracija – to so lahko le opazovali, vendar je niso videli.[25]

Azilni dom in center za tujce v Šiški v Ljubljani

Takoj po vstopu na Celovško 166, v pritličju, kjer so obešeni pozivi na pogovore za prebežnike, ki so zaprosili za azil, nas je zbodel star in zbledel dvojezični napis s sporočilom: "Če nimaš kaj početi, prosim, da tega ne počneš ravno tukaj!" oz.: "U koliko nemaš šta raditi lepo te molim, da ne radiš to baš u ovoj prostoriji!" Počakali smo, da so nam uradno dovolili vstopiti, nato pa je policist odklenil kovinska vrata. Vstopili smo v center za tujce, kjer so nas pričakali slab zrak, prenapolnjeni prostori radovednih ljudi, ki so kukali iz sob na hodnik.

Vsak azilni dom se je močno razlikoval od centrov zaprtega tipa, zato so bili tudi občutki in pričevanja prebežnikov različni. Naša prva izkušnja je bil azilni dom v Šiški, v prvih treh nadstropjih zgradbe. V primerjavi z drugimi centri je bil ta še najbolj prostoren in čist, vendar glede na število prebežnikov v njem povsem neprimeren za bivanje. V domu je živelo nekaj družin z otroki, predvsem pa prebežniki iz Afrike (Sudan, Sierra Leone), Jugoslavije in Bližnjega in srednjega vzhoda (Iran, Irak, Pakistan). Prebežniki so v centrih za tujce v Sloveniji praviloma nastanjeni krajši čas kakor prebežniki v azilnih domovih. Koliko časa prvi bivajo v Sloveniji, je odvisno od hitrosti birokratskih postopkov[26], medtem ko prebežniki, ki zaprosijo za azil, na morebitno odobritev azila oziroma na status begunca čakajo tudi precej dlje kot pol leta. Sicer pa statusa begunca razen v izjemnih primerih sploh ne odobrijo.

V azilnem domu so nas prvič sprejeli brez zadržkov, pogovori so stekli. Že prvi stik je prebudil obojestransko zaupanje, kar so potrdili tudi nadaljnji prijateljski stiki in srečevanja (na koncertih, v mestu itn.). Prebežniki, ki so zaprosili za azil, so se v glavnem pritoževali nad "policijsko uro" in dejstvom, da azila v Sloveniji skoraj ni mogoče dobiti. Številni prebežniki v azilnih domovih so zaradi zatohlih in zaprtih prostorov zapuščali dom že navsezgodaj in se vračali šele zvečer.

[25] V mislih imamo osebje centrov (policija, zdravstveni delavec ali socialna delavka), ki so jih prebežniki videli skozi železna vrata, za katera so jih zaklenili.

[26] To je veljalo predvsem za prebežnike iz Kitajske ter nekatere druge. MNZ in policija ne moreta ukrepati, dokler ne dobita dokumentov, na podlagi katerih lahko prebežnike "odstranita".

Hišni red azilnega doma zahteva, da se morajo prebežniki vrniti v dom do 22. ure, sicer so deležni sankcij. Pri socialnih delavcih lahko zaprosijo za večdnevni izostanek in če imajo opravičljiv izgovor (zdravstveni razlogi, "obiski" na različnih institutih ali uradih za urejanje statusov, vaje z bendi), jim ti napišejo dovolilnico. Če se prebežnik, ki nima dovolilnice, ne vrne v dom do 22. ure, dobi kazen: bivanje v kletnih prostorih Šiške, brez postelje in osnovnih sanitarij tudi po tri dni v enem prostoru skupaj z več deset prebežniki, "novimi prišleki", tistimi, ki čakajo na zaslišanje, zdravniške preglede itn.

Z B.Finom smo se sestali večkrat. Sproti nam je poročal, kaj se dogaja v azilnem domu v Šiški. V intervjuju (v celoti objavljen na straneh 106, 107) je pojasnil, da so ga pretepli in za tri dni s približno petdesetimi ljudmi zaprli v kletno sobo brez postelj, ker se ni pravočasno vrnil v azilni dom oz. za tisti večer ni imel odobrenega izhoda. Kljub temu da je sodnik razsodil v njegovo dobro (da ga je policist neupravičeno napadel), B.Fine dvomi o pravičnem postopku, ker policist zaradi izgreda ni bil kaznovan. Vedel je za številne zgodbe o nasilju in napadalnosti policistov in bil prepričan, da sta njihova nestrpnost in agresija do Afričanov večja kakor do drugih prebežnikov, na primer iz držav nekdanje Jugoslavije.

Bosanec Nihad je takoj po našem prihodu v center v Šiški navezal stik z nami, na začetku bolj posmehljivo, pozneje pa smo se res spoprijateljili in na vsakem obisku je z nami klepetal tudi po več ur. Na zadnjih dveh obiskih ga nismo več srečali, ker so ga premestili v azilni dom. Tam je imel pravico izhoda do desetih zvečer. Povabili smo ga na zabavo, vendar ni hotel zapustiti doma. "Raje ne grem ven, da se ne bi ponovila 'zgodba s kletjo', potem pa spet v peto nadstropje centra, nato v tretje k prebežnikom, ki so zaprosili za azil, in morda spet celo na Dob ali kam drugam." Tako živi že od svoje mladosti. Omejeno gibanje, zaprti in zadušljivi prostori, upravičeno ali neupravičeno prestajanje kazni. Ta visoki človek, ki je razumel in govoril številne jezike (slovensko, srbsko, hrvaško, angleško, nemško, bil je tudi eden redkih, ki se je sporazumeval s Kitajkami), je o svojih izkušnjah obveščal druge prebežnike. Bil je nekako "domač".

Začudilo nas je, ko smo v centru za tujce v sobi med dvema Irancema srečali Slovenca. Hitro smo se sporazumeli, takoj je bil pripravljen sodelovati. Razložil je, da je pristal v centru, ker v zaporu na Povšetovi, kamor so ga pripeljali prejšnjo noč, ni bilo prostora. Tudi on nam je potrdil, kar smo že večkrat slišali, da je v kleti "natrpanih" veliko ljudi. Tudi sam je bil tam, ker je pač "noč oziroma prvi dan v centru treba preživeti v kleti". Bil je komunikativen, zato smo hitro navezali stik z njim. Že na začetku je dejal, da bo z veseljem izpolnil anketo, češ da je njegova zgodba prav "televizijska". Televizijsko se mu je zdelo že to, da je moral noč, namesto v zaporu, preživeti v centru. "Na Povšetovi očitno ni prostora," je ugibal. Ko so ga policisti ustavili na ljubljanskih ulicah, ni imel nobenega dokumenta. Nima veljavnega vozniškega dovoljenja, ker mu je pred časom, ko je bil nekje na Balkanu, poteklo,

tako kot registracija avtomobila. Je apatrid in sploh ne ve, ali bo kdaj dobil slovensko državljanstvo. "Najbrž bom vzel kar bosansko državljanstvo, saj se ga dobi prej kot slovensko," je razmišljal naglas. Sicer pa se mu je zdelo pomembno, da pride do potnega lista. Več časa je že preživel v zaporih, zato se je dobro naučil rusko, romunsko in madžarsko.

Prebežniki iz azilnega doma so se povezali med seboj predvsem glede na jezik, ki so ga govorili ali razumeli. Ker so imeli možnost gibanja, so pogosto navezali stike tudi z nekaterimi prebivalci v Ljubljani. Nekateri prebežniki so zatrjevali, da želijo zapustiti dom. Dokler jim ne odobrijo azila, se ne morejo zaposliti. Možnosti za pridobitev statusa begunca v Sloveniji skoraj ni, saj so pristojni od leta 1991 odobrili samo osemnajst azilov.

Na hodniku azilnega doma smo se pogovarjali z moškim iz Libanona, ki je bil pripravljen sodelovati, a je slabo govoril nemško. S pomočjo Jugoslovana, ki se je pridružil, potem ko je opazil, da se pogovarjamo, smo le prevedli nekaj vprašanj, a smo poskus, da bi izpolnil vso anketo, opustili. Libanonec je Jugoslovanu vznemirjen razlagal, da mu niso podaljšali azila. Pojasnil je, da z odločitvijo ni zadovoljen, svojo razlago pa je podkrepil tudi s pisnim dokumentom. Iz sobe je prinesel del odločbe in opozoril na nepravilen prevod v arabščino. Pokazal je na različni številki: v slovenski različici odločbe je bilo zapisano, da mora Slovenijo zapustiti v štirinajstih dneh, v arabskem prevodu pa je namesto štirinajst pisalo deset dni. Večkrat je pokazal na številki in ni verjel, da so se pri prevajanju slučajno zmotili. Prepričan je bil, da bi se ga radi znebili v desetih namesto v štirinajstih dneh. Podrobnejše vsebine odločbe sicer ni želel pokazati, povedal pa je, da se ne more vrniti v Libanon, ker ga bodo tam ubili. Kolikor nam je uspelo razbrati iz odločbe, pri nas dvomijo o resničnosti njegove pripovedi o otrocih in družini. Trdil je, da ima doma tri otroke, ki bi jim rad pomagal. Opozoril je tudi na brazgotino na svojem obrazu in pojasnil, da so ga že poskušali ubiti, a mu je uspelo pobegniti, vendar ga zdaj doma gotovo čaka smrt. "Kako naj se potem vrnem, mi povejte?!" je vprašal.

Našo raziskovalno skupino je najbolj presunilo osebje, zaposleno na Celovški 166. Anketarji se nismo mogli načuditi, kako zaposleni, ki delajo s prebežniki, razmišljajo o njih. Eden od policistov nas je brez prestanka opozarjal, kako prebežniki smrdijo, da imajo garje, spolne in druge bolezni, da samo razmišljajo, kakšne koristi bi lahko dobili v Sloveniji. Pritoževal se je, da imajo prebežniki iz azilnega doma dekleta v mestu in da dekleta neprestano menjajo.

Predvsem se nismo mogli načuditi, kako je policist govoril o prebežnikih, ki so se po takšnem ali drugačnem naključju znašli v stavbi na Celovški 166, v kateri je delal. "Ti ljudje so znani po boleznih. To je ugotovljeno," je razlagal. "Prenašajo spolne

bolezni, tudi aids, pa tudi sum ebole smo zaznali." Ko je "njih" opisoval kot bolnike, ki se jih je treba izogibati, je trosil stereotipe, kako naj bi se prebežniki obnašali. "Ko dobijo dovoljenje za izhod, gredo in si najdejo Slovenke. Tudi po hotelih hodijo in iščejo Ukrajinke. Vsi so študenti. Med njimi je celo eden, ki ima fakultetno izobrazbo in ne vem, kje jo je dobil, ker o ničemer nima pojma. Vsi hočejo v Italijo. Poskusijo priti čez mejo in če jim ne uspe, pridejo nazaj v Ljubljano. Tukaj tako ali tako dobijo vse. Prav nič jim ne manjka."

Zanimiva je razlaga našega "informatorja", zakaj prebežniki, ki so zaprosili za azil in so nastanjeni v prvem in drugem nadstropju stavbe, lahko zaprosijo za izhod, tisti iz tretjega in četrtega nadstropja pa ne. "Oni iz zgornjih nadstropij niso obveščeni in ne vedo, da lahko zaprosijo za azil." Na vprašanje, kako to, da nimajo teh informacij, je odgovoril: "Slovenija ni tako velikodušna država, da bi vsakogar seznanjala z njegovimi pravicami."

Center za tujce v četrtem in petem nadstropju zgradbe na Celovški je v primerjavi z azilnim domom povsem druga zgodba. Od azilnega doma ga ločijo črna škripajoča železna vrata. Takoj za njimi se na stopnišču gnetejo ljudje. Ko smo vstopili, so prebežniki mislili, da smo Rusi ali Jugoslovani. Nekoliko smo jih razočarali, ko se je naša skupina razglasila za "raziskovalce". Ker smo prišli z "neko raziskavo",[27] so postali nekoliko nejevoljni in nezaupljivi. Ozračje je postalo rahlo napeto in vse je že kazalo, da anketiranje ne bo steklo, kakor smo si predstavljali ali kakor so nakazale prve izkušnje v azilnem domu. Po nekajurnih pogovorih na hodniku so nas prebežniki sprejeli in začeli smo sodelovati.

Po dveh dneh so postali zaupljivi; še več, zavzeto so iskali tiste, ki še niso odgovarjali na vprašanja in s katerimi se še nismo seznanili. Če se nam ni uspelo sporazumeti (najpogosteje s Kurdi), so se sami ponudili za prevajalce. Navdušeni smo bili nad znanjem jezikov nekaterih. Nekateri prebežniki so obvladali vsaj tri tuje jezike in so bili več kakor pripravljeni sodelovati in nam pomagati pri prevajanju.

Ko smo zjutraj prispeli v šišenski dom, je socialna delavka v centru za tujce prebežnike nameščala po sobah. Pripeljali so jih ponoči in jih ne glede na omejen prostor v kleti napotili v isto sobo, kjer se je na dvajsetih kvadratih gnetlo vsaj trideset ljudi. Baje jih morajo zdravstveno pregledati, preden jih pošljejo v zgornje prostore, čeprav je, kot je povedal Lia, prebežnik iz Pakistana, zdravstveni pregled pomenil

[27] Prebežniki najprej niso bili prepričani, kam bi nas umestili. Ko pa smo omenili, da želimo napisati knjigo, ki bi govorila predvsem o njih, jih je sodelovanje začelo zanimati. Opozarjati so nas začeli, da smo prvi prišli v dom zaradi njih – predvsem pa prvi, ki se z njimi želimo pogovarjati. Potrebovali so informacije, kaj se bo z njimi zgodilo, kakšni so drugi centri, če jih slučajno premestijo, na koga se lahko obrnejo in kaj smejo zahtevati. Poleg pogovora in zaupanja so potrebovali predvsem pravno pomoč.

zgolj bežen pregled rok, če morebiti na žilah ni sledi injekcijskih vbodov ali če prebežniki nimajo kakšnih drugih kožnih bolezni. Lia je bil v tej skupini edini, s katerim smo se sporazumevali v angleščini, zato je prevzel vlogo prevajalca. Na hodniku je bilo od trideset do štirideset ljudi, ki so jih razporejali po sobah. Prevladovali so Kurdi, s katerimi se zaradi jezikovnih ovir nismo mogli sporazumeti. Pri tem nam tudi Lia ni mogel pomagati.

Lia nas je prijazno in zavzeto povabil v sobo, ki jo je delil s tremi utrujenimi kolegi: eden je bil njegov prijatelj iz Pakistana, druga dva, iz Bangladeša, pa sta se v isti sobi znašla zgolj po sili razmer. Čeprav se z nami nista mogla sporazumevati, sta želela izpolniti anketo. Lia je premišljeval o skupnih besedah v njihovih jezikih in se trudil, da bi prevedel vsaj nekaj lažjih vprašanj. Sam je pripovedoval o razmerah v svoji državi, v kateri zaradi kršitev človekovih pravic, omejenih zaposlitvenih možnosti in počasnega gospodarskega razvoja ne vidi nobenih možnosti za življenje.

Policija ga je zajela na slovensko-italijanski meji, kjer sta se s prijateljem poskušala prebiti v Italijo. Tako sta oba pristala v ljubljanskem centru. Lia se je zaradi vseh svojih izkušenj spraševal o smiselnosti življenja, zlasti v Pakistanu. Anketo je izpolnjeval zelo zavzeto in tehtno. Pri odgovorih na vprašanja o državi, iz katere prihaja, ga je, denimo, zanimala tudi moja ocena razmer v Pakistanu, pri čemer je poudaril, da se ne bi potikal po svetu, če bi se imel doma dobro. Najbolj so ga motili gospodarska nerazvitost države, nemiroljubna politika, nizek ugled države v svetu in zaostajanje v razvoju znanosti in tehnologije. Kot nekdanji aktivist v sindikalnem gibanju je bil kritičen do Združenih držav Amerike, ki po njegovem mnenju izkoriščajo manj razvite države za uresničevanje svojih političnih in gospodarskih ciljev. Nekoliko posmehljivo je dodal, da v Pakistanu ne igrajo rugbyja – to mu je prišlo na misel, ker so se njegovi sojetniki pogovarjali o možnosti za igranje nogometa na dvorišču – in da v njihovih tovarnah tudi otroci izdelujejo žoge za izvoz na ameriški trg. Vsa skupina se med našim pogovorom ni želela udeležiti rekreacije na dvorišču pred centrom, ker niso odobravali policijskega nadzora in ker se jim nogomet v teh razmerah ni zdel smiseln. Lia je odklonil tudi kosilo, češ da ga je v takšnih razmerah minil tek.

V imenu vse skupine je spraševal, kakšne so njihove možnosti za odobritev azila in kaj lahko pričakujejo od Slovenije, kako dolgo bodo lahko ostali in kakšne pravice pravzaprav imajo. Povedal je, da se počuti kakor v zaporu in da razmišlja o življenju, za katero "si nikoli ni predstavljal, da je lahko tako bedno." Zelo ga je zanimal moj pogled na njihov del sveta in tudi na Slovenijo. Poudarjal je, da se v nobenem primeru ne želi vrniti domov. Da se je lahko odpravil na pot, je prodal vse svoje imetje, med drugim manjšo trgovino, katere lastnik je bil, tako da je zbral približno petnajst tisoč ameriških dolarjev. V Slovenijo je pripotoval zgolj po naključju: iz Pakistana je z letalom potoval čez Združene arabske emirate, Turčijo in ZR Jugoslavijo. Skrbelo ga je, kaj se bo z njim zgodilo v Sloveniji, in omenjal, da bi mu lahko pomagali znanci v Nemčiji, kamor bi želel oditi.

Liov prijatelj iz Pakistana je skušal biti bolj optimističen in se je pošalil, da si bo v Sloveniji z mojo pomočjo našel ženo. Dodal je, da ga moti, ker ženske pri njih nimajo pravice odločati o sebi, o lastnem življenju, ter da se z njimi ne more in ne sme pogovarjati tako, kakor se je pogovarjal z mano. Pri tem sem preverila svoje sposobnosti neverbalne komunikacije, da bi kljub jezikovnemu prepadu med nama navezala stik z

njim. Uspelo se nama je sporazumeti o najosnovnejšem: imenu, starosti in podobnem. Z rokami mi je nakazal, da bi žensko pri njih pretepli, če bi se pogovarjala z moškim. Pojasnil je, da mu je pogovor všeč.

Očitno sem bila predolgo na "obisku", saj je prišel mlajši policist in preveril, "kaj se dogaja". Takoj sem začutila, kako v sogovornikih narašča napetost, čeprav je bil ta policist eden prijaznejših. Morda zato, ker je poznal dva od anketarjev. Zaradi poznanstva smo Liu smeli dati telefonsko kartico. Čeprav smo mu jo želeli podariti, je vztrajal, da jo bo plačal. Nekako smo dosegli, da smo smeli prispevati zanjo vsaj polovico, kar je vso skupino vidno ganilo. Prebežnik iz Bangladeša se mi je ob slovesu s sklenjenimi rokami priklonil, s čimer je – kakor mi je razložil Lia – izrazil spoštovanje in hvaležnost.

Prostori so bili napolnjeni in zatohli. Vrata na koncu hodnikov se niso odpirala, tako da hodnikov ni bilo mogoče prezračiti. Tudi po deset prebežnikov je sedelo v eni sobi in se pogovarjalo (sobe so imele po tri pograde). V njihovih očeh smo zaznali žalost, razočaranje in iskanje pomoči. Navadno so se zbirali po sobah glede na narodnost ali jezik, ki so ga govorili. Najbolj energični so bili mladi fantje iz držav, pokrajin nekdanje Jugoslavije (Makedonije, Kosova idr.). Verjeli so, da bodo takoj, ko bodo zapustili Slovenijo, spet preskusili pot proti Italiji, Franciji ali Nemčiji. Kamorkoli – samo ven, ven, na zahod! Na hodniku je vseh šest ur našega obiska nepremično in nemo sedel starejši moški, z mavcem na nogi in berglo v rokah. Prebežniki so nam povedali, da so mu že trikrat zamenjali mavec, vendar mu ga nikoli niso "dobro naredili".

Skupina štirih mladih prijateljev, Albancev iz Makedonije, nas je nezaupljivo gledala in kljub prigovarjanju zavračala sodelovanje. Drugi dan je "neformalni vodja" skupine stopil do mene in mi namignil, da so se odločili izpolniti anketo. Iz Makedonije so pobegnili zaradi vojne in strahu pred vpoklicem v vojsko. Njihova ciljna država je bila in je še vedno Italija. Tam imajo prijatelje, ki bi jim lahko pomagali dobiti delo. Pojasnili so, da so jim policisti v centru razložili, da bodo lahko v Ljubljani ostali samo dva dni, potem pa jih bodo najverjetneje poslali nazaj v Makedonijo. Kljub temu so vložili prošnje za azil. Ko smo center spet obiskali, so bili že premeščeni v azilni dom.

Spoprijateljila sem se z več prebežniki, predvsem z otroki. Skupaj z nekaterimi drugimi anketarji smo jih zalagali s čokolado, sadjem in sokovi; ko je to pošlo, smo po nahrbtnikih brskali za bonboni ali žvečilnimi gumiji. Največji vtis je name naredil mali Rom, star najverjetneje tri ali štiri leta. Bil je zelo lep. Njegovi svetleči črni, nekoliko daljši lasje in črne oči so dajali vtis, da je deklica. Skupaj z romsko družino in nekaj bosanskimi otroki je preživljal popoldneve na hodniku. Čeprav je Mirovni inštitut na demonstracijah zbral nekaj tisoč igrač in tudi oblačila, je otroke zeblo. Tudi igrač niso imeli. Zdelo se je, da prav Bosanec Nihad, ki nam je večkrat povedal, da zgublja upanje in da v življenju ne vidi več smisla, vliva upanje mnogim obupanim

prebežnikom. Mali Rom ga je opazoval z velikimi očmi in čakal, da ga bo nagovoril k igranju. Rom je s ploskanjem in udarjanjem po prsih ustvaril živahen ritem in vse otroke, starejše in tudi anketarje spravil v smeh. Njegovemu nastopu je vsakič sledilo ploskanje, prebežnica iz Maribora je celo zaplesala. Nihada smo v zadnjih dneh naše raziskave pozdravili v azilnem domu. Kot prebežniku, ki je zaprosil za azil, so mu omogočili gibanje zunaj stavbe, pa vendar smo ga videvali, kako se je pogosto (z dovoljenjem policije) vračal v center za tujce in bodril prijatelje.

Kaj se je s prebežniki dogajalo v kleteh, zakaj otroci niso dobili oblek in igrač, ki so jim bile namenjene, zakaj matere z otroki niso vedele, na koga se lahko obrnejo, če njihovi otroci potrebujejo zdravniško pomoč; zakaj je bil edini telefon na hodniku (poleg nas ali redkih naključnih obiskov je bil edina povezava z zunanjim svetom) ves čas našega raziskovanja v okvari? Ta vprašanja so ostala brez odgovorov. Z malo truda in dobre volje bi lahko pristojni brez večjih težav izboljšali nemogoče razmere v centru. Potem bi lahko poročali o "znosnejših" življenjskih razmerah prebežnikov v Sloveniji. Najverjetneje pa bodo vztrajali pri starem, ministrstvo pa se bo še naprej trudilo ustvarjati lažno podobo naših centrov in slikati tisto luč, ki v centrih nikdar ni sijala.

Gospa srednjih let je razložila, da je v četrtem nadstropju zaprta že leto dni. Rodila se je v BiH, v Sloveniji živi že več kot dvajset let. Njene težave so se začele in končale pri (ne)državljanstvu. Slovenskega ji ni uspelo dobiti, čeprav se zanj trudi že več let. Pošiljali so jo od vrat do vrat in jo nazadnje zaprli. V Mariboru ima moža in dva otroka, osnovnošolca. Hudo ji je, ko govori o otrocih. Dolgo ju že ni videla. "Pogrešam ju in zelo si želim, da bi bila doma, ko se bosta vrnila iz šole." Povedala je, da nikomur več ne verjame, saj so ji obljubljali že vse mogoče. "Obljubljajo, da bodo vse uredili, me poklicali in mi sporočili dobre novice, a se nikoli nič ne zgodi." Razmere je ocenila kot slabe. Hrana da ni preveč dobra, dostop do zdravnika omejen. Pred leti si je v Nemčiji hudo poškodovala obe nogi. Pokazala je hujše poškodbe in dodala, da jo nogi zelo bolita. Zdravnika je smela obiskati samo enkrat. Najbolj jo žalosti to, da je zaprta za jeklenimi vrati že leto dni in da se ji možnost izhoda zdi čedalje manj verjetna.

V četrtem in petem nadstropju jo že vsi poznajo. Pogosto prevzame materinsko vlogo in mlajšim svetuje, kako naj se obnašajo. Fantom deli nasvete, kako naj bodo spoštljivi do deklet, dekletom pa, kako naj izbirajo fante. Mladi se ji pogosto smejijo in jo hkrati trepljajo po ramenih: "Naša 'mama' je vedno polna nasvetov," je šaljivo pripomnil mlajši moški, ki je šel mimo naju.

"Zanima me, kako je z otrokoma, rada bi poklicala v Maribor. Nimam denarja in uslužbenci tarnajo, kako dragi da so telefonski pogovori." Tudi če bi imela denar, bi težko telefonirala, saj telefon za jeklenimi vrati že dlje časa ne dela. Ponudila sem ji prenosnega. Oči so ji zažarele in povabila me je v svoj skromni kotiček sobe, ki jo deli z drugimi. Dvignila je vzmetnico in izpod nje potegnila denarnico. V njej hrani telefonske številke, za vsak primer, če bi ji slučajno ušle iz spomina. Govorila je o otrocih in ni mogla skriti navdušenja, da ju bo po dolgem času slišala … Oglasil se je

mož. Razložila je, kako nič ne kaže, da bi se razmere zanjo spremenile. "Spet mi obljubljajo, da bom lahko prišla domov. Prosim te, pozanimaj se, če lahko kaj storiš, ker ne vem, kako bom tu zdržala." Zatem je oče k telefonu poklical otroka in mati ni mogla skriti navdušenja. Zdelo se je, da kar ne more najti pravih besed, s katerimi bi potolažila otroka, ki ga že dolgo ni videla in ki čaka nanjo. "Si priden? Ubogaš očeta? Kako je v šoli?" je spraševala. Na vprašanje, kdaj pride domov, je povedala, da morda kmalu in da ju ima zelo rada.

"Jutri imam pogovor, na katerem naj bi mi povedali, kaj bodo storili z mano," je rekla. "Upam, da bom lahko šla domov, vendar se bojim, da bo spet kaj narobe. Težava je, da nimam denarja za vlak." Zapisala si je mojo telefonsko številko in dogovorili sva se, da greva skupaj v Maribor. Zahvaljevala se je tako dolgo, da mi je postalo nerodno. Do danes nisem prejela njenega telefonskega klica in tudi ne drugih novic.[28]

Center za tujce v Velikem Otoku pri Postojni

Da bi se prepričali o lastni zdravi pameti, ni treba, da svojega bližnjega zapremo v norišnico.
Dostojevski, Pisateljev dnevnik

Center je na obrobju kraja. Čeprav deluje že več let, ni bilo zaznati večjih ksenofobičnih odzivov ali protestov tamkajšnjih krajanov, kakršni so se dogajali v Šiški, Vidoncih idr. Na zunaj ni videti, da objekt uporabljajo; zapuščena zgradba, nekdanja vojaška pralnica, stoji na širšem območju vojašnice nekdanje JLA; objekt ni označen. Videti bi bil popolnoma zapuščen, če ne bi vanj vozili "tovorov" in če se pred njegovim vhodom ne bi sprehajali policisti.[29]

---

[28] Zgodbo o prebežnici iz BiH so policisti pozneje opisali povsem drugače. Zatrjevali so, da ima možnost izhoda, vendar centra ne želi zapustiti. Prav tako so nam pokazali dovolilnico, s katero so ji za več dni odobrili izhod. Zakaj je ni uporabila in če je bila s tem sploh seznanjena, lahko samo ugibamo. Inšpektor je zatrdil, da je položaj prebežnice izjemen in da se trudijo, da bi ga rešili.

[29] Za pridobitev dovoljenja za vstop v center smo se morali obrniti na Darjo Peharc, ki vodi center. Zaradi praznikov nam ni mogla zagotoviti uradnega spremstva, ki bi ga po njenem nujno potrebovali. Če bi se v center napotili pred skupno določenim datumom, bi s tem po njenih besedah lahko ogrozili svojo varnost. (Mimogrede: po praznikih smo v center lahko šli brez spremstva.) Naša skupina je informacijo o domnevnih kršitvah v centru nemudoma predala Matjažu Hanžku, varuhu človekovih pravic, in 7. maja 2001 (dva dni pred našim vstopom) sta razmere v centru ocenila namestnik varuha Aleš Butala in svetovalec v uradu varuha Ivan Šelih. Njune ugotovitve so bile podobne našim, kljub temu da je pred našim prihodom center obiskala sanitarna inšpekcija. Butala in Šelih sta podala predvsem strokovno oceno razmer v centru s stališča kršenja človekovih pravic (koliko prostora komu pripada, ali imajo ljudje v njem dovolj vode, stranišč, umivalnikov, posteljnine itn. in kako (če sploh) svoje naloge opravljajo zaposleni, kako so prebežniki obveščeni in s kakšnimi aktivnostmi se ukvarjajo). Naša raziskovalna skupina pa je želela prisluhniti zgodbam prebežnikov, kaj se z njimi dogaja, kako doživljajo življenje v centru itn. Sicer pa nismo smeli v zgornje prostore, zato razmer, ki sta jih v poročilu opisala Butala in Šelih, nismo mogle videti, preveriti.

Razmere in življenje prebežnikov v centru je namestnik varuha človekovih pravic opisal kot katastrofalne. Naše ocene so bile podobne. Generalni direktor slovenske policije Marko Pogorevc pa je ocenil, da so razmere "v centru za tujce v Velikem Otoku izjemno dobre".[30] V primerjavi z vsemi centri za tujce v Sloveniji smo iz pričevanj prebežnikov, dogodkov, ki smo jim bili priča, ugotavljale, da so se prav v tem centru najpogosteje dogajale kršitve in da za prebežnike, več kakor to, da so jih zaprli vanj, niso poskrbeli.

> Presenetilo nas je, da nam kaj dosti o življenju prebežnikov na oddelku strožjega policijskega nadzora nad tujci ni vedel povedati nihče od osebja. Vodja izmene se je skliceval na socialno delavko, ta na medicinsko sestro, ta na hišnika in čistilko (vzdrževalko). Slednja nam je razlagala predpisani red prhanja. V civilni obleki in s čevlji z visoko peto ni dajala vtisa, da bi takrat čistila objekt. Povedali so nam, da tekoče vode iz pip ni priporočljivo piti oz. da voda ni pitna. Prebežniki dobijo enkrat na dan do petdeset litrov čaja v termični posodi. Med našim obiskom, okrog 15. ure, je bila posoda za čaj že prazna.
>
> Med prhami ni pregrad ali zaves; prebežniki nimajo zasebnosti. Vsi se morajo hkrati prhati v enem prostoru kakor v kakšnem filmu, ki prikazuje življenje v koncentracijskih taboriščih. Uravnavanje količine in temperature vode je prepuščeno vzdrževalcu. Po zatrjevanju osebja se lahko hkrati prha sedemnajst ljudi; na steni je le sedem kljuk za oblačila, kar je očitno premalo. Ob steni "kopalnice" je pet umivalnikov z nastavki za pipe za toplo in mrzlo vodo. Pipe nimajo ročajev in so neuporabne. Socialna delavka in medicinska sestra nam nista znali pojasniti, zakaj je tako. Prebežniki se lahko prhajo dvakrat na teden. Sogovornici sta sicer povedali, da se lahko prhajo celo večkrat, vendar prebežniki tega niso potrdili. Na dan našega obiska je bila umivalnica suha in prazna. Tistega dne se v njej očitno ni prhal nihče …
>
> Presenetila nas je trditev osebja, da Oddelek strožjega policijskega nadzora (OSPN) nima ne hišnega ne dnevnega reda. Edina časovna usmeritev za osebje in za prebežnike so obroki hrane. Zakaj hišni red centra za tujce, ki ga je izdelal generalni direktor policije, ne velja tudi za prebežnike v Velikem Otoku pri Postojni?
>
> Na obisku smo dobili vtis, da ni jasno, kdo OSPN vodi in kdo v njem odloča, kdo ima informacije o tem, kaj se sploh dogaja, in kdo bi moral skrbeti za urejeno bivanje in počutje nastanjenih. Kar nekaj informacij, ki smo jih dobili med pogovori z uslužbenci, se je pozneje pokazalo za netočne (npr. predpisani red prhanja in sprehodov, menjavanje posteljnega perila, dostop do čaja, preskrbljenost s higienskimi potrebščinami – milo, toaletni papir, čistila).[31]

Eden od policistov nam je povedal, da so po sanitarnem pregledu pred center (in ne vanj!) namestili prenosne sanitarije. Več kot jasno je, da jih prebežniki ne morejo

[30] Glej članek Generalni direktor policije obiskal postojnsko policijsko upravo. *STA*, 13. avgust 2001.

[31] Povzeto po: Butala, Aleš. 2001. Poročilo o obisku Centra za tujce v Velikem Otoku pri Postojni, 16. maj 2001. Poročilo namestnika varuha je v celoti objavljeno na spletnih straneh: http://www.varuh-rs.si.

uporabljati, ker so zaklenjeni v center in iz njega nimajo izhoda. Policisti so nam hudomušno priznali, da sanitarije uporabljajo v povsem drugačne namene: vanje naj bi zapirali prebežnike, ki se morajo "ohladiti". Informacijo, ki se nam je zdela neverjetna, smo večkrat želeli preveriti. Sogovorniki so jo vsakokrat potrdili.

Med pogovorom so mi prebežniki iz Romunije zaupali, da je v prenosno stranišče policija zaprla enega od njihovih prijateljev. Dan pred našim prihodom je prišlo do spora med policistom in prebežnikom – prebežnik je policistu vrgel v oči drobec zidnega ometa. Romuni so se bali za svojega prijatelja, zato so me prosili, če lahko kakorkoli pomagam. Med kosilom sem o tem povprašala vodjo izmene, ki je povedal, da je Romun "na hladnem". Vprašala sem, koliko časa se bo moral "hladiti" in policist je povedal, da toliko, dokler se ne bo "ohladil" – to naj bi pomenilo nekaj dni. Ko smo se po kosilu vrnili v center, so mi Romuni veselo povedali, da je njihov prijatelj spet med njimi. Vodja izmene ni znal pojasniti, kdaj, kako in koga sme policija po lastni presoji zapreti v izolirane celice ali posebne sobe. Kakor je ugotavljal tudi Butala, pravilnika, ki bi določal tudi ravnanje policistov, nimajo. Ob vsem tem ne preseneča, da so nekateri prebežniki zaradi nemogočih razmer gladovno stavkali.

Soočenje z osebjem v centru nas je več kot pretreslo. Nismo si znali pojasniti nenavadnih izjav policistov, poleg tega smo srečali dva nova socialna delavca, ki sta na dan našega prvega obiska nastopila delo in na vprašanje, kakšno nalogo naj bi opravljala, povedala, da "v bistvu nobene", da še ne vesta, kaj bodo od njiju zahtevali. Med našim obiskom se s prebežniki razen nas ni pogovarjal nihče. Prav tako niso imeli možnosti za kakršnokoli dejavnost, nekaj deset jih je stalo na dvorišču brez zelenja, brez žoge ali kakšnega drugega pripomočka za rekreacijo.

Seveda nam vse to pripovedovanje ni dalo miru. Med obiskom smo še večkrat pristopili k policistu, ki je imel veliko povedati. (Njegove sodelavce pa je predvsem zanimalo, kako bomo uporabili rezultate ankete; o drugem se nismo pogovarjali.) Naš sogovornik se je dotaknil tudi občinske problematike: "Ljudje v Velikem Otoku se pritožujejo zaradi centra za tujce. Ni jim všeč, da so prebežniki ravno v Postojni." Rekla sem, da je center zelo odmaknjen od naselja in da ne more biti nikomur v napoto. Policist je vztrajal pri svojem, češ da so prebežniki že večkrat pobegnili, vlomili v avtomobile ali jih celo kradli, niti prostitucije da ni manjkalo in da je zato nezadovoljstvo povsem razumljivo. Skrbele so ga tudi pomilostitve v Turčiji, o katerih je nekaj slišal, saj je bil prepričan, da bodo "vsi ti Turki navalili na Slovenijo". Po njegovem prebežniki na poti služijo denar, največ zaslužijo sezonski delavci, ki jim gre na splošno dobro. Na našo prošnjo je odprl vrata na dvorišče med visokimi stenami doma. Dovolil mi je, da sem poskušala najti nekoga, ki govori angleško. Kakšnih trideset ljudi se je približalo odprtim železnim vratom, kar ga je razjezilo. Smrad teh ljudi je bil zanj prehud, kar je nakazal z vzdihom in zavihanim nosom.

Policist je povedal, da so v kleteh centra zaprti prebežniki s "posebnimi" boleznimi. Posvaril nas je, naj se "pazimo stikov s prebežniki," saj "nikoli ne veš, kakšne bolezni imajo, mogoče celo take, ki jih pri nas niti ne poznamo". "Nikoli ne veš, kaj vse lahko odkriješ pri teh ljudeh, ki prihajajo iz eksotičnih dežel," je dodal.

Policist je bil še vedno zatopljen v lastni monolog in poslušalci smo dobili vtis, da smo povsem nepomembni. Naše mnenje ga ni zanimalo. Vse, kar je potreboval, je bilo občinstvo. In to vlogo smo poslušno in odlično odigrali. Nadaljeval je v svojem značilnem naturalističnem slogu, s katerim je posameznika ponižal na raven golega objekta. "Poleti bodo prišli Romuni. Med njimi so sami sezonci. Obirajo sadje v Italiji in denar pošiljajo družinam. Po koncu sezone pa švignejo čez meje nazaj domov." Več kakor očitno je bilo, da rad govori, saj je začel na dolgo in široko razlagati, kaj si misli o "teh tujcih". Začel je razlagati o svojem delovnem mestu, češ da mu na njem prav nič ne manjka, da ves dan ždi v pisarni in da se z "onimi" ukvarjajo drugi. "Z njimi se nimam kaj pogovarjati," je pribil in v isti sapi še hitro natresel, da so umazani, da prihajajo iz južne Afrike in v Slovenijo nosijo "čudne, eksotične bolezni," da "seksajo non-stop". "Kitajke smo morali ločiti od Kitajcev, ker so seksali non-stop. Ženske so kot po tekočem traku pošiljali v postojnsko bolnišnico, kjer so jim delali splave." Dodal je, da se je še posebej s Kitajci težko pogovarjati, ker nihče od osebja ne govori kitajsko. "Z vsemi govorim slovensko in me prav nič ne briga. Saj so oni prišli v Slovenijo in naj se naučijo slovensko."

Po tej "uverturi", ki smo jo poslušno spremljali – tako smo se pač odločili – smo se vrnili v jedilnico, kjer so prebežniki pravkar pokosili. Druščina fantov se je zdaj zdela še bolj prijazna in prijetna. Nadaljevali smo z anketiranjem in pogovori. Ko sva se s profesorjem športne vzgoje dodobra naklepetala, je prišel čas za slovo. Nekaj anketarjev je še izpolnjevalo zadnje vprašalnike, preostali smo se spet zbrali pred centrom. Izmenjavali smo vtise, ko smo opazili, da se centru približuje rdeč kombi. Voznik je ustavil tik pred vrati centra. Policist je odprl vrata, izstopil, pogledal v kombi, kjer so sedeli prebežniki, in se zadrl: "Ajmo, spokaj!" Prestrašeni ljudje so drug za drugim mirno izstopali iz kombija in sledili policistu. Stopali so s sklonjenimi glavami in za sabo vlekli velike skoraj prazne črne vreče, take, ki jih ponavadi uporabljamo za smeti. V njih so najbrž hranili osebne stvari. Prizor me je presunil in ostala sem brez besed. Zakaj? Le kaj so ti ljudje storili? Zakaj si nekdo jemlje pravico, da jih sme oropati dostojanstva in jih pahniti v položaj, v katerem so brez moči?

Veliki Otok pri Postojni je nedvomno *otok*, ki prebežnike ločuje od "civiliziranih" prebivalcev, oaza utopljenih sanj prebežnikov na eni strani in "policistov na dopustu" na drugi strani železne zavese.

Naš znani sogovornik je povedal, da v Veliki Otok vsake tri mesece pošljejo "novo skupino policistov na dopust". "Policisti, ki morajo varovati ambasade, ministrstva v Ljubljani opravljajo veliko težje delo kakor mi!" Pohvalil se je, da "nabira barvo" (da se sonči), "čeprav ni vedno prijetno, ker preveč piha". Pripomnila sem: "Ampak mi zapisujemo vse vaše izjave." Smeh. Nato: "Ti si kar zapiš'!" Pozneje je spet začel tarnati nad delom, ki ga mora opravljati; najbolj ga je bolelo to, da se MNZ zanje sploh ne zmeni. Ko sem pripomnila, da se MNZ ne zmeni niti za prebežnike, ki so brez pravic in v precej drugačnem položaju od policistov, je pripomnil, da prebežniki tako ali tako imajo hrano in da jim nič ne manjka. V istem mahu je še dodal: "Jest že ne bom jedu njihove hrane, rajš' si v bližnjem hotelu naročim kosilo ali si kupim sendvič."

Naj je Lyotard še tako prepričan, da je konec velikih zgodb, pa se v centrih dogajajo male velike zgodbe. Prav te imajo neskončnost in

veličino. "Majhno je neskončno bolj skrivnostno kot veliko," pravi Virilio (1996) v *Hitrosti osvoboditve*, ko govori o teoriji narodov. Veličina je preteklost, minorno pa prihodnost. In prav v tem minornem, pa naj bo to Slovenija ali Veliki Otok pri Postojni, se odvijajo neskončno skrivnostne kršitve človekovih pravic. Te so tako fluidne, da čeprav jih uspeš prikazati javnosti, posredovati varuhu človekovih pravic ali celo predstaviti MNZ na konferenci, se odgovorni vedno znova izognejo kakršnikoli sankciji, sodni obravnavi ali spremembi. Pridobijo celo "legitimnost" za opravljanje svojih nalog in svoja dejanja opravičujejo v slogu Marka Pogorevca, generalnega direktorja slovenske policije, ki ob kršitvah pojasni: "Policija je ukrepala v skladu s pravili; do kršenja v tem primeru ni prišlo."

Kot nam je sporočil varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek, je policija na poročilo urada varuha odgovorila v začetku junija. Odgovor je pozneje dvakrat dopolnila, nazadnje avgusta, ter sporočila, katere pomanjkljivosti naj bi odpravili. Do konca oktobra naj bi pripravili projekt o sanaciji objekta, ki naj bi ustrezal varnostnim, higienskim in bivalnim standardom. Pomanjkljivosti, ki jih je bilo mogoče odpraviti hitro, naj bi že odpravili. Policija je zagotovila, da naj bi v centru vzpostavili vodenje oddelka, pripravili novo organizacijo in sistematizacijo delovnih mest, v postopku pa naj bi bil tudi sprejem novih delavcev. V odgovoru policije, ki ga je prejel varuh, je med drugim pisalo, da je v centru vsak dan prisoten inšpektor za tujce in da so uvedli knjigo pritožb. Zagotovili naj bi navzočnost socialne službe in javnih delavcev v objektu ter počasi začeli z opremljanjem prostorov za bivanje. Povečali naj bi število individualnih pogovorov s prebežniki, ki naj bi imeli tudi možnost pogovora s predstavniki visokega komisariata Združenih narodov za begunce. Zdravnik naj bi v center prihajal enkrat na teden, prebežnikom naj bi omogočili tudi gibanje na svežem zraku.

Po tem, ko je varuh prejel odgovor policije, je center obiskala delegacija Evropskega odbora za preprečevanje mučenja in nehumanega ali ponižujočega ravnanja in kaznovanja (*CPT – Committee for Prevention of Torture*), ki je kljub zagotovilom policije, da so se spremembe zgodile, ugotovila, da je stanje podobno tistemu, ki ga je podal urad varuha ob svojem obisku. "To daje slutiti, da ni bilo veliko narejenega razen omenjenih izboljšav kadrovske in informacijske narave," pravi Hanžek.[32]

[32] Podatke o domnevno boljših bivalnih razmerah v centru je varuh prejel posredno, saj doslej še ni ponovil obiska, ki pa ga, kot nam je zatrdil sredi oktobra 2001, načrtuje v kratkem.

DOM V PLAMENIH

Peace and love
Me come fi *give to everybody*
Peace and love
Come follow me ...

Know peace in the world
Anywhere I go
People are suffering
Anywhere I go, I say
People are dying
Oh God come and save
I and I
Oh Lord I say

Come throw down your peace
Peace and love
Me come fi *give to everybody*
Peace and love
Come follow me ...

No more war
No more killing
One and another
No more discrimination
We want peace to the world
Peace and love
Sent to everybody
Especially to all the young men

Victor Fredirick – B.Fine
Peace and Love

Nacionalna kletka

Življenjske zgodbe v veliki meri govorijo o družbenopolitičnih razmerah, ki so prebežnike zaznamovale pred odhodom na pot. Njihova razmišljanja so, če izvzamemo kompleksnost subjektivnih in objektivnih individualno-družbenih dejavnikov, ki jih sooblikujejo, pogojena s kulturo, iz katere izhajajo. Tako ne moremo mimo nacionalnosti in/ali državnosti, kolektivnih identitet torej, ki (so)določajo identitete, s katerimi je individualnost tudi nekako vnaprej definirana. Na tem mestu se sicer ne želimo spuščati v podrobnejše opredelitve in razprave o kompleksnosti skupinskih identitet in to vprašanje v raziskavi vežemo zgolj na nacionalno ali državno pripadnost. Kot pravi Wallerstein (1999), so državljanstvo izumili kot pojem, ki je vključil ljudstvo v politične procese. "Toda ker vključuje, tudi izključuje." Državljanstvo omogoča privilegij, privilegij pa varujemo tako, da ne vključimo vseh. Z državljanstvom izključenosti niso več omogočale odkritih pregrad med razredi, ampak "nacionalne in skrite pregrade" (Wallerstein 1999, 22).

O državi govorimo kot o politično organizirani skupnosti in jo v najširšem pomenu razumemo kot politično skupnost "vladajočih in

vladanih, ki je urejena po pravilih ter načelih, katera sprejemajo in upoštevajo vsi njeni pripadniki, državljani – bodisi prostovoljno bodisi prisilno" (Sruk 1995, 75). Namesto prostovoljnega ali prisilnega konformizma oziroma podreditve ustaljenim in prevladujočim družbenopolitičnim normam prebežniki, paradoksalno, prostovoljno in/ali prisilno zapustijo svoje države. "Prostovoljnost" bi v tem primeru lahko pomenila samostojno odločitev za odhod, h kateri so jih neposredno "prisilile" razmere v državi (vojna, represivni sistemi). Najpogosteje so v teh državah ogrožena njihova življenja ali življenja njihovih bližnjih. Kakorkoli se že poskušajo ločiti od svoje nacionalnosti, jih ta vedno znova opredeljuje in "omejuje" in navsezadnje določa tudi njihovo sedanjost in prihodnost. Pripiše jim tudi možnosti, da jim v državah na schengenskem pragu in v članicah EU odobrijo azil. V "obravnavah" prošenj za azil je individualnost prebežnikov praviloma zmanjšana na njihovo državno pripadnost, ta pa jih končno, a ne nazadnje, opredeli kot tujce v neki drugi državi in s tem *a priori* omeji njihove pravice. Država, iz katere prihajajo, postane "nacionalna kletka", prebežniki pa ujetniki lastnega odhoda.

Države, iz katerih so prebežniki prišli, razumemo v kulturno-političnem kontekstu. Zato se vprašanja, ki zadevajo države, nanašajo zgolj na ocene gospodarskih, socialnih in političnih razmer, torej družbene (ne)enakosti, enakih možnosti, (ne)zadovoljstva z življenjem, ki pojasnjujejo njihove odločitve za odhod. Kljub razlikam v večini držav prevladujejo nestabilne politično-gospodarske razmere (tudi vojne, revščina), neenakosti, predvsem pa kršitve človekovih pravic.[33]

[33] Standardi spoštovanja človekovih pravic se v mednarodni skupnosti razlikujejo. Univerzalni sistem varstva človekovih pravic temelji na mednarodni listini o človekovih pravicah, ki obsega ustanovno listino OZN, splošno deklaracijo o človekovih pravicah in mednarodna pakta o državljanskih in političnih pravicah ter o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah. Iz splošne deklaracije o človekovih pravicah iz leta 1948 izhaja, da ima vsakdo pravico do primernega življenjskega standarda, ustreznega zdravja in ustrezne blaginje, vključno s prehrano, obleko, stanovanjem, zdravstveno oskrbo in potrebnimi zdravstvenimi servisi. Vsakdo ima tudi pravico do izobraževanja, dela in socialne varnosti. V večini držav, iz katerih so prebežniki zbežali, prihaja do brutalnih kršitev najosnovnejših človekovih pravic. Resda se vzpostavljajo regionalni sistemi varstva človekovih pravic, vendar je zlasti razvoj afriškega in azijsko-pacifiškega sistema počasen. Afriški sistem je sicer utemeljen z afriško listino o človekovih pravicah in pravicah ljudstev iz leta 1986, a v praksi ni spoštovan. Nekatere azijske države so ustanovile nacionalne komisije za varstvo človekovih pravic, utemeljene z azijsko listino o človekovih pravicah, ki ostaja zgolj zapisana. Evropski sistem varstva človekovih pravic sicer načelno izpostavlja demokratizacijo družbe in človekove pravice, kot so svoboda govora, svoboda razvijanja in uresničevanja osebnih potencialov idr., vendar je uresničljivost teh pravic vprašljiva.

Pri analizi stališč prebežnikov o razmerah v matični državi smo upoštevale geografska merila združevanja, saj geografsko lego v primerjavi z alternativnimi načini združevanja v tri skupine (glede na politični, gospodarski ali religiozni vidik) razumemo kot najbolj "nevtralno" merilo. Poleg tega se zaradi raznolikosti držav in nesorazmerne zastopanosti ljudi iz posamezne države geografski vidik dodatno izkaže za najbolj uporabnega, čeprav je bila skupina afriških držav po številu prebežnikov (15) precej manjša od azijske (57) in evropske (54). Na drugi strani prav ta nesimetričnost odraža realnost, saj podatki o številu prebežnikov glede na države v tem času v Sloveniji (po bazi podatkov MNZ) pokažejo, da največ prebežnikov prihaja iz azijskih in evropskih držav, najmanj pa iz Afrike.

Zategovanje zanke

Poskušale smo ugotoviti, kako prebežniki za države, iz katerih izhajajo, ocenjujejo različne družbene dejavnike, ki bi jih lahko skupno razumeli kot "vrednotenje razmer v državi". Za preglednejšo predstavitev smo dejavnike, ki se med seboj prepletajo, razdelile na več področij:

- gospodarsko (tudi socialno): gospodarski razvoj države, možnosti za zaposlitev;
- politično: miroljubnost politike, možnosti ljudi za vplivanje na odločitve, odnos med religioznimi institucijami in državo in vprašanje o položaju vere;
- področje šolstva in znanosti: možnosti za šolanje, razvoj znanosti in tehnologije;
- ugled države v svetu, ki bi ga lahko pomensko vezali na vsa prej omenjena področja.

Če izpostavimo ključne odgovore, je najbolj splošna ugotovitev, da so bile ocene dejavnikov ne glede na državo na vseh področjih razvoja negativne. Prebežniki so na petstopenjski lestvici[34] najbolj negativno ocenili politično področje, zlasti možnosti za vplivanje na družbene odločitve (povprečje je 1,9) in miroljubnost politike (2,4). Tudi pri odgovorih o razlogih za odhod iz države je večina vprašanih na prvem mestu navajala politične razloge. Negativno so ocenili tudi možnosti za zaposlovanje in gospodarski razvoj držav (1,9 in 2,0),

[34] Če ocene merimo na lestvicah, uporabljamo petstopenjsko Likertovo lestvico, kjer 1 pomeni negativno, 5 pozitivno.

nekoliko višje možnosti za šolanje in razvoj znanosti in tehnologije. Tudi pri najvišjih ocenah, položaju vere (3,3) in odnosih med religioznimi institucijami in državo (2,9), so vrednosti dosegle približno sredino lestvice (niti pozitivno niti negativno). Ker za večino obravnavanih držav velja, da je religiozno tudi politično (in nasprotno), smo ocene, ki so se nanašale na vero, vključile v omenjeno področje političnega.

Da so bili prebežniki nezadovoljni s politično-gospodarskimi razmerami v matičnih državah, dokazujejo podatki, da je kar 64 % vprašanih menilo, da prebivalci nimajo možnosti za zaposlitev. Ti odgovori so ob upoštevanju družbenih razmer pričakovani, saj so gospodarstva mnogih držav, iz katerih izhajajo, iz različnih vzrokov neučinkovita. Nekatere države so bolj ali manj gospodarsko izolirane zaradi vojn in drugih političnih razlogov (npr. Irak, Iran, ZRJ), zlasti dolgoletne državljanske vojne ali zaostreni notranji in/ali zunanjepolitični odnosi so zaznamovali dotedanji razvoj gospodarstva (npr. v Libanonu, Pakistanu, Sudanu, Liberiji, Alžiriji, na Šri Lanki) ali pa so gospodarstvo povsem uničili in ga omejili na samooskrbo prebivalstva (npr. v Afganistanu, Sierri Leone). Nekatere države so močno odvisne od tuje denarne pomoči (npr. Bangladeš). V evropskih državah, obravnavanih v naši raziskavi, je prehod v tržna gospodarstva težaven (s tem so povezane številne druge gospodarske spremembe), ena od posledic pa je naraščajoča brezposelnost. Še višja kot v obravnavanih evropskih državah je brezposelnost v azijskih in afriških državah, kjer je v povprečju skoraj tretjina aktivnega prebivalstva brezposelna – glede na ta podatek so v anketi slabo ocenjene možnosti za zaposlovanje in gospodarski razvoj pričakovane. To potrjuje tudi tale zgodba.

Abdul Rasid, sedemnajstletni prosilec za azil, živi v Veliki Britaniji. Prebegnil je iz Kabula, glavnega mesta Afganistana. Ko je bil star štirinajst let, je v njegovi neposredni bližini eksplodirala bomba in ga huje poškodovala. Leto pozneje je izgubil starša in sestro: ko se je vrnil iz šole, je eksplozija uničila vso sosesko. Več kakor mesec dni se je zdravil v bolnišnici, zaradi šoka ni mogel govoriti. Po dveh letih je pobegnil v Pakistan, kjer je poiskal starejša brata in sestro. Šole ni smel obiskovati, ker je bil prebežnik. Brat in sestra sta mu plačala pet tisoč ameriških dolarjev, da je s tovornjakom in čolnom prebegnil v Veliko Britanijo, kjer bi se lahko šolal.

Na poti dva meseca z nikomer ni govoril. Ko mu je zmanjkalo hrane in vode, je kradel, da je preživel. Na meji z Veliko Britanijo je izkoristil trenutek nepozornosti policistov, ki so pregledovali neki tovornjak, in se skril v podvozje. Eden od policistov ga

je opazil in mu nakazal, da ga ne bo izdal. Po šestih urah vožnje ni več zdržal v nemogočem položaju. Padel je in izgubil zavest. Dva dni pozneje se je zbudil v bolnišnici. Ko je okreval, je s pomočjo socialne delavke našel stanovanje, se vključil v šolo in začel prejemati denarno podporo. Abdul bo prihodnji mesec dopolnil osemnajst let in sam bo moral poskrbeti za preživetje.[35]

Politični sistemi držav, iz katerih prebežniki prihajajo, so vsaj po opredelitvi demokratični, vendar sama opredelitev politične ureditve demokratičnosti še zdaleč ne zagotavlja. Kot predsedniške republike so na primer opredeljene Alžirija, Liberija, Sierra Leone, Irak, Sudan, Šri Lanka, vendar je oblast v vseh državah v rokah posameznikov, ozkih političnih skupin ali vojske. V odgovorih prebežnikov je bilo zaznati vpliv nemiroljubne politike, ponavljajočih se sporov in nemirnih političnih razmer. Če povzamemo ocene prebežnikov o gospodarsko-političnih razmerah, je 56 % vprašanih ocenilo, da sploh niso mogli vplivati na družbene odločitve. Podobno je 46 % vprašanih povsem negativno ocenilo miroljubnost politike (na lestvici so izbrali najnižjo vrednost). Nasprotno so bolj pozitivno ocenili položaj vere in odnose med cerkvijo in državo: 37 % oziroma 26 % vprašanih je področji ocenilo z najvišjo oceno, kar je pričakovano glede na stopnjo religioznosti in pomen, ki ga pripisujejo religiji.

Smer razvoja katerekoli države v veliki meri pogojujejo socialne, gospodarske in politične razmere. Tudi v naši raziskavi se je iz ocen prebežnikov pokazala visoka povezanost področij, ki jo pojasnjujejo korelacijski koeficienti.[36] Povezanosti so glede na družbeni kontekst pričakovane in smiselne: manjše ko so možnosti za zaposlitev in možnosti za šolanje, slabši je gospodarski in tehnološki razvoj, kar hkrati določa tudi (ne)miroljubnost politike. In nasprotno: višji ko je gospodarski razvoj, boljše so možnosti za zaposlitev, šolanje, razvoj znanosti. Negativni ugled njihovih matičnih držav v svetu temelji po mnenju prebežnikov predvsem na ocenah gospodarskih in političnih razmer.

Vera je v večini obravnavanih držav pomemben sestavni del politike. Sekularizacije najpogosteje sploh ni ali še ni bila izvedena, zato

[35] Povzeto po: Abdul Rasid, 17 Year old Asylum Seeker from Kabul, Afganistan. http://www.oxfam.org.uk, junij 2001.

[36] Ocena gospodarskega razvoja države je najmočneje pozitivno povezana z oceno možnosti za zaposlitev (r = 0,47), z oceno razvoja znanosti in tehnologije (r = 0,39), z miroljubnostjo politike (r = 0,32), možnostmi za šolanje (r = 0,33) ter šibko s položajem vere (r = 0,19).

so tudi verske institucije razumljene kot instanca "nedotakljivega". Čeprav se jih je 89 % opredelilo za verne, je le polovica pozitivno ocenila področje religioznega v matični državi. Tudi islamsko pravo v svoji konciznosti, sistematiki in daljnosežnosti presega zgolj religiozno-etični minimum družbenih pravil ter predstavlja kompleksno "učenje o dolžnostih", ki obsega skupaj religiozna in ritualna pravila ter družbenopolitična in pravna pravila (Cerar 1996, 71).

"Regionalne" razlike se pokažejo tudi pri ocenjevanju položaja vere in razvoja znanosti in tehnologije. Tako so prebežniki iz azijskih in evropskih držav položaj vere ocenili niže (povprečji 3,1 in 3,2) kot prebežniki iz afriških držav (4,4).

Demokracija brez ljudstva

Politic oh
Politic oh
Politic oh
Politic of Benbela
Politic oh

Propaganda – poligamy
Politicans can't you see
You're killing us with your
lies and greed
Power to the people
African free
Power to the people
Africa free

Politician them
You're killing our people
Politicans them
Full of propaganda
Politicans them
Full of poligamy
Politicans them – you're
killing our people

In Sierra Leone – you're killing
our people
Cutting the children's hands
You're killing our prople them?
In Liberia you're killing our people
In Kongo you're killing our people
In Guenie you're killing our people

War in the east
War in the west
War in the north
War in the south

Politicans them full of propaganda
Politicans full of poligamy
Politicans them you lie to the people
Politicans them you're killing
the innocent one

African should be free
Africa should be free

Victor Fredirick – B.Fine
American Politic

Nedemokratičnost so prebežniki najpogosteje opisovali z (ne)možnostjo vplivanja na družbene odločitve, kar na splošno povezujemo z nespoštovanjem človekovih pravic. Gre za odnose, v katerih so vladajoče strukture nosilci dominantnega ideološkega diskurza, nevladajoči razredi pa svoj diskurz skušajo uveljavljati. Državljanske in politične pravice so čedalje bolj v službi ekonomske in politične moči. Zaradi "fizične" (politične, vojaške, ekonomske)

premoči zahodnega sveta so številne države, obravnavane v raziskavi, prisiljene sprejemati neislamske norme. Večina še ni sprejela mednarodnih paktov o človekovih pravicah, tiste, ki so k tem paktom pristopile oziroma jih ratificirale, v praksi določb o varstvu človekovih pravic pretežno ne uveljavljajo (Jevtič 1991). Glede na možnost vplivanja na družbene odločitve med regijami ni statistično značilnih razlik (povprečna ocena znaša 1,9), kar pokaže, da je ocena možnosti za družbeno (so)odločanje za vse prebežnike nizka.

V azilnem domu v Šiški smo govorili s štiridesetletnim moškim, ki je iz Slovaške prebegnil zaradi neurejenih razmer. "Življenjske razmere na Slovaškem so nemogoče. Ni spoštovanja človekovih pravic in državljani nimajo nikakršnega vpliva na razvoj." Ni želel podrobneje pojasnjevati, kaj se mu je zgodilo, povedal je le, da bo pravico poskušal uveljaviti v Strasbourgu. Sicer pa bo stopil v stik z odgovornimi na mednarodnem sodišču šele takrat, ko bo lahko odšel iz centra. Povedal je še, da ga slovenski policisti niso seznanili s pravicami, ki mu pripadajo, pa tudi sicer je dobil občutek, da Slovenija, podobno kot Slovaška, sploh ne spoštuje človekovih pravic.

Nespoštovanje človekovih pravic se kaže v ocenah prebežnikov, ki ne vidijo možnosti, da bi vplivali na sprejemanje družbenih odločitev. Samovoljne odločitve neke oblasti, ki kažejo na slabo vzpostavljeno in enosmerno komunikacijo oblasti z državljani, vplivajo na družbeni razvoj: na primer na možnosti za šolanje, razvoj znanosti in tehnologije. Najslabše so razvoj znanosti in tehnologije ocenili prebežniki iz Afrike: na petstopenjski lestvici so mu pripisali povprečno oceno 1,4; prebežniki iz Evrope 2,2; najbolje pa prebežniki iz Azije, in sicer povprečno oceno 2,8. Nekoliko višje ocene, ki so jih tehnološkemu razvoju pripisali prebežniki iz Azije, so lahko vezane tudi na samo razumevanje pomena tehnologije. Nekaterim je razvoj tehnologije predstavljalo orožje, drugim računalništvo, tretjim infrastruktura itn.

V širšem političnem smislu lahko tehnološki in znanstveni razvoj obravnavamo znotraj vzpostavljenih odnosov dominacije in odvisnosti v mednarodni skupnosti, pri čemer so zlasti afriške države v podrejenem položaju, njihova odvisnost pa se z vzpostavitvijo novih informacijskih centrov moči še poglablja. Te države prebivalcem pogosto ne zagotavljajo niti pismenosti.[37] Velik del prebežnikov (46 %)

[37] Če izpostavimo nekaj podatkov o pismenosti v državah, o katerih razpravljamo, lahko ugotovimo, da je delež nepismenih (po zbranih podatkih za leto 1995) največji v afriških državah: Sierri Leone 68,6 %, Liberiji 61,7 %, Sudanu 53,9 %, Kamerunu 36,6 %; visok je tudi v Aziji: Iraku 42 %, Iranu 27,9 %; nižji je v Turčiji 17,7 %, nizek npr. v Izraelu 4,4 %. Nepismenost je najnižja v evropskih državah, denimo Jugoslaviji 7 %, Romuniji 3,3 % (Natek 2001). Naj za nekatere države dodamo še izobrazbeni indeks, kakor je opredeljen v HDR (2000): Sierra Leone 0,29, Bangladeš 0,39, Pakistan 0,44, Sudan 0,48, Irak 0,52, Iran 0,73, Turčija 0,76, Izrael 0,91.

je negativno ocenil tudi možnosti za šolanje. Številni dejavniki vplivajo na nizke ocene ugleda držav v svetu, ki dosega povprečno oceno 2,2 in je podobno nizko ocenjen glede na vse regije, najniže pa pri Afričanih (1,9).

> Prebežnik iz Pakistana je na vprašanje o razvoju znanosti in tehnologije ironično odgovoril: "Kaj mislite, kakšna tehnologija je razvita pri nas? Orožje, to je edina razvita tehnologija. Enako velja za naše sosede in druge države v tem delu Azije. Res je, da Američani, če že hočejo, da kaj naredimo zanje, v naše tovarne dostavijo kakšno tehnologijo. To je vse. Zaradi vsega tega je tudi ugled Pakistana tak, kakršen je." Vprašal je: "Kakšen ugled bi mu pa vi pripisali?" Začudila sem se in morda iz vljudnosti rekla, da je ugled Pakistana v svetu kar dober. "O?!" se je začudil in dodal: "To je radodarna ocena. Nas pa kar visoko cenite. Mislim, da Pakistan v svetu nima nobenega ugleda."

Med dvema skrajnostma

Prebežniki niso bili nezadovoljni samo z življenjskimi razmerami v svojih državah, ampak so bili zelo kritični tudi do velikega ločevanja, neenakosti, deprivacije. Z vprašanjem o ocenjevanju razlik med ljudmi smo ugotavljale (ne)enakosti, pri čemer je seveda pomembno, kako neenakost razumemo. V družbah obstajajo razlike, kar pomeni, da imajo ljudje različne možnosti dostopa do dela, izobrazbe, informacij, uveljavljanja pravic itn. Na tem mestu ne želimo podrobno razpravljati o pomenu (ne)enakosti, naj le opozorimo na Giddensovo pojmovanje "nove politike", s katero opredeljuje enakost kot vključenost in neenakost kot izključenost. V najširšem smislu se vključenost[38] nanaša na državljanstvo, državljanske in politične pravice ter dolžnosti, ki naj bi jih imeli državljani ne le v političnem smislu, ampak tudi v vsakdanjem življenju. Izključenost nasprotno pomeni nemožnost participacije in izoliranost od "temeljnih možnosti" (Giddens 2000, 107). Govorimo torej lahko o ekonomskem in političnem izključevanju, ki lahko sproži tudi fizično in kulturno izključitev. Posameznik sicer ima možnost "racionalnega odločanja", vendar se s to možnostjo hkrati zmeraj odloča o razlikah oziroma s svojim odločanjem prispeva tudi k razdvajanju in tako k njegovi reprodukciji.

[38] Giddens definira t. i. "vključujočo družbo", v kateri veljajo: enakost kot vključitev, omejena meritokracija, obnova javnega prostora, onstran delovne družbe, pozitivna blaginja, v družbo investirajoča država (Giddens 2000, 110).

Anketiranci so odgovarjali na vprašanja o ločevanju glede na razlike na nivoju političnega, prostorskega, religioznega, pravnega in socialnega. Na ravni političnega smo ugotavljale neenakosti glede na razlike med tistimi, ki podpirajo vlado, in tistimi, ki ji nasprotujejo. Ugotavljale smo, kakšno je razumevanje političnih razmer v posamezni državi in odnosov do struktur institucionalne oblasti. Na ravni prostorskega nas je zanimala ocena o razdvajanju glede na razlike med tistimi, ki živijo na podeželju, in tistimi, ki živijo v mestu. Pri tem smo izhajale iz ideje o regionalnih razlikah, s katero smo preverile predpostavko o neskladju med življenjem na podeželju in v mestu. Na ravni religioznega smo ugotavljale, ali razlike med tistimi, ki se ravnajo po zapovedih religije, in tistimi, ki se ne, razdvajajo ljudi. Na ravni pravnega smo preučevale, ali razlike med državljani, ki spoštujejo zakone, in tistimi, ki jih ne, razdvajajo ljudi, na ravni socialnega pa smo ugotavljale neenakosti med izobraženimi in neizobraženimi, zdravimi in bolnimi ter revnimi in bogatimi.

Analiza je pokazala, da so prebežniki iz vseh držav ocenili, da obstaja visoka stopnja neenakosti na vseh področjih. Prebivalce najbolj ločujejo razlike med revnimi in bogatimi. Kar 62 % prebežnikov je menilo, da razlike med revnimi in bogatimi povsem ločujejo ljudi – povprečna vrednost odgovorov na to vprašanje je bila najvišja in je znašala 4,3. Odgovori potrjujejo domnevo, da se razlikovanje vzpostavlja na ravni socialne stratifikacije, ki nastaja skozi pridobitništvo, bogatenje v nasprotju z nepridobitništvom, revščino.[39]

Prebežniki so v pogovorih z anketarji posredno razkrivali omenjene razlike. Niso se neposredno opredeljevali do pojmov reven oziroma bogat, so pa premišljeno rangirali možnosti, ki jih imajo v njihovih državah ljudje z manj denarja. Veliko tistih, s katerimi smo se o tem podrobneje pogovarjali, je menilo, da je najhuje, ker so zaradi pomanjkanja denarja najbolj prikrajšani otroci. Starši pogosto nimajo denarja, da bi otroke poslali v šolo in jim, kot je rekel neki oče, omogočili boljše življenje, kakor ga je imel sam. Mnogi se znajdejo v osebni stiski, saj ne vedo več, kako odgovoriti na otrokova vprašanja, kot na primer: "Zakaj ne smem v šolo?" ali "Zakaj moram biti lačen?" Starši otrokom ne znajo odgovoriti, zakaj zdaj, ko so

[39] "Bogatenje je bogatenje le v odnosu do revščine in revščina je socialno aktualna v odnosu do bogastva." Zdi se torej, da se vzpostavlja globalno dejstvo, da so lastniki vse bolj bogati, revni pa vse bolj tonejo v revščini (Hanžek in Šuštaršič 1999, 13–14).

odšli od doma, spet živijo v neznosnih razmerah oziroma zakaj so ponovno ujeti v neki instituciji.

Na hodniku sem spoznala moškega, očeta treh mlajših otrok s Kosova. Razmere doma so bile nevzdržne, možnosti za šolanje otrok omejene. "Otrokom bi rad omogočil človeka vredno prihodnost," je razlagal prijazni oče. Pot v Slovenijo je njega in vso družino hudo prizadela in zdaj, pravi, si želi, da bi ga kot svobodnega človeka spustili nazaj domov. "Gospodarsko in politično se je Slovenija dobro razvila, zgubili pa se ste v razvoju humanosti." Ne razume, zakaj so ga zaklenili kot največjega kriminalca. In zdaj mu dajejo navodila, kdaj lahko je, še huje, kdaj lahko jedo njegovi otroci. "Hudo je. Upravičeni smo do treh obrokov na dan, kar za majhnega otroka ni dovolj. Otroci so večkrat lačni in hudo mi je, ko me sprašujejo, zakaj jim ne dam jesti."

Vse, kar sem še imela v torbici, so bili bonboni. Dala sem jih njegovemu najmlajšemu sinu, ki se je ves čas simpatično smejal. "Res mi je hudo, ker nimam odgovorov na sinova vprašanja. 'Zakaj smo zaprti, zakaj ne moremo ven, zakaj dovoliš, da sem lačen, kdaj bomo šli domov?' me sprašuje." V očetovih očeh sem zaznala žalost. Trpi, pravi, ker je nemočen, ker sta njegova usoda in usoda njegove družine v rokah drugih in ker ne ve, kdaj se bo lahko vrnil domov.

Nadaljevala sva pogovor o politiki in o svetovni ureditvi nasploh. "Dvoličnost tistih, ki se imajo za razvite, je neverjetna. Po eni strani odpirajo meje in govorijo o enakosti, po drugi pa več kot očitno ločijo ljudi na več- in manjvredne. Tega ne razumem. Ne razumem," je dodal, "zakaj sem slabši, ker želim otrokom boljšo prihodnost, kakor sem jo imel sam. Zato me obravnavajo kot kriminalca. Pahnili so me v položaj, v katerem moram otroku razlagati, zakaj se ne sme igrati na dvorišču. Take demokracije res ne potrebujemo. V Sloveniji vam gre kar dobro, vendar za nas tu očitno ni prostora."

Ura je odbila šest popoldne in prišel je čas večerje. Otroci so se zbrali ob očetu, še preden smo na drugi strani železnih vrat zagledali policista. Z očetom in otroki sem že stala pred vrati, nakar se je policist z druge strani rešetk zadrl: "Kaj sem vam rekel! Postavite se v vrsto, drug za drugim, sicer ne bo nič!" Začutila sem, da nočem prestopiti praga železnih vrat in iti na ono stran. Je to sploh mogoče?! V bližini vrat nas je stalo kakšnih dvajset in prijetno smo se pomenkovali. Zakaj nas je moral nekdo tako grobo nadreti? Kaj smo mu storili? Z očetom sva brez besed zrla v razjarjenega policista. Nato sva se spogledala. Stisnila sem mu roko in ga potrepljala po hrbtu. V trenutku sva se sporazumela brez besed. Ko je policist odklenil vrata, sva se poslovila: "Srečno." Za rešetkami sem bila le nekaj ur in se nato svobodno sprehodila proti izhodu stavbe. Oče in njegovi otroci pa so ostali zaprti.

Razdvajanja prebežniki niso občutili le v matičnih državah, ampak tudi v "razvitem svetu". Spet so jim nadeli družbeno etiketo, ki ni več "izkoriščani", ampak tisti, ki se ga je treba najhitreje "znebiti" oziroma ga "odstraniti". Če primerjamo ocene prebežnikov v oblikovanih skupinah po državah, ugotovimo, da so tisti prebežniki iz Evrope najviše ocenili stopnjo neenakosti na vseh obravnavanih področjih.

Visoki odstotek lahko širše pojasnimo z obstojem globalnega sistema kapitalizma. To je še najbolj verjetna razlaga zato, ker so prebežniki večinoma iz držav tranzicije, torej držav v prehodnem obdobju, za katero je značilno poglabljanje razlik. Te države so v gospodarski in politični krizi, celo v vojni, zato visoki odstotki pri preučevanju ločevanja niso presenetljivi. Politična in gospodarska kriza se odražata v življenjskem standardu ljudi, ki pri večini v povprečju pada. Veliko družin živi na robu revščine ali pa se težko preživljajo, upajo pa, da se bo njihov materialni položaj sčasoma izboljšal.

Po mnenju 87 % prebežnikov iz evropskih držav njihov sedanji materialni položaj sploh ni ali ni bil zadovoljiv, medtem ko je takšno nezadovoljstvo s finančnim stanjem izrazilo 80 % vprašanih Afričanov in 67 % Azijcev. Kljub temu se prebežniki iz Azije niso pritoževali nad sedanjim materialnim položajem njihove družine, saj je bila približno tretjina z njim zelo ali še kar zadovoljna. Ugotovimo lahko,[40] da so razlike v ocenah sedanjega materialnega položaja statistično značilne za skupino azijskih in evropskih držav oziroma za vse tri skupine, če primerjamo napovedi o prihodnjem finančnem stanju. Izkazalo se je, da so prebežniki iz Azije in Afrike bolj kakor prebežniki iz Evrope verjeli, da se jim bo finančni položaj v prihodnosti izboljšal. Podatek je pričakovan morda tudi zaradi tega, ker prebežniki iz Evrope bolj kakor tisti iz afriških in azijskih držav poznajo evropske razmere zaposlovanja, socialne pomoči idr. Kar 60 % Azijcev je menilo, da bodo njihove prihodnje finančne razmere dosti boljše od sedanjih, podobno optimistično so razmišljali prebežniki iz Afrike, saj je precejšnje izboljšanje napovedalo 53 % oziroma nekolikšno izboljšanje 33 % vprašanih. Tretjina anketiranih Evropejcev je menila, da bo njihov finančni položaj čez pet let podoben sedanjemu, 43 % vprašanih pa je mislilo, da lahko postane nekoliko boljši.[41]

[40] Uporabljena je statistična metoda analiza variance.

[41] Anketiranci iz Evrope so bili bolj kakor s sedanjim zadovoljni s prejšnjim finančnim položajem njihove družine in po tem so se značilno razlikovali od Azijcev. Četrtina prebežnikov iz evropskih držav je ocenila, da je bil njihov finančni položaj pred petimi leti dosti boljši kot zdaj, tretjina, da je bil nekoliko boljši. Za razliko od njih je 27 % prebežnikov iz Azije ob primerjanju sedanjega finančnega položaja s prejšnjim menilo, da je bil prejšnji dosti slabši, desetina pa, da je bil nekoliko slabši. Prebežniki iz Afrike so v večini menili, da je bil njihov prejšnji finančni položaj podoben ali nekoliko boljši od sedanjega.

Največji vtis name je naredil kitarist Benjamin. Sedel je na hodniku in takoj mi je povedal, da je anketo že izpolnil. Pogovarjala sva se o življenju na splošno, o igranju jazza in flamenka. Sposodil si je kitaro pri Bosancih in me povabil v sobo, kjer že štiri mesece prebiva skupaj s teto in dvema sestričnama. Kitaro je uglasil, potem pa začel igrati: impresivno, hitro in z občutkom, kakor bi bil profesionalni jazzer.

Benjamin je končal srednjo elektrotehniško šolo in dve leti elektrotehniške fakultete. Njegova sestrična je končala računalniško fakulteto in se specializirala za programiranje v visual basicu. Vprašali so me, kako bi lahko pridobili slovensko državljanstvo. Sestrično je zasnubil neki Postojnčan in vso družino je zanimalo, če bi lahko dobili slovensko državljanstvo.

Zakaj so odšli iz Irana? Zaradi Benjaminove ljubezeni do glasbe. Ker je igral flamenko, so ga označili za sovražnika oz. revolucionarja; na prvi strani nekega iranskega časopisa je bila objavljena fotografija, kjer ga policaji vklenjenega peljejo v zapor. V zaporu so ga tudi mučili in mu iznakazili obe roki. Poleg tega so mu porezali kite na desni roki, da bi mu onemogočili igranje kitare. Na vprašanje, kako to, da še vedno tako dobro igra, je rekel, da zdaj igra zelo slabo, ker ne čuti kazalca in sredinca na levi roki in mora zato pritiskati na strune kar na pamet. Pokazal mi je široko brazgotino pod levim zapestjem in veliko drobnih na prstih in dlaneh. Njegovo "disidentstvo" je vrglo slabo luč na vso družino. Očeta so vrgli iz službe in tudi teto, ki je bila petindvajset let zaposlena kot bolniška sestra. Odpustili so jo zato, ker ji je med delom izpod rute pogledal pramen las. Pozneje je bila vsa družina nekaj časa v zaporu, nakar so pobegnili. Dokumente jim je pobrala mafija.

Potovali so v kombijih, niso vedeli, kje se vozijo, niti koliko časa, na koncu pa so pristali v Šiški. Benjamin je rekel, da so se policaji v Šiški zelo grdo znašali nad njimi, da jih niso hoteli poslušati in da so jim na razne prošnje odgovarjali: "Zgin gor, pička ti materina!" ali pa "Spizdi, mater ti jebem." Šele od Bosancev v Postojni so izvedeli, kaj to pomeni. Povedal je tudi, da so nekega prebežnika v Šiški policaji pretepli, nadenj pa so enkrat celo naščuvali psa, ker se je po 22. uri sprehajal po hodniku.

Če z razmišljanja o socialnih razlikah skočimo na predstavitev razlik na drugih področjih, lahko ugotovimo, da so ocene prebežnikov podobne: vprašani so podobno visoko ocenili ločevanje med izobraženimi in neizobraženimi; državljani, ki spoštujejo zakone, in tistimi, ki jih ne; tistimi, ki živijo na podeželju, in tistimi, ki živijo v mestu; ter tistimi, ki podpirajo vlado, in tistimi, ki ji nasprotujejo. Povprečja odgovorov so se pri omenjenih razlikah na petstopenjski lestvici gibala med 3,7 in 3,8, odstotki tistih, ki so menili, da te razlike povsem razdvajajo ljudi, pa od 38 % do 42 %. Povprečje odgovorov prebežnikov, ki so odgovorili, da razlike med tistimi, ki se ravnajo po zapovedih religije, in tistimi, ki se po teh zapovedih ne ravnajo, je znašalo 3,4, odstotek tistih, ki so odgovorili, da omenjene razlike razdvajajo ljudi, pa je bil 37.

Med vsemi naštetimi področji razdvajanja so se pokazale visoke stopnje povezanosti. Iz korelacijske tabele smo razbrale, da je bilo

razdvajanje na osnovi razlik med tistimi, ki živijo v mestu, in tistimi, ki živijo na podeželju, pričakovano pozitivno povezano z razdvajanjem med mladimi in starimi. Velike razlike med revnimi in bogatimi so bile povezane z razlikami med zdravimi in bolnimi.[42] Z razlikami med zdravimi in bolnimi je bilo povezano razmišljanje o pomenu zdravja in sistema zdravstvenega varstva v matičnih državah prebežnikov. Zdravju kot vrednoti, ki je v vseh raziskavah visoko ocenjena, so prebežniki pripisali velik pomen (90 % vprašanih je menilo, da je zdravje v življenju zelo pomembno ali pomembno). Ko smo jih spraševali po njihovem sedanjem zdravstvenem stanju, je slaba polovica anketiranih ocenila, da je v zadnjih dneh povprečno – ne dobro ne slabo; bolj slabo je bilo po mnenju četrtine vprašanih. Za slednje je bilo zdravje toliko bolj pomembno. Večina prebežnikov je namreč na svoji poti tvegala vsaj zdravje, kdaj tudi življenje; pogosto pa so bili popolnoma izmučeni.

Prebežnik iz Kitajske je zaradi poostrenih ukrepov in neobveščenosti v centru za tujce v času delovanja šišenske "civilne iniciative" skočil iz četrtega nadstropja. Bil je prepričan, da ga bodo ali vrnili na Kitajsko ali kako drugače "odstranili". Poskusil je pobegniti in si pri skoku zlomil hrbtenico in obe nogi. Med našim anketiranjem so ga zdravili v ljubljanskem Kliničnem centru.

Starejši Romkinji so v ZRJ ubili moža, preostala družina je pobegnila iz države. Na poti, ko so nekaj dni in noči spali zunaj, na travniku in v gozdu, se je prehladila in pozneje zbolela. Ko so jo zaprli v center, je vprašala, če bi jo lahko pregledal zdravnik. Povedali so ji, da bo ne glede na svoje počutje morala počakati na njegov delovni dan.

Zaupanje – stava na prihodnost

Življenjske izkušnje prebežnikov v represivnih matičnih državah so vplivale na njihovo (ne)zaupanje do političnih institucij. Delovanje oblasti zgolj z namenom zadovoljevati interese vladajočih, ne pa tudi tudi tistih, ki jim vladajo, zagotovo prispeva k nizki stopnji zaupanja

[42] O neustreznosti sistemov zdravstvenega varstva in slabih življenjskih razmerah govorijo tudi podatki o pričakovani življenjski dobi ljudi v državah, iz katerih prihajajo prebežniki. Najnižje pričakovane življenjske dobe prebivalcev teh držav so: v Sierri Leone, kjer je pričakovana življenjska doba komaj 37,9 leta, v Sudanu 55,4 leta in v Bangladešu 58,8 leta. Nekoliko višje pričakovane življenjske dobe so v azijskih državah: Iraku, 63,8, Pakistanu 64,4, Iranu 69,5, Turčiji 69,3, Kitajski 70,1 leta. Daljša življenjska doba je pričakovana v Evropi: na primer na Slovaškem 73,1, v Makedoniji 73,2. Za primerjavo dodajmo, da je najdaljša pričakovana življenjska doba na Japonskem 80 let, visoka je v Kanadi (79,1), Islandiji (79,1), na Norveškem (78,3) in na splošno v skandinavskih državah (HDR 2000).

v politiko. Na drugi strani se zaupanje vzpostavlja v medosebnih odnosih, ki se lahko ohranjajo prav na podlagi zaupanja. Z vprašanjem, s katerim smo merile stopnjo zaupanja, torej raziskujemo zaupanje kot človekovo psihološko in societalno potrebo, ki pomeni špekuliranje o prihodnjem delovanju.

Sztompka (1999, 20) pravi, da je zaupanje povezano z negotovostjo posameznika v odnosu do prihodnosti. Posameznik deluje oziroma se odloča na osnovi prepričanj, spomina in interpretacije preteklih dogodkov in zaupanje se nanaša na tisto prihodnje spoznanje, ki mu omogoča redefinicijo izkušenj. Zaupanje bi bilo po Giddensu nepotrebno, če bi obstajala možnost popolnega obvladanja oz. kontrole posameznikovega delovanja. Ker pa v realnosti posameznik pogosto nima možnosti za popolni nadzor, je zaupanje središčnega pomena pri razmišljanju o delovanju. V razmerah torej, ko se kljub negotovosti in tveganju odločimo in stopimo v polje zaupanja. Takrat postane zaupanje pomembna "strategija" za delovanje, ki je usmerjeno v prihodnost. Zaupanje torej razumemo tudi kot strategijo, ki omogoča posamezniku, da se prilagaja kompleksnemu socialnemu okolju.

Delovanje v negotovem okolju zahteva tveganja in tako posameznik "stavi" na neko dogajanje oziroma vedenja drugih posameznikov. Zaupanje je torej stava na možna prihodnja delovanja drugih. Prepričanje in predanost sta osnovna elementa zaupanja, ki vključuje tudi določena posameznikova pričakovanja.

Omenili smo že "predanost", zaradi katere zaupanje ne pomeni zgolj nekega kontemplativnega premisleka o prihodnosti, ampak vključuje določeno zavezanost. Gre za zamisel, da se mora posameznik prihodnosti zavezati aktivno, kar torej pomeni in kakor smo že nakazali, da mora "položiti stavo". Stavo razumemo tu metaforično. Nezaupanje se izkazuje kot "negativna podoba" zaupanja. Tudi nezaupanje je stava, vendar negativna. Vključuje negativna pričakovanja o delovanju drugih, torej o njihovih škodljivih, zlobnih namenih, in tudi negativno zavezanost, tj. izogibanje, bežanje, distanciranje.

Domneva v raziskovanju zaupanja v institucije je, da to zaupanje odraža stopnjo demokratičnosti sistema. Čim večja je legitimnost sistema, podpora sistemu in udeležba v njem, tem višja je stopnja zaupanja v osrednje institucije sistema. To so institucije, "ki pomembno

določajo vzorce vedenja in razmerij oziroma odnosov med ljudmi" (Toš 1999, 35). V študiji smo merile zaupanje referenčnim skupinam, s čimer smo se navezale na izhodišče, ki poudarja ne le pomen zaupanja posameznika do institucij, ampak tudi do drugih posameznikov oziroma zanj pomembnih drugih.[43]

Analizirale smo različna zaupanja: samozaupanje, medosebno zaupanje in institucionalno zaupanje. Prebežniki so ocenjevali zaupanje v institucije v matičnih državah in v primerjavi z izkušnjami, ki so si jih pridobili v različnih sistemih drugih držav. Poleg samozaupanja smo obravnavale zaupanje v družino in prijatelje, ki predstavljajo pomembni referenčni skupini. Nato smo merile stopnjo zaupanja v izobraževalni, pravni in socialni sistem. Dalje smo preučevale zaupanje v politične stranke, predsednika države, policijo, vojsko in medije in tako obravnavale zaupanje kot del politične kulture, ki izraža stopnjo politične socializacije posameznika. Merile smo tudi zaupanje v religiozne institucije in boga in sklenile z merjenjem zaupanja v zahodne države.[44]

Daleč najvišje zaupanje[45] so prebežniki izrazili do družine (srednja vrednost odgovorov je znašala 4,6). Tako visoko stopnjo zaupanja družini je ocenilo 88 % prebežnikov – od teh jih je 80 % odgovorilo, da družini povsem zaupa in 8 %, da ji zaupa precej. Le 3 % vprašanih so odgovorili, da družini sploh ne zaupajo. Tudi sicer številne raziskave javnega mnenja kažejo, da ljudje družini zelo zaupajo,[46] torej je ta ugotovitev pričakovana tudi v našem primeru, še posebej zaradi specifičnih razmer, v katerih prebežniki živijo. Kakor pravi

[43] Z vprašanjem smo tako merile zaupanje političnim socializatorjem in tako ugotavljamo stopnjo političnega učenja, ki ima posledično vplive tudi na druge vrste učenja, denimo na kulturno učenje. V procesu politične socializacije delujejo "družbeni dejavniki in ustanove", ki posredujejo politične vsebine, s katerimi se ljudje uskladijo oziroma se jim prilagodijo. Še več, posamezniku posredujejo ali celo vsilijo opredelitev političnega položaja, kar razumemo kot delovanje "ideološkega državnega aparata".

[44] Področja smo določile s faktorsko analizo: prvi faktor, ki pojasnjuje 21,3 % variance, združuje spremenljivke, ki skupaj izražajo zaupanje v institucije: v policijo, predsednika države, politične stranke, pravni sistem in medije. Drugi faktor združuje zaupanje v religiozne institucije, boga, vojsko in izobraževalni sistem. Tretji faktor povezuje zaupanje vase, v referenčne skupine, družino in prijatelje ter zahodne države. Z vsemi tremi faktorji lahko pojasnimo 46,6 % variance.

[45] Zaupanje je merjeno na lestvici od 1 do 5, pri čemer 1 pomeni "sploh ne zaupa", 2 "ne zaupa", 3 "niti ne zaupa niti zaupa", 4 "precej zaupa", 5 pa "povsem zaupa".

[46] Avtorji svetovne raziskave vrednot Inglehart et al. (1998) ugotavljajo podobno vrednotenje družine. Po teh raziskavah družino najviše vrednotijo v Nigeriji in na Severnem Irskem, prijatelje pa na Švedskem, Norveškem in Nizozemskem.

Kolinsky (1998, 15), se pomen družine v obdobju socialnih sprememb poveča. Takrat postane družina ključna, lahko celo edina instanca, ki daje posamezniku podporo v življenju in s tem v družbo kot celoto vnaša stabilnost. Sicer je družina najpogosteje definirana kot osnovna institucija zasebnega življenja, v kateri se oblikuje večina za posameznika pomembnih odnosov. Zato je smiselno, da razpravo o družini kot o "primarni skupini" (Ule 1993, 172), katere člani so sorodstveno, emocionalno in solidarnostno povezani, razširimo na razpravo o družini kot o "socialni instituciji". Na eni strani je torej družina mesto "intimne solidarnosti", kjer njeni člani zadovoljujejo svoje potrebe, na drugi strani pa je – seveda v zgodovinskih, družbenih razmerah – priznana kot "socialna institucija" v odnosu do drugih institucij.

Če so se prebežniki odpravili na pot z družinami, so pogosto najprej pobegnili moški, pozneje tudi ženske z otroki. Na vprašanje, kako pomembno je za njihovo življenje razumevanje v družini, je velika večina (88 %) prebežnikov ocenila, da je razumevanje zelo pomembno. Tudi med pogovori smo ugotovili, da družini pripisujejo velik pomen, saj jih precej poskuša najti boljše možnosti za življenje, predvsem svojih otrok.

Albanec, sedemnajstletni musliman Bek, je v Veliko Britanijo prišel iz Kosovske Mitrovice. Grozili so mu, ker je pomagal albanskim vojakom, zato je moral pobegniti. Srbi so ga prišli iskat na dom, vendar je že pobegnil skupaj s prijateljem. Družina, ki danes živi v Bosni, ga je podprla. Vedeli so, da bi doma ostal v nevarnosti.

V Makedonijo je prišel z vozom. Tam sta s prijateljem plačala 4,500 nemških mark, da bi ju prepeljali v Švico. Po čudnem spletu okoliščin sta namesto v Švico potovala v Veliko Britanijo. Na poti sta bila tri dni, tihotapila sta se v treh kamionih. Ko je voznik tretjega kamiona ustavil na bencinskem servisu, ju je opazil in poklical policijo. Policisti so ju je odpeljali v center in jima dodelili pravne zastopnike ter socialne delavce.

Bek je v Angliji živel v stanovanju skupaj s tremi prebežniki, ki so zaprosili za azil. Medtem ko ga ni bilo doma, so v stanovanje vdrli neznanci, razbili okna in vrata ter ranili enega od sostanovalcev, da so ga potem morali odpeljati v bolnišnico. Bek se je ponovno preselili. Uči se angleščine in hrani denar za prihodnje leto, ker bi se rad vrnil na Kosovo, če bo tam že varno, in začel na novo.[47]

Pogovarjati sva se začela o razmerah v Sudanu. Prebežnik, po poklicu zdravstveni delavec, je tožil nad razmerami v državi, ki jo je zapustil v skromnem upanju, da ga bo morda kje drugje le doletela sreča. Dvainštiridesetletni mož je govoril skromno in tiho. Videti je bil razočaran. "Sudan sem zapustil, ker sem upal, da bom morda kje

[47] Povzeto po: Bek, 17 Year old Asylum Seeker from Mitrovica, Kosovo. http://www.oxfam.org.uk, junij 2001.

drugje lahko srečen. Nisem več mlad in nimam ne žene ne otrok. To ni prav." Zavzdihnil je in spet potožil, da je žalosten, ker mu ni uspelo ustvariti družine – ta je, je dejal, v življenju najbolj pomembna. "Ostalo mi je še nekaj let, da morda najdem srečo, pozneje bom prestar in brez energije. Izkušnje, ki sem jih dobil na poti do Slovenije, in to, kar se mi dogaja zdaj, vse skupaj ni prav nič spodbudno." Dodal je, da je začel dvomiti o obstoju sreče. Bil je poln žalosti in upanja hkrati, da nekje na zahodu nanj vendarle čaka.

Prebežniki so se najpogosteje odpravili na pot z družinami in prijatelji (referenčnimi skupinami). Zaupanje v prijatelje je bilo, kakor smo ugotovile z anketo, ocenjeno precej niže kakor zaupanje v družino. 40 % vprašanih je dejalo, da prijateljem povsem zaupa, 20 % pa, da nič ali malo. Tudi v primerjavi s pomembnostjo, ki so jo pripisali razumevanju v družini, so prijateljstvo nekoliko niže vrednotili (3,7). Podobno kot družini so vprašani zelo zaupali sebi in bogu (4,6), pri čemer jih je več kakor tri četrtine izbralo odgovor "povsem". Le dva anketiranca sebi sploh nista zaupala, kar je v primerjavi z odgovori "sploh ne zaupam" glede na druge kazalce zaupanja najnižji delež. Med najniže ocenjenimi so bila zaupanja v politične stranke, socialno varstvo, predsednika in policijo. Več kakor polovica prebežnikov sploh ni (40 %) ali je malo (16 %) zaupala političnim strankam, tudi srednja vrednost odgovorov je bila najnižja med vsemi (2,5). Slaba petina je povsem zaupala političnim strankam, kar je najnižji odstotek pri vrednosti "povsem". Približno tretjina anketiranih sploh ni zaupala policiji, predsedniku države, vojski in socialnemu sistemu.

Če se navežemo na pravkar omenjena izhodišča, lahko rečemo, da so prebežniki nezaupanje izrazili predvsem v odnosu do institucij politične moči. Merjena zaupanja v politične institucije kažejo na zmerno oziroma povprečno stopnjo nezaupanja. Izjema so politične stranke, ki so jim vprašani izkazali izrazito nižje zaupanje. To lahko povežemo s samo naravo politike kot take, ki že vnaprej daje vtis nepoštenosti, prevarantstva. Ali, kakor pravi Močnik, zaupati politiki je isto kot ravnati nepolitično. Ljudje politikom ne verjamejo iz političnih razlogov – podlago za zaupanje si poiščejo drugod, zunaj politike (1995, 41–42). Nezadovoljstvo zaradi politike je tudi eden od pomembnih razlogov za odhod prebežnikov iz njihovih držav.

Zaupanja političnim institucijam so se medsebojno povezovala.[48] Razbrale smo pozitivno povezanost med zaupanjem v predsednika države in politične stranke, ki je povezano tudi z zaupanjem v izobraževalni sistem. Ti podatki kažejo, da je zaupanje v t. i. "aparat države" v političnopravnem smislu povezano z zaupanjem v izobraževalni sistem (srednja vrednost je 3,7), ki je šibko povezano tudi z zaupanjem v zahodne države; 37 % anketiranih je odgovorilo, da povsem zaupajo izobraževalnemu sistemu, popolno nezaupanje vanj pa je izrazilo 13 % vprašanih. Močne so povezave med vsemi dejavniki, ki bi jim po Althusserju lahko rekli "ideološki aparati države" (2000). Prebežniki so posameznim državnim institucijam izrazito manj zaupali kakor, denimo, družini ali bogu ali samemu sebi. 53 % vprašanih je povsem zaupalo zahodnim državam, 31 % medijem. Tako kakor odstotki zaupanja so bili visoki tudi odstotki nezaupanja.

> Italija velja za zahrbtno državo. Skupina kosovskih Romov, ki je uspešno prestopila italijansko mejo, se je nastanila v skvotu blizu meje – čakali so na potovanje proti Nemčiji. Odkrila jih je italijanska policija in jih zaprla v center, vendar so imeli možnost gibanja v državi. Kosovskim Romom je veliko pomenilo, da so smeli v cerkev k molitvi, Rdeči križ jim je ponudil nove obleke in obljubljeno jim je bilo, da bodo lahko nadaljevali pot. Izdali naj bi jim tudi posebne dokumente, ki dopuščajo petnajstdnevno bivanje v Italiji, potem bi morali prestopiti mejo (kamorkoli, ali na vzhod ali na zahod). Čeprav bi morali italijanski policisti prebežnike v Slovenijo vrniti v treh dneh, so jih, kljub dani obljubi prebežnikom in zahtevam zakonodaje, neke noči izročili slovenski policiji in od takrat jih prevažajo in razporejajo po slovenskih centrih za tujce. Prebežniki so se v Italiji prvič počutili varne, odkar so bili na poti, vendar so kmalu izgubili zaupanje. Zaupanje je izginilo, vera v človeka dostojno življenje pa ne.

Visoko zaupanje v boga ni presenetljivo, saj je bilo kar 89 % anketiranih vernih; 82 % jih je odgovorilo, da bogu povsem zaupajo. Zaupanje v religiozne institucije je bilo nekoliko nižje (67 %). Tako glede na značilnosti religije kot glede na primerljivost stopnje zaupanja v institucije in zaupanje v boga ugotavljamo, da religioznih institucij v večini niso ločevali od vere oziroma boga.

Prebežniki so zelo malo zaupali vojski in policiji; pogosto so razpravljali o agresiji policije, medtem ko so vojsko razumeli kot

[48] Uporabile smo statistično metodo izračunavanja korelacij, s katero smo ugotavljale šibke oziroma močnejše povezanosti, in sicer pri signifikanci 0,05 oziroma 0,01. Povezanosti smo tako ugotavljale pri 95- oziroma 99-odstotnem intervalu zaupanja.

peace-maker. V pogovorih z anketarji so opozarjali tudi na negativne izkušnje, ki so jih imeli s predstavniki omenjenih institucij: nemalokrat so bili žrtve represije, agresije ali vsaj verbalnega nasilja. Negativne izkušnje, ki so jih mogoče imeli s policaji v lastni državi, so se pri večini stopnjevale, ko so se odpravljali na pot. Prestopili so meje več držav in bili večkrat poklicani na zaslišanje policistov. Pogosto so bili policisti tisti, ki so jih "ujeli" v Sloveniji in jih zaprli v razne centre, kjer jih nadzorujejo. Spremljajo jih pri odhodih na kosilo, izstopih iz centrov in ponovnih prihodih vanje.

Iračan je pripovedoval, da so slovenski policisti z njim nekorektno ravnali; ker so ga pretepli, je povedal, da se jih boji. Po izkušnjah sodeč meni, da nima nikakršnih možnosti, da bi se pritožil zaradi njihovega ravnanja. Dejal je, da so Slovenci netolerantni rasisti. Ko smo ga vprašali, ali je po njegovem mnenju pripadnost določeni rasi pomembna za uspeh v življenju, je to razumel, kakor da je rasna pripadnost pomembna za Slovence in da drugim ne priznavajo enakovrednosti. Dodal je, da nikomur ne zaupa, ker je imel z ljudmi preveč slabih izkušenj.

YAMAHA

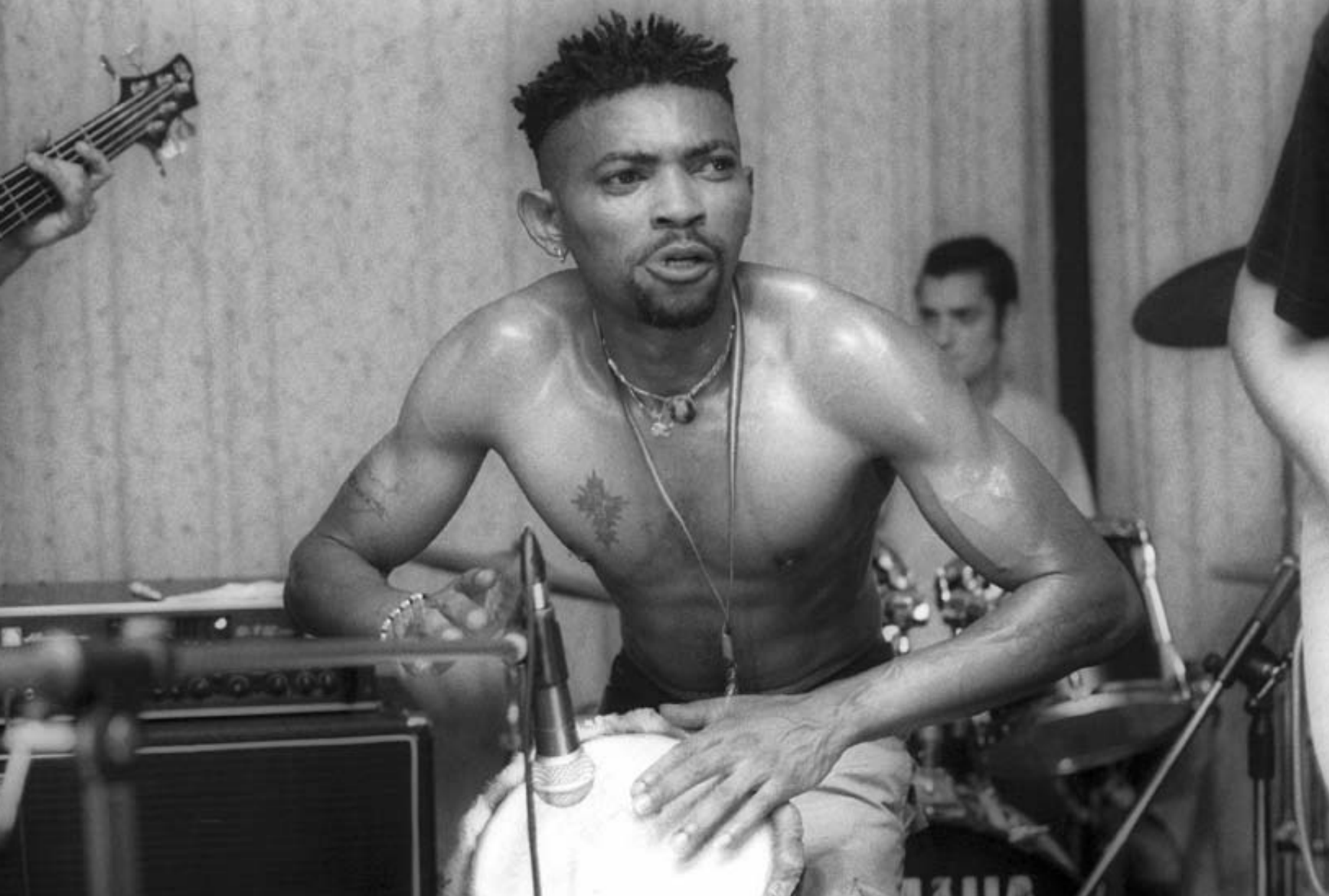

NOVI SVET – ZAHOD

ODPRTA VRATA

Številni prebežniki, ki so zaprosili za azil in so že dalj časa živeli v Sloveniji, so se povezali s prebivalci, predvsem s kulturniki, študenti. Ukvarjali so se z umetnostjo, kulturo (režija, glasba idr.), drugi so delali priložnostno. Še posebej so obvestila o izobraževanju zanimala prebežnike z višjo in visoko izobrazbo; iskali so informacije, kje bi se lahko učili slovenskega jezika ali katerih drugih znanj. Prebežniki v centrih za tujce so se zaradi prepovedi gibanja zunaj centrov lahko spoznavali le s tistimi prebivalci, ki so prihajali v centre, medtem ko so drugi lahko navezovali stike s komerkoli, torej tistimi, ki so pokazali interes.

Prebežnike smo vprašali, kako bi se povezali s prebivalci države, v kateri bi želeli živeti. Ugotavljali smo, v kolikšni meri bi se bili pripravljeni povezati.[49] Največ bi se jih povezalo s prijateljskimi stiki (85 %), delovne odnose bi vzpostavilo 65 %, sosedske pa 61 % prebežnikov; 51 % bi se jih tudi poročilo. Le dva prebežnika sploh ne bi bila pripravljena navezati stikov. Pri prebežnikih iz Evrope je prevladovala pripravljenost povezovanja v delovnih odnosih, pri prebežnikih z Bližnjega vzhoda s prijateljskimi stiki.

V "novi" državi bi kar 88 % prebežnikov prevzelo navade in se naučilo jezika, 11 % bi jih ohranilo svoj jezik in navade, vendar bi se prilagodili; le en prebežnik bi ohranil svoj jezik in živel sam zase. Kljub visoki religioznosti (89 % je bilo vernih) in specifičnosti kulture integracije v novo okolje ne bi občutili kot "izgubo" zaradi maternega jezika, matične kulture, vere, pač pa kot izziv za boljše življenje, ko naj bi imeli boljše možnosti za razvoj, izobraževanje, enake pravice itn.

[49] Pripravljenost povezovanja smo ugotavljali z odgovori na vprašanje: "V državah živimo pripadniki različnih narodov, narodnosti, etničnih skupin. Kako ste se vi pripravljeni povezati s pripadniki različnih skupin?" Možnih je bilo več odgovorov: 1. v prijateljskih stikih; 2. v delovnih odnosih; 3. v sosedskih odnosih; 4. najtesneje, s poroko; 5. nisem pripravljen.

Prebežnik iz Afrike je prišel v Slovenijo dva dni pred našim anketiranjem. Diplomiral je iz sociologije in hitro sva našla temo za pogovor. Povedal je, da je iz svoje države poročal za BBC in ker je kritiziral razmere v matični državi, so ga zaprli. Pobegnil je in slučajno pristal v Sloveniji. Ko sem ga spraševala, kaj meni o državah EU, ali bo tam našel svobodo govora, enakost, možnosti, pravice, se je nasmehnil in rekel: *"You tell me!"* in dodal "Vsekakor ne pričakujem čudežev. Brez dvoma se tudi tam dogajajo kršitve, upam pa, in molim za to, da bo vseeno nekoliko bolje kakor v moji državi!" Upanje, vsaj to ostaja!

Široko odprtost pokažejo tudi podatki o identifikaciji, merjeni na lestvici od "identifikacije z domačim krajem" na eni strani do "identifikacije s svetom" na drugi strani.[50] Največ prebežnikov se je identificiralo z matično državo in z domačim krajem ali mestom (30 %), 20 % s svetom na splošno; 12 % se jih je identificiralo z zahodom (vendar noben prebežnik iz Azije), 9 % z regijo. Pri prebežnikih iz Evrope in Afrike je prevladovala nacionalna identifikacija. Pri prebežnikih z Bližnjega in srednjega vzhoda sta prevladovali identifikacija z domačim krajem in svetom, pri prebežnikih iz Azije pa identifikacija z regijo in svetom. Vrsta identifikacije ni vplivala na pripravljenost za integracijo v novo okolje, saj so se predvsem tisti, ki bi prevzeli jezik in navade, identificirali ože (z lastnim krajem ali matično državo). S svetom se je identificiralo več prebežnikov iz centrov za tujce kakor tistih, ki so zaprosili za azil.

Odprtost/zaprtost smo ugotavljali tudi z zbranimi odgovori na vprašanje, ali so pripravljeni pomagati sočloveku v stiskah. Kar 80 % prebežnikov bi brez dvoma pomagalo, delno bi pomagalo 19 % prebežnikov. Na odprtost prebežnikov ne vplivajo le njihove izkušnje, odločitve, pač pa tudi njihovo znanje. Izjemno dobro je bilo njihovo znanje tujih jezikov. Vsaj en tuji jezik (ki ni bil materni jezik) je govorilo kar 84 % anketiranih, vsaj dva 42 % anketiranih, 22 % pa je bilo takih, ki so govorili tri jezike in več. Najpogosteje so govorili angleški (44 %), srbski in hrvaški (29 %) ter nemški (22 %) jezik. Med anketiranci, ki so ocenili, da znajo vsaj en tuji jezik, tega razume in govori 74 %, razume, a ne govori 61 %, obvlada pa kar 43 % anketiranih.

To, da so prebežniki pripravljeni pomagati sočloveku, se je potrdilo tudi v praksi: sami so se ponujali, če smo med anketiranjem

[50] To je že uveljavljeno javnomnenjsko vprašanje: "S čim se najbolj identificirate?" 1. s krajem, mestom, kjer sem živel; 2. z regijo, v kateri sem živel; 3. z državo, v kateri sem živel; 4. z zahodnimi državami; 5. s svetom.

naleteli na jezikovno oviro. Ko smo jim za delo ponudili plačilo, so rekli: *"We didn't help you for money!"* Prevajali so prostovoljno in za to niso zahtevali nobenega plačila. V pogovoru z Liom[51] smo morali vztrajati, da smo mu po prevajanju lahko kupili telefonsko kartico. Prostovoljno je priskočila na pomoč tudi Makedonka, ki je znala romunsko in albansko; ko smo ji pozneje ponudili plačilo, je vztrajala, naj prihodnjič otrokom prinesemo sadje ali sok, češ da se ji bomo tako najbolje oddolžili.

Spoprijateljila sem se s prebežnikom iz Sudana, ki je pomagal prevajati anketo večji skupini Irancev. Z njegovo pomočjo smo v dveh dneh navezali stike z več Iranci in Pakistanci. Prevajalec, sicer študent, je prijazno želel pomagati, zato sem mu na koncu želela plačati, čeprav denarja ni niti pričakoval niti želel. Skromno si je zaželel samo čokolado. V sobi, kjer sem anketirala, se je ob nama zbrala večja skupina prebežnikov – anketiranje je bil edini dogodek dneva in edini stik z ljudmi zunaj centra.

Trdnjava uspeha

Čeprav smo utemeljile, da prebežniki niso nič manj ustvarjalni, nadarjeni, izobraženi in odprti ter pripravljeni navezovati stike kakor prebivalci zahoda, so njihove sposobnosti najpogosteje prezrte. V matičnih državah nimajo možnosti za uresničitev svojih ciljev in tudi ko pridejo v "demokracijo", svojega znanja in talentov ne smejo in ne morejo uporabiti, saj jih osamijo, jim odvzamejo svobodo gibanja in s tem ponovno (tako kot v matični državi) onemogočijo avtonomijo.

V sodobni družbi lahko govorimo o odtujenih individuumih. Časi solidarnosti o prevzeti mitologiji enakosti so minili in posameznik je v vsakdanjem življenju postavljen pred nove "naloge", ki naj bi jih prevzel in s tem "osmislil" lastno življenje. Velja domneva, da dobi življenje posameznika "pravo vrednost" šele, ko ta nekaj doseže. In "dosežke", kakorkoli jih že razumemo, povezujemo z uspehom. O uspehu na eni strani govorimo kot o nečem, kar naj bi posameznik v življenju dosegel, na drugi strani pa postaja uspeh vrednota, ki jo posameznik želi doseči, ker je družbeno določena kot nekaj zaželenega in sprejemljivega. Pojmovanje uspeha je – in v tem je paradoks – torej hkrati individualna in kolektivna vrednota. Individualna je v prvi vrsti zato, ker danes individualizma ne moremo več prezreti. Z namenom, da bi se izpolnil, razvije posameznik

[51] Glej poglavje Azilni dom in center za tujce v Šiški v Ljubljani.

željo po uspehu, ki je na drugi strani vrednota kolektivnosti in kot tako so jo prepoznali in definirali centri moči. O pomenu uspeha smo torej bili naučeni in ga sprejeli kot nekaj, kar je pomembno za človeka kot posameznika. V pojmovanju sodobne identitete danes govorimo o t. i. pojavu multiplosti. Posameznikova identiteta torej ni več zgolj ena ali stalna, ampak postaja multipla in fleksibilna. Vsakdo prevzema več identitet, ki so v nenehnem procesu spreminjanja, prehajanja, dopolnjevanja. In tako lahko razumemo tudi uspeh. Tega torej ne pojmujemo več kot neko celovitost, ampak ga delimo glede na posamezne identitete. Kakor je uspeh večplasten, so tudi možnosti za uspeh pogojene. Uspeh lahko obravnavamo skozi dve razsežnosti: individualno, ki lahko določa uspeh, in splošno družbeno. Na nobeno posameznik nima vpliva oziroma je njegov vpliv omejen.

V raziskavi so prebežniki ocenjevali pomembnost posameznih področij za uspeh v življenju.[52] Najprej so odgovarjali, kako pomembno je za uspeh, da nekdo izhaja iz bogate družine, da ima izobražene starše, da je ambiciozen, kreativen, talentiran, da trdo dela in da ima zveze in poznanstva. Nato smo jih vprašali, v kolikšni meri vpliva na uspeh to, da si pripadnik določene rase, vere. Nazadnje sta nas zanimali še oceni o pomembnosti miru v svetu ter svoboda delovanja in mišljenja.

Od vseh ocenjevanih področij je več kot 90 % prebežnikov kot najpomembnejša pogoja za uspeh v življenju ocenilo mir v svetu in svobodo delovanja in mišljenja.[53] Na petstopenjski lestvici so jima z oceno 4,7 pripisali najvišji pomen med vsemi pogoji za uspeh v življenju. Visoke ocene so povezane z njihovo življenjsko izkušnjo v matični državi, kjer so jih vojne ali kršenje svoboščin in pravic prisilili na beg.

Po oceni prebežnikov rasna in verska pripadnost ne bi smeli vplivati na posameznikove možnosti, da v življenju uspe. Skoraj tri četr-

[52] Vprašanje smo merili na lestvici od 1 do 5, pri čemer 1 pomeni "sploh ni pomembno", 2 "ni pomembno", 3 "niti ni pomembno niti pomembno", 4 "je pomembno", 5 "zelo je pomembno".

[53] Na podlagi faktorske analize lahko odgovore povežemo v tri skupine faktorjev: v prvi skupini so združeni odgovori o pomembnosti ambicioznosti, kreativnosti, talenta, trdega dela in izobraženosti staršev. Drugi faktor povezuje pripadnost veri, rasi, izhajanje iz bogate družine in vzpostavitev vez in poznanstev. V tretji skupini sta povezana mir v svetu ter svoboda delovanja in mišljenja. S tremi faktorji pojasnimo 54 % variance.

tine jih je menilo, da pripadnost rasi sploh ni (64 %) oziroma ni pomembna (9 %), dobra tretjina je tako ocenila za vero. Odgovor na to vprašanje se je anketiranim zdel samoumeven, saj pripadnosti veri ali rasi niso prepoznali kot pomembno v sklopu vprašanj o uspehu. Večkrat so nas z začudenjem spraševali za pojasnila, ali je to v zahodnih družbah pomembno. Anketirani so prihajali iz rasno in versko bolj ali manj homogenih družb, zato so uspeh, bolj kot rasna ali verska pripadnost, določali pravice, svoboda delovanja in mišljenja, mir.

Tudi uspeh posameznika ne bi smel biti vnaprej določen z rojstvom v bogati/revni družini (45 % jih je menilo, da sploh ni pomembno, če izhajaš iz bogate družine). Ta odgovor je povezan tudi z ocenami neenakosti v državah, iz katerih prebežniki izhajajo. Po njihovem mnenju so prav razlike med revnimi in bogatimi v njihovi državi najbolj razdvajale ljudi. K posameznikovemu uspehu pa lahko bolj kakor materialni položaj družine prispeva izobrazba staršev, saj poleg družbenega statusa šolani starši lažje omogočijo otroku šolanje, vključitev v družbo in sploh boljše življenje; 63 % prebežnikov je menilo, da je uspeh v šoli ali pri delu zelo pomemben.

Po mnenju prebežnikov uspeh v veliki meri določajo še posameznikova ambicioznost in ustvarjalnost (83 % jih je to ocenilo za pomembno oziroma zelo pomembno), nadarjenost (80 %), trdo delo (80 %), zveze in poznanstva (75 %), kar so ocenili kot pomembno oziroma zelo pomembno. To pomeni, da posameznikov uspeh določajo njegovi lastni potenciali, ki pa v kritičnih družbenih razmerah ne morejo priti do izraza ali so celo namerno zatrti.

V pogovorih smo ugotovile, da imajo prebežniki pogosto slabe izkušnje pri doseganju uspeha prav zaradi objektivnih okoliščin, na katere nimajo vpliva. Mednje bolj kakor razloge, ki jih lahko povežemo z individualnostjo in odnosi znotraj socialnih skupin, prištevajo predvsem družbenopolitične razmere. Tako tudi bolj, kakor bi pričakovali, zaupajo zahodnim državam. Te naj bi jim zagotovile možnosti, ki niso vezane na individualnost, a naj bi jim omogočale uresničitev individualnosti.

Prav zato, ker prebežniki niso imeli možnosti, da bi uresničili lastne cilje, so si to bolj kakor zase želeli za svoje otroke. Ugotavljale smo, kakšna stališča imajo do zahodnih držav, kar smo merile s štiri-

mi trditvami.[54] Vse trditve so bile visoko ocenjene, povprečja so bila višja od 4, kar nakazuje, da večina anketiranih pričakuje v zahodnih državah boljše možnosti. Med štirimi različnimi trditvami se je največ (74 %) prebežnikov strinjalo, da imajo otroci na zahodu boljše možnosti za razvoj. Nekaj več kakor polovica prebežnikov se je popolnoma strinjala, da imajo v zahodnih državah vsi enake možnosti za razvoj (57 %) in da te države zagotavljajo dobre pogoje za življenje za vse ljudi (53 %). Visoko je bila ocenjena tudi možnost dobiti zaposlitev (62 %).

Ocena o enakih možnostih za razvoj v zahodnih državah se je močno ujemala s samozaupanjem anketiranca (r = 0,99). Prebežniki z visoko stopnjo samozaupanja[55], ki so visoko ocenili enake možnosti v zahodnih državah, so kot enega najpomembnejših pogojev za uspeh poudarjali svobodo delovanja in mišljenja (r = 0,70), prav tako so visok pomen pripisovali ambicioznosti (r = 0,99), izobraženosti staršev (r = 0,68) in trdemu delu (r = 0,57). Pokazala se je tudi visoka negativna povezanost z ocenjevanjem razmer v matični državi. Možnosti za zaposlitev, možnosti za izobraževanje, miroljubnost politike, ugled njihove države v svetu, razvoj znanosti in tehnologije in odnose med religioznimi institucijami in državo so ocenili zelo negativno.

Več je dokaznih razlogov, s katerimi lahko spodbijamo eno najpogostejših razmišljanj, namreč, da so prebežniki želeli prodreti v trdnjavo Evropa predvsem zaradi ekonomskih koristi. Prvič, analiza je pokazala, da je bilo le 10 % prebežnikov v matični državi brezposelnih. Drugič, prebežniki so kot najpomembnejše pogoje za uspeh poudarjali politične in ne ekonomske dejavnike. Kot enega od pogojev so izpostavili socialne stike, družbeno interakcijo, sodelovanje, kar predstavlja njihov socialni kapital.[56] Prebežniki so v

[54] "Za vsako od naštetih možnosti povejte, koliko po vašem mnenju drži" (merjeno na lestvici 1 "sploh ne drži", 5 "popolnoma drži"). Prebežniki so ocenjevali štiri možnosti: 1. Zahodne države zagotavljajo dobre pogoje za življenje ljudi. 2. V zahodnih državah vsakdo najde službo, ki si jo želi. 3. V zahodnih državah imajo otroci dobre možnosti za razvoj. 4. V zahodnih državah imajo vsi enake možnosti za razvoj.

[55] Zaupanje je bilo merjeno z vprašanjem "V kolikšni meri zaupate?" na Likertovi lestvici od 1 "nič" do 5 "povsem". Prebežniki so ocenjevali zaupanje samemu sebi, religioznim ustanovam, družini, izobraževalnemu sistemu itn.

[56] Nekateri sociologi dokazujejo, da prav socialni kapital omogoča posamezniku (družini, skupini), da preživi ali napreduje oz. uspe (*to get by or get ahead*) (Woolcock 1998).

matični državi večinoma imeli številne sorodstvene in prijateljske vezi. Visoko so ocenjevali pomembnost vključitve v novo okolje (delovni, prijateljski odnosi, naučili bi se kulture, navad, jezika), iz česar bi lahko glede na njihov že razviti socialni kapital v domači kulturi in pripravljenost na to v novi kulturi sklepali, da se bodo prej kakor na novo državo in na institucije finančne podpore obračali na nove ljudi, iskali nova poznanstva, izkoristili svoj talent pri iskanju zaposlitve itn. Kljub temu da so v evropskih državah brezposelni, prebežniki upajo, da bo vsakdo od njih našel službo, ki si jo želi.

1998). Socialni kapital predstavljajo "institucije, sorodstvene vezi in norme, ki oblikujejo kvaliteto in kvantiteto družbenih interakcij" (WB); so norme in družbena razmerja v socialnih strukturah družb, ki omogočajo, da ljudje s sodelovanjem dosegajo zastavljene cilje. Socialni kapital je prvi učinek zaupanja, sodelovanja posameznikov (skupin) in hkrati njihov prenos; prenašajo socialni kapital, ki so ga proizvedli. Socialni kapital je posebna oblika družbenih relacij, ki omogoči določeni družbi da sodeluje in doseže svoje cilje (Putnam 1993). Predstavljajo ga medosebni odnosi, interakcije in omrežja, ki se vzpostavljajo med družbenimi skupinami, kot tudi stopnja zaupanja znotraj družbenih skupin. Koristnost socialnega kapitala se odraža prek določenih področij, kot npr. izobrazba, socialna mobilnost, gospodarska rast, politične prominence, aktivnosti skupnosti (Wall, Ferrazzi in Schryer 1998).

POLICIA

POLICIJA

EXCUSE US!

Kršenje človekovih pravic

MNZ in vlada si ne bi smela – *Excuse us*[57] – iz kakršnihkoli razlogov (najpogosteje navajajo premajhno zmogljivost prostorov) privoščiti degradacije človeka v blago – tovor. Čeprav so že mesece govorili o gradnji novih prostorov, pa o podrobnostih javnosti še vedno niso seznanili. Tragično je, da so dosedanji prostori postali "človeka nevreden bivalni prostor" šele takrat, ko je center za tujce v Šiški posnela televizijska kamera, ko so morali prebežnike izseliti zaradi stenic in zamašitve odtokov. Dejstvo, da zapirajo ljudi v prostore, kjer so nevzdržne razmere že več let, pa je bilo in očitno še je, nepomembno. Centre so si najverjetneje ogledovali po načelu, "prišel, nič videl in zmagal", saj so bili podatki, ki so jih navajali minister in drugi, tragikomični: govorili so o računalnikih, sobah za druženje, televizorjih, igračah, igralnici za otroke itn., ki jih v centru ni. Sami smo se o resničnosti njihovih besed lahko prepričali, saj smo prav takrat anketirali prebežnike in, žal, vseh omenjenih prostorov in stvari nismo videli. Ker smo bili presenečeni nad izjavami ministra, smo prebežnike in osebje v centrih spraševali, kje naj bi naštete stvari skrivali. Osebje nam je pojasnilo, da naj bi igrače nekje skladiščili, za računalnike še niso slišali, v prazni sobi so nam pokazali televizijo, "otroška soba" (pust prostor z nekaj mizami in stenskimi policami), ki naj bi jo uporabljali le otroci prebežnikov, ki so zaprosili za azil, je bila prazna. Še huje: po drugih centrih prebežniki niso imeli niti toaletnega papirja niti tople vode. Tisti, ki take razmere dopuščajo, prisegajo na spoštovanje človekovih pravic in jih hkrati kršijo.

V Evropi naj bi pri zagotavljanju in varstvu človekovih pravic igrala pomembno vlogo evropska konvencija o človekovih pravicah,

[57] Z *Excuse us* se ne opravičujemo MNZ idr., ampak frazo uporabljamo v smislu: "Poglejte, kaj delate!" Z *Excuse us* se ograjujemo od vsega, kar so izjavljali uradniki na MNZ. Lahko se še tako trudijo "dokazovati", da so prebežniki za nas grožnja, in argumentirati lažne izjave, vendar v tej igri ostajajo sami.

vendar smo avtorice ugotovile, da človekovih pravic za prebežnike ni.[58] Tudi konvencionalnega delovanja in ukrepanja v njihovih primerih preprosto ni. Prebežniki so posebna kategorija ljudi, ki jih je treba zadržati čim dlje od "bele Evrope", k temu pa, paradoksalno, bolj prispevajo prebivalci Slovenije kakor Evrope. Takšno početje ni le diskriminacija, ki jo izvajajo posamezniki ali skupine, pač pa je to tudi legalna – institucionalna diskriminacija.

Prebežnik iz Sierre Leone, ki se je umetniško poimenoval B.Fine in je v Slovenijo prišel decembra 2000, je glasbenik. S svojo istoimensko skupino namerava posneti film o svojem doživljanju Slovenije. Poleg šišenske kleti je izkusil tudi policijsko nasilje. Dovolili so mu večdnevni izhod iz doma, ker pa je zadnji dan zamudil in se v center vrnil po 22. uri, so ga policisti pretepli. Tri dni je bil zaklenjen v kleti. Proti policistu, ki se je odzval z nasiljem in kršil pooblastila, pravi B.Fine, verjetno niso ukrepali. V intervjuju je povedal naslednje:

> Če hočeš v Sloveniji pridobiti azil, ti po pogovorih s socialnimi delavci določijo predstavnika. Tudi jaz imam svojega. Dokazati moraš, iz katere države prihajaš, in pojasniti, zakaj si jo zapustil. Sprašujejo te: "Kaj te je pripeljalo v Slovenijo? Zakaj si

[58] Številne pravice, ki bi po zakonu morale biti upoštevane, so v praksi, kakor smo lahko ugotovile, kršene. Razlika med teorijo in prakso je nedopustna, država pa krši zakone, ki jih je sama postavila, očitno zgolj kot formalnost. Opozorimo na pravice, ki jih je vnesla v zakonodajo.

Po zakonu o azilu mora biti tujec, ki po vstopu v Slovenijo izjavi, da namerava zaprositi za azil, obravnavan kot prosilec za azil in mu mora biti vstop v državo dovoljen (7. člen). Tistemu, ki zaprosi za azil, se mora omogočiti, da svojo prošnjo čim prej vloži. Pri tem mora biti seznanjen s postopkom za pridobitev azila in z možnostmi povezave z nevladnimi organizacijami, ki zagotavljajo pomoč beguncem, in sicer v jeziku, ki ga razumejo. Pravico ima do izbire pravnega svetovalca, da mu pomaga med postopkom. Prav tako lahko kadarkoli zahteva, da pride v stik s predstavniki visokega komisariata za begunce (8., 9. člen). Dalje je prebežniku, ki zaprosi za azil, zagotovljeno, da postopek za pridobitev azila teče v zanj razumljivem jeziku. Ženskam se mora omogočiti, da postopek vodi uradna oseba ženskega spola, mladoletnikom brez spremstva pa določiti zakonitega zastopnika in se jih tudi ne sme vrniti v izvorno državo ali v tretjo državo, dokler jim nista zagotovljena primeren sprejem in nega (12.–14. člen). Ministrstvo za pravosodje prebežnikom, ki so zaprosili za azil, imenuje svetovalce za begunce, ki zagotavljajo pravno pomoč, tj. jih seznanjajo z vsemi zakonskimi vprašanji, jim nudijo pomoč pri vložitvi prošnje, splošno pravno pomoč in jih lahko zastopajo v postopku (16. člen). Prebežniki, ki zaprosijo za azil, imajo po 43. členu pravico do prebivanja v Sloveniji, dokler ni postopek končan, pravico do osnovne preskrbe, osnovnega zdravstvenega varstva, denarne pomoči ali žepnine, brezplačne prave pomoči, humanitarne pomoči in osnovnošolskega izobraževanja. S pravicami so določene tudi dolžnosti: posamezniki, ki imajo lastna sredstva za preživljanje, so dolžni sami nositi stroške ali sorazmerni del stroškov za preskrbo, spoštovati slovensko zakonodajo, biti dosegljivi za državne organe, se odzivati na vabila in sodelovati v postopku za pridobitev azila ter spoštovati odredbe glede omejitve gibanja.

zapustil svojo državo? Zakaj misliš, da je Slovenija država, ki bi ti dala azil?" Ne vem, zakaj, vendar v Sloveniji nočejo dati azila črncem, Afričanom. Ni pomembno, kaj poveš, ne zanimajo jih naše težave. Policija je do nas zelo agresivna in menim, da zgolj zato, ker smo Afričani. Ampak mi nismo slabi ljudje.

Ker nisem imel dovolilnice za prosti izhod in ker se nisem pravočasno vrnil v center, so me policisti pretepli. Skušal sem govoriti s svojim predstavnikom, vendar so me za tri dni zaklenili v klet skupaj s petdesetimi drugimi prebežniki. Nismo imeli postelj. Spali smo na tleh. Policiji sem skušal razložiti, da sem imel vajo s skupino. Niso me poslušali. Uničili so mi CD player in me pretepli, bili so brutalni. Zaradi nasilja sva se s predstavnikom pritožila, sodnik je odločil, da je prišlo do kršitve. Niso pa pojasnili, kako so ukrepali s policistom.

Policisti so bili nasilni tudi do mojih prijateljev. Agresivni so, v katerikoli državi sveta. Če se temnopolti sprehaja po cesti s slovenskim dekletom, policisti gotovo vprašajo Slovenko: "Kaj delaš s črncem?"… Ne marajo nas! Nič ne moremo storiti, moramo biti potrpežljivi. Ne želijo, da bi bili svobodni. Rad bi živel sam zase, hočem delati svojo glasbo, rad bi se sprehajal. Rad bi torej bil svoboden. Hočem živeti kot normalen človek in si ustvariti lepšo prihodnost. Tu pa postajam čedalje bolj depresiven.

Zdi se mi, da se največje kršitve v Sloveniji dogajajo, ker nas nimajo za ljudi. Ne zanima jih, da smo v Afriki imeli probleme, da smo zato pobegnili. Vseeno jim je, ali živimo ali umiramo. Nič jih ne prepriča. Zanje je pomembno le, da delajo in dobijo plačilo. V Sloveniji sicer je svoboda govora. Lahko greš na televizijo, lahko poveš karkoli, ni pa spoštovanja človekovih pravic. Podobno je v državah vzhodne Evrope, ki bi rade postale del EU. V Sloveniji sploh ne dajejo azila. V nekaterih državah dobijo Afričani azil brez težav – imam prijatelje v drugih državah, ki pravijo, da ni to tako velik problem.

Nisem imel izbrane določene, ciljne države. Hotel sem samo zapustiti Afriko, Sierro Leone, ker sem bil proti vladi, politiki. Ubijali so ljudi. Ko se je začela državljanska vojna, so me pretepli. Moral sem pobegniti. Ni razloga, da bi se vrnil. Verjetno se ne bom vrnil še kakšnih dvajset, petindvajset let. Upam, da mi bo Slovenija odobrila azil. Če ne, ne bom mogel delati. Rad bi se zaposlil, zaslužil denar. Zdaj si pomagam s svojim talentom. Pojem že od malega in rad pojem, vendar bi rad imel stalno službo.[59]

Kje so plišasti medvedki?

Mirovni inštitut je februarja sprožil humanitarno akcijo "Zbiramo igrače za otroke prebežnikov in prebežnic". Odmevnost akcije je presegla vsa pričakovanja organizatorjev, ki so od 19. januarja do 26. februarja, kolikor je akcija trajala, zbrali več tisoč igrač in več sto kosov oblačil in obutve. Organizatorji so po dogovoru predali igrače pristojnim v centru za tujce in azilnem domu v Šiški. Nekaj otrok, ki so bili takrat nastanjeni v obeh centrih, si je navdušeno izbralo igrače. Vendar lahko rečemo, da se je zgodba s srečnim začetkom

[59] Vir: B.Fine. 2001. Intervju Marte Gregorčič in Mojce Pajnik, posnetek, 4. julij 2001, Štepanjsko naselje, Ljubljana.

nadaljevala manj obetavno. Pobudniki akcije so se seveda s pristojnimi službami dogovorili, naj bodo zbrane stvari dostopne tistim, ki so jim namenjene.

In kaj smo v centrih videli? Ali bolje: česa tam nismo videli? O igračah, oblekah in obutvi, ki so jo tisoči prispevali, ni bilo ne duha ne sluha. Uslužbenci azilnega doma so nam pokazali prostor, kjer naj bi bila igralnica za otroke. Prostor je bil videti vse prej kot to in če nam ne bi povedali, da se v njem družijo otroci, nihče od nas na to ne bi niti pomislil. Ob zidu na levi strani sobe sta ostali dve mizi, okrog njiju nekaj stolov, na steni lesene police. Vse, kar je poleg naštetega še "krasilo" sobo, je bilo nekaj miniaturnih figuric na policah, ki jih manjši otroci tako ali tako niso mogli doseči.

V akciji so zbrali toliko igrač, da bi z njimi lahko do stropa napolnili več takšnih sob, kakršna je bila ta v azilnem domu. V četrtem in petem nadstropju, kjer "igralnice" ni, seveda tudi igrač ni bilo. Uslužbence smo spraševali po njih. Vse, kar so vedeli povedati, je bilo, da so zbrane stvari uskladiščili. Kam, nihče ni vedel povedati. V pogovoru z odraslimi smo ugotovili, da tudi ti niso prejeli pomoči, starši otrok so zagotavljali, da za igrače niso slišali. Res je, da ljudje, ki so nastanjeni v Šiški, večinoma prihajajo in odhajajo, čeprav nekateri tam ostanejo dlje, vendar bi po dogovoru kljub temu vsakomur morali dati možnost, da bi si izbral stvari, ki jih je potreboval.
V centrih smo opravljali terensko raziskavo. Naš namen ni bil, da bi kot kakšni inšpektorji izvajali nadzor nad tem, kar se v njih dogaja. Vendar po vsem, kar smo videli in doživeli, se ni dalo pretvarjati, da je vse v najlepšem redu. Še posebej zato ne, ker si nihče od nas niti v sanjah ni predstavljal, da ljudje iz centra humanitarne pomoči ne bodo prejeli. Po opravljenem terenskem delu smo pisali pristojnim v azilnem domu in centru za tujce ter jih prosili za pojasnila. S sektorja za azil na MNZ so nam poslali pismo s tole vsebino.

> Spoštovani,
>
> z razumevanjem smo prejeli vaše pismo, v katerem nas naprošate za pojasnilo glede človekoljubne pomoči v obliki oblačil in šolskih potrebščin, ki ste jo tako prijazno namenili predvsem otrokom, ki so nastanjeni v azilnem domu in centru za odstranjevanje tujcev v objektu na Celovški 166.
>
> V zvezi z navedenim vam želimo pojasniti, da smo igrače in oblačila, ki smo jih skupaj s centrom za odstranjevanje tujcev prejeli od vas, primerno uskladiščili. Z igračami smo v azilnem domu opremili klubski prostor v prvem nadstropju, kjer je urejena igralnica za otroke, v kateri je tudi računalnik, da lahko otroci pridobivajo tudi temelj-

na znanja iz računalništva. (?! – op. a.). Šolske potrebščine smo razdelili šoloobveznim otrokom in z njimi dodatno opremili vrtec.

Vsak delovni dan lahko otroci, nastanjeni v azilnem domu, v skladišču dobijo obleko, obutev in igrače, ki jih lahko odnesejo s seboj, tudi v primerih, če azilni dom zapustijo.

Igrače vozimo tudi tistim otrokom, prosilcem za azil, ki so nastanjeni v zbirnih centrih zunaj Ljubljane (Kozina in Postojna).

Ob tem vas želimo seznaniti še s podatkom, da je trenutno v azilnem domu nastanjenih le šest otrok, ki so mlajši od deset let. Vsakega otroka, ki ga bomo sprejeli, pa vaša človekoljubna pomoč še čaka.

Glede na navedbo, da ste dobili preverjeno informacijo o tem, da otroci v azilnem domu nimajo igrač, vas želimo seznaniti še z naslednjim: Na podlagi izkušenj delavcev socialne službe azilnega doma pogosto ugotavljamo, da nastanjeni prosilci izjavljajo, da v skladišču ni oblačil, kar pa ni res. Skladišče je namreč vedno dobro založeno z oblačili, ki sicer večinoma niso nova, kar pričakujejo nekateri prosilci, so pa dobro ohranjena in čista. Prav zaradi takih primerov prihaja do izkrivljenih in neresničnih izjav, ki so lahko prišle tudi do vas.[60]

Ob tem dodajmo, da smo se pisno odzvali, pozneje pa prejeli telefonski klic, v katerem so nam zagotovili, da je zdaj vse "tako, kakor ste želeli, da bi bilo".

Za Železno zaveso

Ko sem se pogovarjala s skupino Romov in Albancev s Kosova v sobi na koncu hodnika v centru za tujce v Šiški, je vstopila socialna delavka in nervozna (saj je morala v nekaj minutah prepričati neko drugo skupino prebežnikov pred vrati, da smejo na igrišče – ker so govorili različne jezike, se je pač stvar zelo zavlekla) spraševala: *"Hočete dozvolu!?"* Vprašanje je ponavljala z vse večjo nestrpnostjo, ne da bi jim pojasnila, kakšno dovoljenje je sploh to in za kaj. Ker smo bili pred njenim vstopom ravno sredi pogovora o prošnjah za azil, je eden od Romov vprašal, če misli azil. Njegovo vprašanje je razumela kot provokacijo, saj je pripravljala seznam, kdo od prebežnikov bi v prihodnjih dneh želel (nadzorovani) izhod iz centra. Če sem pred tem mirno sedela in čakala, ali jim bo uspelo rešiti nesporazum, sem se po tistem vključila v pogovor. Socialni delavki sem svetovala, naj jim pojasni, katere vrste dovoljenje jim lahko priskrbi. Nesporazum je bil takoj rešen. Vsi prebežniki so podpisali papir v upanju, da bodo morda v prihodnjih dneh prvič za nekaj ur zapustili center v Šiški. Najpametneje bi bilo, da bi socialna delavka na seznam uvrstila vse prebežnike, saj je bil (vsaj izhajajoč iz njihovih zgodb) prav prosti izhod v naravo ali na ulice največja želja vseh. Vsi so se potegovali za nekajurni izhod, ki je bil neke vrste izjema, saj je center zaprtega tipa; med kandidati naj bi pozneje inšpektor po nekem merilu izbral, kdo sme ven in kdo ne.

[60] Vir: Matjaž Dolšina, državni podsekretar na MNZ, pismo Vlasti Jalušič, direktorici Mirovnega inštituta, 1. junij 2001.

Kakšno je bilo sporazumevanje v centrih, pokaže tudi zgodba iz dokumentarnega filma *Trdnjava Evropa*. Socialna delavka v ljubljanskem centru za tujce je spraševala skupino Kitajcev nekako takole: *"Do you speak English?"* Sogovorniki so se spogledali, skomigali z rameni in odkimavali. Socialna delavka je nadaljevala: *"Do you speak Slovene?"* (!?) Skupini je postalo še manj jasno, za kaj gre. In gospa je meni nič tebi nič, čeprav je bilo povsem očitno, da je ne razumejo (saj so se spogledovali in nasmihali – niti niso vedeli, kako naj bi se odzvali), sklenila: *"O.K., then I'll speak in English."* Lahko si predstavljamo, kakšen je bil monolog oziroma kako so ga razumeli tisti, ki jim je bil namenjen.

V četrtem nadstropju je na klopi sedela mati z dvema otrokoma. Srečali smo se zjutraj, v center za tujce v Šiški so jo pripeljali večer prej. Bila je prestrašena. Vedela je le, da je v Sloveniji. "Ali mislite, da me bodo spustili? Rada bi šla v Italijo k staršem. Vse, kar imam, je neki dokument". Ni imela informacij, bala se je celo prositi za kremo za otroka, ki je imel izpuščaje na desni roki.

Prebežnike bi morali obveščati o njihovih pravicah in možnostih (socialno-zdravstvenih, urejanje statusov itn.) na policijski postaji v bližini kraja, kjer so jih "prijeli", nato pa še v centrih za tujce. MNZ zagotavlja, da vsakega prebežnika individualno obravnavajo in da ga s pravicami seznanijo v njegovem maternem jeziku. Po trditvah enega od policijskih inšpektorjev naj bi za MNZ delalo več prevajalcev, ki jih lahko pokličejo, kadar zajamejo prebežnika. Prevajalci naj bi bili navzoči pri vsakem zaslišanju.

Kljub temu je – *Excuse us!* – realnost popolnoma drugačna, zato se tudi ne moremo podrediti Witgensteinovemu sklepu, da moramo o stvareh, o katerih ne moremo govoriti (v našem primeru ne bi smeli govoriti), molčati.

Prvič: velike večine prebežnikov (79 %) ne pri prijetju ne pozneje niso seznanili z njihovimi pravicami.

Drugič: prebežniki niso vedeli, na koga in kam se lahko obrnejo po zdravstveno pomoč. Glede na izjave policistov, da imajo prebežniki eksotične, spolne in druge bolezni, bi vsekakor pričakovali strožji zdravstveni nadzor.

Tretjič: več kakor očitno je bilo, da tudi med 21 % prebežnikov, ki so sicer trdili, da so jih ob prijetju seznanili z njihovimi pravicami, ni bilo nobenega, ki bi nam o teh pravicah znal kaj povedati. Z njimi niso bili seznanjeni ali pa jim jih niso predstavili na razumljivi način. Z možnostmi in pravicami so bili seznanjeni le redki prebežniki iz držav nekdanje Jugoslavije, ki pa so se v centrih znašli že nekajkrat zapored.

Četrtič: na Radijski poroti[61] na temo "Prebežniki v Sloveniji" je vodja centra za tujce Darja Peharc zatrjevala, da obstaja brošura, s pomočjo katere se prebežniki seznanijo, kako lahko zaprosijo za azil. Ta t. i. brošura je postala fenomen; na MNZ so zatrjevali, da je dostopna v več jezikih. Žal pa je tisti, ki naj bi jim bila namenjena, niso imeli priložnost videti, kaj šele prebrati. Nihče ni poznal brošure, nihče nam je ni mogel pokazati in nihče ni vedel, kaj naj bi bilo v njej zapisano! "V pogovorih s prebežniki smo zaslutili, da veči-

[61] Radijska porota bi bila sicer zanimiva tudi za analizo vsebine *(content analysis)* in diskurza sodelujočih v razpravi, vendar želimo ob njej opozoriti na nestrpen odnos Slovencev do prebežnikov. Pred Radijsko poroto so na Radiu Slovenija sprejemali klice poslušalcev, ki so se odzvali na anketno vprašanje: "Če bi v Sloveniji pripravili dvoje zborovanj, eno z geslom 'Tujce ven' in drugo z geslom 'Za strpnost', katerega zborovanja bi se udeležili?"

Iz ankete (v kateri je 24. aprila 2001 – upoštevani so klici na Radio Slovenija med 5. in 17. uro – sodelovalo 140 ljudi, 48 % žensk in 52 % moških) je mogoče sklepati o precej visoki stopnji nestrpnosti in ksenofobičnosti, saj je kar dve tretjini poslušalcev dejalo, da bi se udeležili protestnega shoda z naslovom "Tujce ven". Pri tem so našteli več razlogov. Navajamo nekaj rasističnih izjav. Uporabili smo tako izjave, ki so bile dane v eter, kakor tudi tiste, ki so ostale neuporabljene. Večina razlogov za nasprotovanje beguncem v Sloveniji se nanaša na gospodarske razmere v državi, pri čemer so anketirani menili, da tujci še bolj ogrožajo že tako slab ekonomski položaj Slovencev. Med takšna mnenja sodijo: "Sem zato, da tujci takoj zapustijo državo. Sami imamo dosti revežev, plače so nizke, več mladih se komaj preživlja. Računajmo tudi, koliko nas ti begunci stanejo. To so take vsote, da se ti zavrti. Mislim, da bi morali Slovenci najprej poskrbeti za svoje ljudi, zdi pa se mi, da smo bolj za tujce kot za svoje." "Vprašajte naše brezposelne, ali bi kdo od Slovencev imel dvajset do trideset tisoč mark, da bi lahko šel iz države?" "Glede na to, da so mladi brez službe, brez stanovanj, brez prihodnosti, ne moremo sprejeti večjega števila pribežnikov. Kajti če bomo odprli meje, jih bomo jutri lahko tu imeli milijon ali pa deset milijonov." Še bolj nestrpne izjave, v katerih so prebežniki nehumano stigmatizirani in stereotipizirani, so: "Med tujci, ki so zdaj v Ljubljani, so sami kriminalci, zato morajo iz države." Dalje: "Tujci prinašajo s sabo bolj čudno kulturo in religijo, nesnago in nalezljive bolezni, zato bi jih morali poslati nazaj." Nekateri so izražali dvom o finančnem položaju prebežnikov, ki da imajo denar: "Od kod tem pribežnikom denar za ilegalne prebege in potem za lepa oblačila in mobilne telefone? Marsikateri Slovenec si ne more privoščiti vsakdanjega kruha."

Med redkimi strpnimi izjavami prevladujejo mnenja žensk, češ da je treba prebežnikom pomagati že zato, ker nikoli ne moremo predvideti svoje usode in ker je treba človeku v težavah pomagati. Po mnenju ene od poslušalk je sramotno, da smo postali "nerazumevajoči, nestrpni in sebični". Neki poslušalec pa je na primer opozoril, kako bolj zaprti smo v primerjavi s tujimi državami: "Predstavljajte si, kaj bi bilo, če bi v šestdesetih in sedemdesetih letih v Nemčiji, ko so tja naši ljudje hodili s trebuhom za kruhom, ravnali enako kakor mi zdaj!" Lahko bi rekli, da tudi v "strpnih" izjavah ni nekega altruizma, pač pa prej egoistično razmišljanje o morebitni podobnosti lastne usode z življenjem prebežnikov. Prebivalci Slovenije so se postavljali v položaj prebežnikov in ga povezovali z možnostjo, da se lahko sami znajdejo v podobnih razmerah, v katerih bodo pričakovali strpnost drugih. (Vir izjav: posnetek Radijske porote v Studiu 14, Arhiv Informativnega programa, *Radio Slovenija*.)

na nima nobenih informacij ne o svojem položaju ne o postopkih, ki jih zadevajo, kakor tudi ne o drugih okoliščinah, ki jih zanimajo."[62] Petič: MNZ zatrjuje, da vračajo prebežnike v skladu z ženevsko konvencijo, po kateri ne smejo vračati tistih, katerih življenje bi bilo v njihovih državah lahko ogroženo. V desetih letih so odobrili azil osemnajstim prebežnikom. Sprašujemo se, ali življenja vseh ostalih nekaj deset tisoč prebežnikov v njihovih matičnih državah (Sierra Leone, Afganistan, Sudan, Šri Lanka, Izrael idr.) niso ogrožena? Nekateri se najbolj bojijo "odstranitve" iz Slovenije (Kurdi npr. zatrjujejo, da jih bodo tudi v matični državi "odstranili", če se vrnejo).

Belorus Jurij s štiričlansko družino že dlje kakor dve leti in pol čaka na odločbo o azilu. Po dveh letih je sicer prejel sklep, s katerim so mu prošnjo zavrnili z razlago, da je "Belorusija varna država". Jurij razlaga, da je odgovornim predložil cel kup dokumentov z dokazili o izobrazbi in o tem, da se je iz Belorusije odpravil zaradi političnega preganjanja in ne iz ekonomskih razlogov, saj sta imela oba z ženo, ki je prav tako diplomirala na področju tehničnih ved, zgledni zaposlitvi. Sodišče je odredilo vnovični postopek, Jurij pa se sprašuje, ali bosta do prihodnje odločbe znova minili dve leti. "Povsem jasno je, da komisija v več kakor dveh letih priloženih dokumentov ni niti prevedla, kaj šele, da bi jih podrobno preučila, saj drugače ne bi bil dobil tako nesmiselnega odgovora." Dodaja, da ne razume slovenske države, ki tarna, kako velik proračunski strošek so prebežniki, sama pa leta in leta zavlačuje postopke in preprečuje, da bi prosilci za azil postali ekonomsko neodvisni.[63]

Med osemnajstimi, ki so imeli "srečo", da jim je Slovenija odobrila azil, je tudi Iračan. "Zgolj znanju, lastni iznajdljivosti in posluhu zaposlenih se lahko zahvalim, da sem dočakal azil. Če me ne bi potrebovali zaradi znanja jezikov, mi ne bi pomagalo, da sem Kurd in da sem pribežal naravnost s fronte. Srečo sem imel, da sem zdravnik in da poleg slovenskega in srbskega obvladam kar štiri tukaj zelo uporabljane jezike – kurdskega, arabskega, turškega in perzijskega." Pridobitev azila je šele začetek poti. Prava birokratska pota se začnejo šele potem, ko morajo begunci urediti dokumente: nostrificirati diplomo, pridobiti osebno izkaznico, potni list, pridobiti stanovanjsko pravico, pravico do zdravstvenega zavarovanja itn. Zdi se, kakor da ni izhoda iz labirinta birokratskih zapletov.[64]

Šestič: temnopolti študenti v Sloveniji smejo diplomirati in magistrirati, ne pa doktorirati.

[62] Butala, Aleš. 2001. Poročilo o obisku centra za tujce v Velikem Otoku pri Postojni, 16. maj 2001.

[63] Povzeto po: Stavba ne poka več po šivih. *Delo*, 20. marec 2001. Razplet zgodbe o beloruski družini je predstavljen v nadaljevanju.

[64] Povzeto po: V labirintu predpisov in birokratskih zapletov, *Delo,* 30. april 2001.

Idris Abdall Fadl iz Sudana je prišel v Slovenijo konec leta 1985. Diplomiral je na visoki šoli za socialno delo, magistriral na ekonomski fakulteti, potem se je vpisal na fakulteto za podiplomski humanistični študij (ISH). Zdaj je pred vpisom v drugi letnik in sodeluje pri dveh znanstvenoraziskovalnih projektih. Potrdilo o tem, kakor tudi potrdilo o vzdrževanju, potrdilo o stanju na deviznem računu, zavarovanju, nekaznovanju, pa morda še kaj, je Idris 30. maja priložil vlogi za izdajo dovoljenja za začasno bivanje zaradi študija. Vendar pa se odgovornim na ljubljanski upravni enoti študij na fakulteti za podiplomski humanistični študij očitno ne zdi dovolj močan razlog za izdajo dovoljenja o začasnem bivanju. Idrisu so namreč izdali odločbo, v skladu s katero mora v petnajstih dneh zapustiti ozemlje Slovenije. Sicer ga bo Slovenija izgnala sama. Verjetno, saj o tem odločba ne govori podrobneje. Jasno pa pove, da se Idris sicer lahko pritoži, vendar pritožba ne zadrži izvršitve. Da bo zgodba dobila še bolj izkrivljen prizvok, naj povem, da je Idris že leta 1999 zaprosil za stalno prebivališče v Sloveniji. Odgovora na vlogo ni nikoli prejel. Zvito, kaj? Kako enostavno se v Sloveniji znebiš nadležnih črnuhov![65]

Tudi če bi MNZ lahko predložile dolgo vrsto dokazov, refleksij stvarnosti in kršitev v centrih, pa sodeč po naših izkušnjah domnevamo, da jih najverjetneje ne bi opazili, kaj šele upoštevali.

Na okrogli mizi o rasizmu in ksenofobiji v Sloveniji[66] smo predhodno predstavile nekatere izsledke te raziskave. Našo predstavitev so razumeli kot "napad na neučinkovitost policije" in zdelo se je, kakor da želijo zmanjšati veljavnost rezultatov v naši raziskavi. Kmalu pa smo od samih zaposlenih na MNZ neuradno izvedele, da sta prav MNZ oz. minister z ožjim vodstvom tista, ki določita, koliko ljudi "lahko zaprosi za azil in koliko ne"! Torej določajo število tistih, ki smejo zaprositi za azil. V zahodnoevropskih državah (in tako naj bi ravnala tudi Slovenija), naj bi določili samo število dodelitev azila in pri tem naj nikomur ne bi kratili pravice, da ne bi smel zanj niti zaprositi. Če je to res, gre za kršenje ustavne pravice tujega državljana v Sloveniji, ki je preganjan zaradi zavzemanja za človekove pravice in svoboščine (ustava RS, 48. člen). Te podatke smo nemudoma predale uradu varuha človekovih pravic, ki je sprožil preiskavo. Po njej nam je povedal, da MNZ zanika, da bi obstajala navodila, ki prebežnikom ne bi omogočila pridobitve azila. "Po besedah ministra Rada Bohinca prebežniku, ki izrazi željo po pridobitvi azila, to omogočijo." Minister je dodal, da večina prebežnikov, ki zaprosi za

[65] Povzeto po: Žagar, Igor Ž. 2001. Črno in belo. *Dnevnik,* 19. julij 2001.

[66] Dnevi varstvoslovja na Bledu 7.–9. junij 2001, organizator visoka policijsko-varnostna šola, naslov okrogle mize: "Lekcija ksenofobije ob 'imigrantski krizi' v Sloveniji: kaj se lahko iz nje naučimo?".

azil, zapusti državo že v nekaj dneh, torej še preden se postopek sproži. "Ministrstvo je pripravljeno preučiti vsak primer posebej," je sporočil varuhu.

Razporejanje – človek kot kategorija

Na tem mestu želimo opredeliti pomen izrazov, ki so se uveljavili v aktualnih političnih in medijskih obravnavah nelegalnih migracij. S tem skušamo opozoriti na izraze, ki se uporabljajo za "označevanje" ljudi. Ti izrazi skozi konotacije zaznamujejo ljudi kot "marginalizirane skupine". Izhajamo iz prepričanja, da poimenovanja in posledično razvrščanje ljudi po vnaprej določenih merilih kažejo odnos, ki smo ga izoblikovali do določene skupine ljudi ali pa smo ta odnos nekritično povzeli od drugih. Zlasti v primeru prebežnikov so državne in politične strukture pod vplivom medijskega diskurza, ki je sprejemal politična in ustvarjal tudi lastna poimenovanja, začele uporabljati vrsto neustreznih izrazov. Ne da bi se spuščale v vsebino političnega in medijskega diskurza, želimo po eni strani poudariti, da so pomeni rabljenih terminov (in ne le način postavitve besed, ki v kontekstu tvorijo vsebino) zaradi svojih negativnih konotacij še dodatno stigmatizirali prebežnike. Na drugi strani pa skušamo opozoriti na vrsto poimenovanj, ki so po našem mnenju bolj ali manj neprimerna, zlasti če jih povežemo z zakonodajnimi opredelitvami in s pomeni, ki jih (lahko) sicer prenašajo.

Čeprav je jezik kot sistem znakov nevtralen, objektiven, kot socialna konstrukcija ustvarja pomene. Poleg jezikovnih kodov znotraj kultur, ki omogočajo medsebojno sporazumevanje med ljudmi, je pomen nekega pojma odvisen od posameznika, ki ga oblikuje in/ali sprejema. Lahko bi govorili o medsebojni prepletenosti kulturnega in individualnega pomena: posameznik znotraj neke kulture v komunikaciji sprejema družbeno pogojene ali dogovorjene pomene, pri čemer seveda ni pasivni sprejemnik, ampak pomen sooblikuje. Na javnih govorih o migracijah so se izoblikovali prevladujoči izrazi, ki sicer izhajajo iz socioloških in pravnih teorij, v vsakdanji javni rabi pa so močno presegli denotativne pomene iz teh teorij. Poimenovanja izhajajo iz pravnega in državnoadministrativnega diskurza[67]:

[67] Pravni diskurz je razumljen kot jezik pravne argumentacije, državnoadministrativni diskurz pa je že Aristotel definiral kot podaljšek političnega diskurza, ki se uporablja za operativno normiranje in izvajanje sprejetih političnih odločitev.

tujec, prosilec za azil, begunec, začasni begunec, in iz medijskega diskurza ter s tem povezane vsakdanje rabe jezika: pribežnik, prebežnik, ilegalni (i)migrant, ilegalec, azilant, prestopnik (glej sliko 1 na strani 124).

Če se najprej posvetimo pravni dikciji, potem lahko pomene interpretiramo, kakor jih določa slovenska zakonodaja. V zakonu o azilu in zakonu o tujcih[68] so pomeni posameznih izrazov opredeljeni zgolj v smislu pravnih posledic za posameznika, ki je razvrščen v katero od teh kategorij, vendar v povezavi s širšim družbenim kontekstom dobivajo nove, dodatne konotacije. Kakorkoli skušamo dekodirati poimenovanja prebežnikov, se znajdemo v okvirih zakonodajno-politične kategorizacije. Slednja posameznike, ki niso državljani Slovenije, na najbolj splošni ravni pojmuje kot tujce. Tujec je torej najširša kategorija, znotraj katere so umeščeni prebežniki.

Sam pomen besede tujec postane v pravnem smislu odločujoč šele takrat, ko posameznik vstopi na ozemlje neke tuje države, ki ga kot tujca prepozna, ga sprejme oziroma zavrne. Pravna definicija tujca je vezana izključno na državljanstvo, torej za to presojo po zakonu nista pomembna narodnost ali poreklo posameznika. Zakon o tujcih določa tudi vstop v državo in zapustitev države: vstop kot prihod in zapustitev kot odhod z državnega ozemlja. To sta tudi ključni opredelitvi za ugotavljanje legalnosti vstopa v državo oziroma prihoda tujca z veljavnimi dokumenti ali brez njih. V bistvu zakonodaja opredeljuje tujca z negativno definicijo, torej po tem, kar posameznik ni oziroma česar posameznik nima. Takšno pojmovanje reducira človeka v državljana neke države, razmejuje med "domačim" in "tujim", med legitimnim in nelegitimnim (vstopom v državo), v splošni pogovorni rabi tudi med znanim in neznanim. SSKJ razlaga besedo "tujec", ki označuje nekoga, ki je 1. iz tuje dežele, pripadnik tuje jezikovne skupnosti, 2. tuj, neznan človek; tuj človek, ki ni seznanjen z okoljem, pa tudi kot 3. tuj, nerazumljen človek. Pri pojasnjevanju pomena besede "tuj" govori SSKJ o lasti nekoga drugega, ki družbenoorganizacijsko pripada drugemu; ki ni pripadnik države, v kateri je; tudi tak, ki ga drugi ne more razumeti, noče sprejeti. Zadnji od naštetih pomenov kot negativna konotacija v javnem diskurzu pogosto prevladuje.

[68] Glej Rakočevič (1999); Zakon o azilu (Uradni list RS, št. 61–2911/99); Zakon o tujcih (Uradni list RS, št. 61–2912/99).

Kadar se govori o prebežnikih, se v medijskem in političnem diskurzu izraza tujec pravzaprav sploh ne uporablja, čeprav prebežnike pravno uvrščajo v kategorijo tujec. Prebežnik je kot tujec obravnavan le kot ilegalec, ki v naši državi neupravičeno išče koristi in ki se ga že vnaprej uvršča na družbeni rob in po možnosti na hitro odstrani, za bistveno razliko od tujcev, ki so v našo državo prišli kot gostje s potnimi listi. S prihodom visokih tujih predstavnikov, uglednih tujih gostov, turistov, še posebej tuje politične ali gospodarske delegacije se v medijskem diskurzu politična prepoznavnost Slovenije poveličuje in potrjuje njena domnevna pomembna vloga v mednarodnem političnem prostoru. Tako se v različnih obravnavah tujcev kaže polisemičnost tujega – konotativni pomeni glede na "vrste tujcev" prehajajo od pozitivnih k negativnim. Vendar pa prebežnike kot tujce lahko doleti zgolj center za tujce, za razliko od tujcev z veljavnim neslovenskim potnim listom, za katere pa "ministrstvu za notranje zadeve do zdaj še nikoli ni prišlo na misel, da bi zanje ustanovilo kakšen center za odstranjevanje tujcev".[69]

V centrih za tujce in v azilnih domovih tujce, skladno z azilno politiko, na novo označujejo. Državni organi prebežnike namreč opredelijo kot prosilce za azil s formalno možnostjo za pridobitev statusa begunca ali kot "navadne" tujce, pripravljene "za odstranitev", za katere zakonodaja ni predvidela terminološke opredelitve. Klobčič poimenovanj se tako začne odvijati drugače kakor v vsakdanji rabi, saj postane begunec glede na družbeno priznani položaj "večvreden" od tujca (načeloma sicer širšega pojma od begunca). Preostali tujci (ki niso prosilci za azil) pa zakonsko niti niso opredeljena kategorija, kar še bolj zamegljuje pomene posameznih bolj ali manj neustreznih izrazov za označevanje prebežnikov. Največ, do česar so ti "ostali" tujci potencialno upravičeni, je začasno zatočišče. Slednje se po zakonu o začasnem zatočišču[70] podeljuje ljudem, ki prihajajo iz držav v vojnah ali iz držav z množičnimi kršitvami človekovih pravic. Vendar, kot je opredeljeno v zakonu, države, ki odloča o začasnih zatočiščih, skorajda nič ne zavezuje, saj lahko sama določa število odobrenih začasnih zatočišč. Kakor so ugotavljali Horvat in drugi (1998, 31), obširnejša retorika begunce z začas-

[69] Glej Žagar, Igor Ž. 2001. Ljudska retorika. *Dnevnik*, 22. marec 2001.

[70] Uradni list RS, št. 20–1139/97.

nim zatočiščem[71] "opredeljuje kot 'zares' začasne – od njih se pričakuje, da bodo čim prej odšli".

Pomen besede begunec naj bi bil pravno povezan s statusom, pridobljenim po odobritvi prošnje za azil. Po zakonu o azilu je begunec oseba, ki ji je priznana pravica do azila, do zaščite torej, omogočene tujcem. Ta zaščita vključuje pravico prebivanja v Sloveniji, pravice, ki pripadajo beguncem na podlagi ženevske konvencije, ter ostale pravice, ki jih uzakonja zakon o azilu. Vendar pa – glede na pomen besede begunec – to poimenovanje ni ustrezno. Kot opozarja tudi visoki komisariat Združenih narodov za begunce, je posameznik begunec v bistvu že preden mu neka država ta status pravno prizna. Po ženevski konvenciji se namreč izraz begunec nanaša na posameznika, ki "se zaradi dobro utemeljenega strahu pred preganjanjem zaradi rase, vere, narodnosti, pripadnosti posebni družbeni skupini ali političnega prepričanja nahaja zunaj države, katere državljanstvo ima, in se ne more ali zaradi takega strahu ne želi zaupati zaščiti svoje države; ali oseba, ki nima državljanstva in se nahaja zunaj države, kjer je imela predhodno prebivališče, pa se zaradi takšnih dogodkov ali zaradi strahu ne želi vrniti v to državo" (Rakočevič 1999, 195). Begunec (ki torej ni priznan kot tak) lahko v tuji državi zaprosi za azil in s tem poskuša uveljaviti pravico do azila in s tem, kar je nesmisel, pridobi pravico, da postane begunec. Pravica do azila je opredeljena kot v mednarodnem pravu utemeljena človekova pravica, ki jo določena država glede na sprejeto zakonodajo sicer lahko odkloni, vendar ne posameznikom, ki prihajajo iz države, v katerih bi lahko bila ogrožena njihova življenja in svoboda. Prosilec za azil je v slovenski zakonodaji tujec, ki je vložil prošnjo za azil, in sicer od trenutka vložitve do sprejetja pravnomočne odločbe. Begunci – dokler niso pravno prepoznani – so lahko po zakonu kvečjemu prosilci za azil. Ta opredelitev jih ponovno postavlja v podrejeni položaj kot ljudi, ki prosijo, ki so nemočni, odvisni od volje drugih, ki obvladujejo položaj in imajo moč, da njihovo prošnjo

[71] Horvat, Verscheueren in Žagar (1998, 2, 5) ugotavljajo, da je pojem začasni begunec v času njihove analize javnih vsebin (iz let 1992 in 1993) uporabljan, kakor bi imel jasno določen status v mednarodni zakonodaji. V resnici pa je popolnoma obstranski in v zakonodaji ne nastopa. Tudi po danes veljavnem zakonu o začasnem zatočišču termin začasni begunec ni zakonski termin: začasni begunec je po zakonu oseba z začasnim zatočiščem, ki nima statusa begunca.

zavrnejo/odobrijo. Dodatno zaznamuje pomen besede prosilec nedovršnost glagola prositi, saj lingvistično že sam glagolski način konotira trajanje postopka po vložitvi prošnje za azil. Podobno bi lahko tudi pomen besede begunec interpretirali z izpostavljanjem negativne konotacije: koren besede beg namreč tudi v tem poimenovanju ostaja in s tem implicira nadaljnji beg, negotovost, nevarnost, četudi naj bi v tem terminu po zakonu pomensko zajeli neke na novo pridobljene človekove pravice. Izraz beg, iz katerega izhajajo glagoli in samostalniki bežati, pribežati, prebežati oziroma pribežnik in prebežnik, po SSKJ pomeni hitro umikanje iz strahu in pred nevarnostjo ter rešitev iz neugodnih razmer. V tem smislu termin begunec označuje nekoga, ki zbeži pred nevarnostjo, neprijetnostjo, ki se izseli v tujino iz političnih vzrokov (emigrant), ne pa nekoga, ki mu je v neki državi uspelo pridobiti status begunca.

V vsakdanji rabi terminov begunec, prebežnik, pribežnik[72] – če jih povežemo s prevladujočim nestrpnim odnosom do prebežnikov – strah, nevarnost in neprijetnost kot vzroki za bežanje pri razumevanju pomena prebežnik izginejo oziroma so potisnjeni v ozadje. Prebežniki, pribežniki ali begunci tako v stereotipiziranju postanejo pojmi, katerih pomen je vezan izključno na "tuje ljudi", "vsiljivce", ki vstopajo v polje "našega", "domačega", v "našo državo", v kateri niso zaželeni in v kateri "nas ogrožajo". Tako se prebežnike neupravičeno obravnava zgolj kot "nepridiprave", "ilegalce", ki nedovoljeno vstopajo k nam. Podobno izginja in dobiva slabšalni prizvok izvorni pomen besede azil, ki sicer izhaja iz grščine *(asilos)* in pomeni nedotakljiv. Možna konotacija nedotakljivega pa je povezana s pravicami in svoboščinami ter s človekovim dostojanstvom, ki mora biti priznano vsakemu posamezniku.

Tudi pomen besede (i)migrant, ki je sicer precej bolj kompleksna sociološka kategorija, se je uveljavil v povezavi z ilegalnim prehodom meje. (I)migranti niso razumljeni kot priseljenci v neki državi v pozitivnem smislu, ampak kot ljudje, ki "domačim" ljudem, brezposelnim, skušajo "odžirati" delo, neupravičeno pridobiti pravice, se celo naseliti v "naši" državi. Še več, prebežniki so v medijih označeni tudi kot prestopniki (meje). Pomen prestopa kot fizičnega prehoda

[72]Glej Jalušič, Vlasta. 2001. Ksenofobija ali samozaščita? V *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti* št. 1. Ljubljana: Mirovni inštitut.

meje je pri tem presežen, saj so prestopniki predvsem "storilci kaznivih dejanj" (SSKJ) in jih je treba kaznovati, ker so si drznili kršiti zakon, ravnati ilegalno. Pojma prestopnik in ilegalec, ki poleg poimenovanj prebežnik in pribežnik, izhajata iz medijskega (javnega) diskurza, imata že v izvoru negativni pomen, medtem ko so ostale obravnavane kategorije (tujec, prosilec za azil, begunec) izrazito diskriminacijske ali vsaj nelogično zastavljene, če domnevamo, da so zaradi izvajanja zakonodaje potrebne. Kot najbolj primerna po našem mnenju ostajata pojma prebežnik in pribežnik, čeprav so tudi prebežniki, kakor ugotavlja Žagar, postali oznaka "za kategorijo ljudi, ki se je na slovenskem prostoru znašla tako rekoč naključno, po pomoti, in še to tako, da je z ilegalnim prehodom kršila slovenske zakone". Vendar Žagar hkrati dodaja, da izraz prebežniki ohranja vsaj povezavo z usodo in položajem ljudi, ki bežijo pred politično in gospodarsko negotovostjo v svojih državah.

Prav beg in že omenjeni strah pred nevarnostjo in negotovostjo sta ključni konotaciji besede prebežnik, ki sta vplivali na odločitev, da v tej raziskavi uporabljamo ta izraz. Poimenovanje prebežniki ohranjamo tudi pri interpretaciji rezultatov raziskave, ko bi lahko glede na pravne opredelitve govorile o prosilcih za azil in tujcih (ilegalnih (i)migrantih). Nasprotno pa se z izrazom prebežniki izognemo razvrščanju po pravnopolitičnih kategorijah. Sprva smo poskušale najti ustreznejše pojmovanje, s katerim bi premostile zdajšnjo kategorizacijo, pozneje je prevladalo mnenje, da iskanje neologizma ali drugačnega poimenovanja ne bi prineslo boljše rešitve. Hkrati bi tvegale, da z novim poimenovanjem vzpostavimo neko novo razliko, novo kategorizacijo ali celo stereotipizacijo. Predlagamo torej, naj bo izbrani izraz razumljen s prepoznavanjem izvornega pomena besede beg in tako posledično do prebežnikov (tudi v povezavi z branjem njihovih pripovedi) vzpostavljen drugačen odnos od prevladujočega.

Zakonodajna loterija

Beloruska družina Lukaševič je edina družina, ki ji je Slovenija v prvi polovici leta 2001 dodelila azil. Mati in oče z dvema majhnima otrokoma so na dodelitev azila čakali skoraj tri leta v majhni sobi azilnega doma v Ljubljani. Prave birokratske težave in brezbrižni odnos slovenskih uradnikov so spoznali v nekaj dneh po dodelitvi azila. Očetu Juriju, diplomiranemu elektroinženirju, in njegovi ženi Jani, ki je diplomirala na fakulteti za računalništvo, ni uspelo pridobiti niti najosnovnejših osebnih dokumentov. Ker družina ni imela stalnega bivališča, ni mogla pridobiti osebnih izkaznic ali potnih

listov niti si urediti zdravstvenega zavarovanja. Kakor je razložil Jurij, je brez teh dokumentov nemogoče vložiti vlogo za nostrifikacijo diplome, zato se z ženo ne moreta zaposliti. Obrnila sta se na urad za priseljence, od koder so ju z začudenjem napotili na ministrstvo za notranje zadeve, od tam pa nazaj na omenjeni urad. "In tako si nas podajajo sem ter tja. Saj ne, da bi potrebovali kaj zastonj, potrebovali bi samo pomoč nekoga, ki bi povedal, kaj moramo storiti, da bi dobili ustrezne dokumente. Kar naprej mi razlagajo, da je Slovenija mlada država in da ni imela dovolj časa, da bi uredila svoj odnos do priseljencev. Vem pa, da imajo nekatere druge, prav tako mlade vzhodnoevropske države, te zadeve že vrsto let urejene," je povedal Jurij. Dodal je, da je že način, kako so mu v azilnem domu sporočili, da je pridobil azil, dovolj zgovoren. Odločbo so mu, namesto da bi mu jo osebno izročili, poslali kar priporočeno po pošti. Že zaradi otrok – sina, starega leto in pol, in hčerke, ki je z odliko končala tretji razred osnovne šole – si Jana in Jurij čim prej želita najti stanovanje. Začasno bivališče so jim ponudili v azilnem domu, Slovenska filantropija pa jim je obljubila pomoč pri plačevanju najemnine, potem ko bi vendarle našli svoj novi dom.[73]

Migracijska politika in zakonodaja na tem področju v Sloveniji sledita splošno sprejetim ciljem držav članic EU, ki skušajo nadzorovati priseljevanje ljudi in preprečevati migracije, ki so jih z zakonom določili za ilegalne. V tem smislu je slovenski nacionalni interes podoben evropskemu. Oblast torej želi "obvladovati" priseljevanje in tako znižati proračunsko porabo. Pri tem je očitno, da gre pri uveljavljanju zakonodaje v prvi vrsti za interes oblastnih struktur. Zdi se, da je spoštovanje mednarodnih sporazumov in dokumentov o človekovih pravicah bolj ali manj podrejeno "nacionalnim interesom".

Že vladne utemeljitve predlogov in sprememb zakona o azilu, ki v Sloveniji (v povezavi z zakonom o tujcih) ureja azilno politiko, kažejo, da vlada zakonske spremembe utemeljuje predvsem z nujnostjo nadzorovanja ljudi in obvladovanja stroškov ter uskladitve z evropsko zakonodajo, ne pa z nujnostjo zagotavljanja človekovih pravic.[74]

---

[73] Povzeto po: Kocmur, Helena. 2001. Prvo leto življenja družine Lukaševič v azilu: Azilant sem postal po pošti, priporočeno. *Delo*, 20. junij 2001, 3.

[74] V predlogu o spremembah in dopolnitvah zakona o azilu, ki ga je državni zbor prejel od vlade 29. maja 2001, je zapisano: "Vlada RS pošilja Državnemu zboru RS, da predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o azilu sprejme po hitrem postopku, ker gre za izredne potrebe države. Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o azilu je nujna reakcija na spremembo dejanskih okoliščin, ko je v RS za azil zaprosilo okrog 10.000 prosilcev. Sprememba zakona bo omogočila učinkovitejše in hitrejše vodenje postopkov, kar bo nedvomno zmanjšalo stroške, ki bremenijo proračun RS." Dalje v utemeljitvah vlada oziroma MNZ navaja, da so spremembe bistvene tudi zaradi nastanitve prosilcev za azil in uskladitve z evropsko zakonodajo ter odločbo ustavnega sodišča, ki je uvedla tretjo instanco v azilnem postopku. (Vir: http://www2.gov.si)

Zakon o azilu, ki je bil sprejet leta 1999[75], že druge dopolnitve in spremembe zakona pa so bile potrjene julija 2001, vsaj po definiciji upošteva vrsto mednarodnih pravnih dokumentov o človekovih pravicah.

Temeljni mednarodni akt, ki ga Slovenija vpeljuje v zakonodajo, je konvencija o statusu beguncev (sprejeta leta 1951), znana kot ženevska konvencija, ki je bila (v New Yorku leta 1967) dopolnjena s protokolom o statusu beguncev.[76] Ključno v tej konvenciji je, da nobena država podpisnica "begunca ne bo izgnala ali prisilno vrnila na meje ozemlja, kjer bi bila njegovo življenje ali svoboda ogrožena zaradi njegove rase, vere, državljanstva, pripadnosti določeni družbeni skupini ali določenega političnega prepričanja",[77] omejitev velja za begunce, ki so bili pravnomočno obsojeni za kazniva dejanja. Po konvenciji tudi ni dovoljena "prisilna odstranitev" ljudi v državo, v kateri bi lahko bili izpostavljeni mučenju ali nečloveškemu in poniževalnemu ravnanju. V tem smislu konvencija vzpostavlja pravice kot idealne okvire, ki v praksi pogosto niso spoštovani.[78]

Pravice in dolžnosti beguncev v Sloveniji so torej opredeljene v zakonu o azilu. Pravica do azila je sprejeta tudi v slovenski ustavi kot pravica, ki je "v mejah zakona priznana pravica pribežališča tujim državljanom in osebam brez državljanstva, ki so preganjane zaradi zavzemanja za človekove pravice in svoboščine".[79] Zakon o azilu podrobneje določa, kakšna so načela, pogoji in postopki za pridobitev azila, ter dalje opredeljuje status, pravice in dolžnosti beguncev v Sloveniji. Kakor v komentarju zakona pojasnjuje Rakočevič (1999,

[75] Pred tem je vprašanja beguncev in azila pomanjkljivo urejal zakon o tujcih (Uradni list RS, št. 1/91-I), ki je veljal do avgusta 1999. Med drugim je zakon vseboval določbo, da mora tujec v Sloveniji zaprositi za status begunca v treh dneh od prihoda v državo. Večina vlog je bila zavržena že zaradi neizpolnjevanja procesnih pogojev, tako da je Slovenija do leta 1999 podelila azil le trem osebam (Longo in Zagorac 2001, 40).

[76] Ženevsko konvencijo in protokol je podpisalo 110 držav v okviru Organizacije združenih narodov.

[77] 1. odstavek 33. člena konvencije o statusu beguncev.

[78] To velja tudi za druge mednarodne dokumente, ki jih država vključuje v svoje zakone. V sklop mednarodnih dokumentov o človekovih pravicah, vpetih v slovensko zakonodajo, kot najpomembnejši sodijo še: evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svobočin, evropska konvencija o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja in kaznovanja, mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah itd.

[79] 48. člen ustave RS.

187–188), gre pri azilu v nasprotju z ekonomskimi in socialnimi migracijami za univerzalno človekovo pravico posameznika, ki je zapustil svojo državo zaradi političnega, rasnega, verskega, narodnostnega in podobnega preganjanja.

Po tem zakonu Slovenija daje azil tujcem, ki zaprosijo za zaščito iz razlogov, določenih v konvenciji o statusu beguncev in protokolu o statusu beguncev. Azil daje po zakonu tudi tujcem, ki bi jim bila varnost in fizična integriteta po konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svobošči v njihovi izvorni državi ogrožena oziroma če se ugotovijo "humanitarni razlogi" za odobritev azila. S tem so določeni tudi razlogi za zavrnitev prošnje za azil. Prošnjo pa zavrnejo kot neutemeljeno tudi, če temelji "na zavajanju ali zlorabi postopka"[80], če je "prosilec za azil v Sloveniji izključno zaradi ekonomskih razlogov in mu v njegovi državi ne grozi preganjanje" in če mu je bil vstop v Slovenijo že zavrnjen in se razlogi za vstop niso spremenili. Po zakonu se azil razlikuje od začasnega zatočišča, ki ga država daje ljudem, ki množično prihajajo iz držav s posebnimi vojnimi razmerami, množičnimi kršitvami človekovih pravic, in iščejo začasno pomoč.

Zanimiva je primerjava nizkega števila odobrenih azilov z odobrenim začasnim zatočiščem. Tako je, denimo, po podatkih urada za upravnonotranje zadeve pri MNZ konec leta 1999 imelo priznano začasno zatočišče 3114 državljanov Bosne in Hercegovine, v postopku pa je bilo še 81 prošenj (državljanov BiH) za pridobitev začasnega zatočišča. V istem času je imelo začasno zatočišče priznanih 1255 ljudi s Kosova. V tem letu je ministrstvo prejelo 744 vlog za priznanje azila, iz leta 1998 pa je ostalo še 286 nerešenih vlog. Nobenemu prosilcu ni bil priznan status begunca; 87 vlog je bilo zavrnjenih, v 237 primerih je bil postopek ustavljen, 117 vlog je bilo zavrženih. Med prosilci za azil je bilo 320 Jugoslovanov, 90 Iračanov, 58 Turkov, 38 Armencev, 25 državljanov Pakistana in 24 državljanov Gane.[81]

[80] Za zavajanje oziroma zlorabo postopka štejejo utemeljevanje prošnje za azil na podlagi napačne istovetnosti ali ponarejenih dokumentov, lažno predstavitev razlogov, na katere se sklicuje prosilec za azil, namerno uničenje potnega lista ali drugega osebnega dokumenta, prikrivanje, da je posameznik prošnjo za azil vložil že v kakšni drugi državi.

[81] http://www.sigov.si/uunz/porocilo99/odd_za_azil.html

V Sloveniji je verjetnost pridobitve azila skoraj nična.[82] Postopek za pridobitev azila traja več kakor dve leti[83], t. i. "zavajanje" ali "zloraba postopka" pa je prikladna določba zakona, s katero se lahko prošnja za azil zlahka zavrne. Tudi nevladne organizacije[84] opozarjajo na več neustreznih zakonskih opredelitev in slabosti zakona o azilu. Ugotavljajo, da načelo nevračanja ni spoštovano že v samem zakonu, s spremembami zakona pa je bilo to načelo povezano tudi z omejitvijo gibanja prosilcev za azil.[85] Opozarjajo na številne kršitve v zakonu določenih pravic prosilcev za azil in beguncev, kar obravnava tudi naša raziskava in kar so potrdili prebežniki v svojih zgodbah.

Z najnovejšimi spremembami zakona pa se obseg pravic, ki so bile navedene v prejšnji obliki zakona, krči. Kot ugotavljata Longo in Zagorac (2001, 40), je spornih vsaj nekaj določb. Iz novega zakona so izključili nekatere člene, ki so določali obseg pravic beguncev. Sporno je tudi, da se krči obseg pravic pri prevajanju dokumentov, pomembnih za posameznika pri pridobivanju azila.

Poleg tega spremembe onemogočajo možnost izpodbijanja domneve, da je za prosilca določena t. i. tretja država varna, kar je zaskrbljujoče, ker je Slovenija za tretjo varno državo med drugim opredelila tudi Hrvaško, ki pa nima urejenega postopka za pridobitev azila.

---

[82] Longo in Zagorac (2001, 40–41) opozarjata tudi na odločbo ustavnega sodišča o razveljavitvi dela 40. člena zakona o azilu. Pritožba na vrhovno sodišče je prebežnikom, ki so zaprosili za azil, omogočena, vendar ni imela suspenzivnega učinka in ni predstavljala učinkovitega pravnega sredstva. To bi pomenilo, da so lahko posledice za prebežnika, ki je zaprosil za azil, usodne, saj bi vrhovno sodišče odločilo o utemeljenosti vloge za azil, potem ko bi bil prosilec za azil že prisilno odstranjen. V zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o azilu je ta določba popravljena in zakon zdaj izrecno določa, da se odstranitev ne sme izvršiti "dokler postopek ni pravnomočno končan".

[83] Rakočevič v komentarju k zakonu (1999, 190) navaja primere skandinavskih držav, kjer je povprečni čas obravnave prošnje za azil šest mesecev, v Franciji osem mesecev, v Nemčiji pa ga skušajo skrajšati na dva meseca.

[84] Mirovni inštitut, Amnesty International Slovenije, KUD France Prešeren, Slovenska filantropija, Pravno-informacijski center nevladnih organizacij, Ustanova Fundacija GEA 2000, Združenje Vox.

[85] 33. člen ženevske konvencije določa načelo nevračanja, ko od držav pogodbenic zahteva, da na noben način ne smejo izgnati ali prisilno vrniti beguncev na meje ozemlja, kjer bi bila njihova življenje ali svoboda ogrožena zaradi vere, rase, državljanstva, pripadnosti določeni družbeni skupini ali zaradi določenega političnega prepričanja.

Slika 1: Izrazi, ki se uporabljajo v javnih in pravnem diskurzu za poimenovanje ljudi, ki so nelegalno prestopili mejo

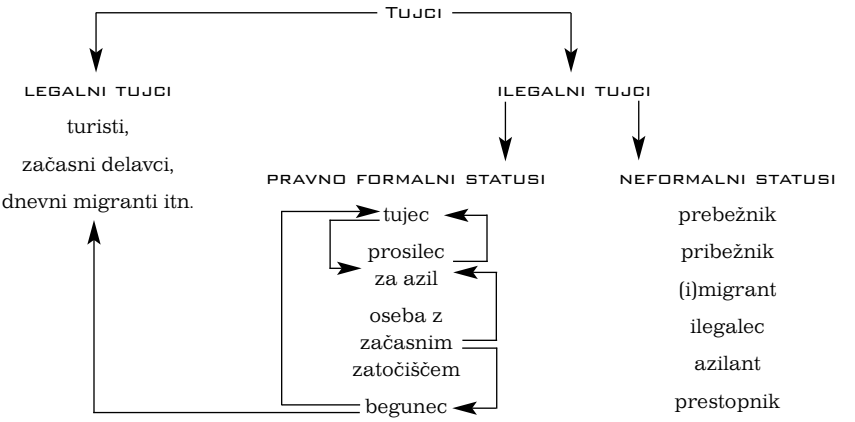

Schengen – namišljeno območje brez meja

"Schengenski sporazum[86] omogoča ljudem lažje in hitrejše prečkanje meja."[87] Navidez splošna in "nedolžna" trditev takoj zbudi dvom, ko pomislimo, za čigave potrebe in s kakšnimi nameni je politični vrh EU sporazum oblikoval. Kadar govorimo o tem, da je sporazum omogočil "ljudem" (domnevne) ugodnosti, moramo takoj opozoriti, da so jih deležni posamezniki znotraj meja elitne združbe (EU). Ti torej lahko svobodno potujejo iz ene države članice v drugo, ne da bi jih pri tem nadzirali. S sporazumom so torej odpravili mejni nadzor na notranjih mejah t. i. schengenskega območja. Vendar: notranje meje so odpravili, nadzor na zunanjih pa so dodatno poostrili. Še več: njegov fizični in simbolični pomen so celo podvojili, potrojili. Ko

[86] Leta 1985 ga je podpisalo pet članic EU (Belgija, Francija, Nemčija, Luksemburg in Nizozemska). Na uradnih spletnih straneh EU lahko preberemo, da je ta podpis "najpomembnejši dosežek pri vzpostavljanju notranjega trga brez meja". O svobodnem prehajanju meja znotraj EU torej govorimo v prvi vrsti zato, ker je močno povezano z ekonomskimi interesi. Države podpisnice so se leta 1990 dogovorile o načinih izvajanja sporazuma, katerega določila so začele uresničevati pet let pozneje skupaj s Španijo in Portugalsko. Do leta 1997 je sporazum podpisalo trinajst držav članic. Irska in Velika Britanija sporazuma, katerega določila so pozneje z amsterdamsko pogodbo vključili v pravni red EU, nista podpisali.

[87] Vir: Schengenski sporazum – območje brez meja. Informacijsko dokumentacijski center delegacije Evropske komisije v Sloveniji, 2001.

denimo govorimo o slovenski meji z Avstrijo, lahko rečemo, da po vzpostavitvi sporazuma Slovenija ne meji le z Avstrijo, ampak z vso EU, ki jo mora zavarovati ne le pred lastnimi državljani, ampak tudi pred vsemi državljani sveta, ki morda nikoli ne bodo smeli vanjo brez potnega lista in drugih dokazil, da so dovolj "dobri" za vstop v združbo izbranih držav.[88] Hipokrizija brez primere je govoriti o enakih možnostih za vse in v isti sapi deliti ugodnosti le enim. Še huje: enim zato, da jih drugim ne bi bilo treba.

In kakšne naj bi bile domnevne ugodnosti, o katerih lahko beremo v neštetih dokumentih, ki so jih in jih še vedno vneto podpisujejo države članice EU? Najbolj očitno, torej prosto prehajanje mej znotraj EU, smo že omenile. Pri tem ne moremo dovolj glasno opozoriti na neopravičljivo posploševanje, češ da sporazum določa svobodno gibanje ljudi. Če rečemo ljudi, mislimo nas vse, česar pa sporazum ne upošteva. Realnost je drugačna. Nekaterim ljudem zdaj ni več treba čakati v vrstah za prestop meje, drugim prestop sploh ni dovoljen. Hipokrizija, skrita za velikimi besedami o velikih možnostih in neobstoječih mejah, je več kakor očitna tudi zato, ker so države

[88] Naselitev prebežnikov v bližini svojega doma je po raziskavi centra Cati (4.–5. februarja 2001; raziskava je bila izdelana za RTV Slovenijo, podatki so dostopni na spletnih straneh www.tvodliv.cati.si) v Sloveniji podpiralo 31 % anketiranih (predvsem študentje, 46 %, tisti z višjo ali visoko izobrazbo, 61 %, ter tisti, ki trdijo, da niso verni, 41 %). Podobna povezanost se kaže tudi v nadaljnjih obravnavanih trditvah: vlada bi morala poostriti nadzor na meji, tako da ilegalni prebežniki ne bi mogli priti v Slovenijo; ilegalne prebežnike bi morala policija takoj na meji vrniti v sosednjo državo, iz katere so prišli (npr. Hrvaško, Madžarsko). Večina anketiranih ni bila naklonjena prebežnikom; predvsem starejši, verni in niže izobraženi.

Zasuk v vzorcu razmišljanja, kakor so ga podajale obravnavane trditve, pa se pokaže pri oceni trditve: "Ilegalne prebežnike bi morali pustiti, da nadaljujejo pot proti državam EU, kamor so namenjeni." S to trditvijo so se precej manj strinjali predvsem mladi (stari od 15 do 34 let), 39 %, in bolj izobraženi (študentje – 9 % – in tisti z višjo ali visokošolsko izobrazbo). Anketa sicer pokaže, da so predvsem mlajši in bolj izobraženi tudi bolj strpni do prebežnikov, hkrati pa so prav ti tudi bolj proevropsko usmerjeni in do EU "zaščitniški" – in to do take mere, da bi prebežnike raje skrili v Sloveniji, kakor da bi se z njimi morale "obremenjevati" zahodnoevropske države! Bolj kakor drugi prav mladi in izobraženi preusmerijo odgovornost na Slovenijo in schengenske meje: države skozi katere se prestopa ali države, iz katerih se "beži". Države, iz katerih "bežijo", najverjetneje tudi na kratki rok ne bodo kos izboljšanju življenjskih razmer in osnovnih svoboščin (prekinitve vojn in kršenja človekovih pravic, izboljšanje ali stabiliziranje političnih ali gospodarskih razmer); Slovenija sama (kot je videti že več let) tudi ne more nadzorovati pretoka ljudi; sploh pa, če se število prebežnikov zelo hitro (v nekaj mesecih) poveča. Zato bi morala EU prevzeti večji del odgovornosti na svoja ramena in odpreti oči, ki si jih (podobno kot Slovenija) zatiska že desetletje. V Sloveniji pa so pri sprejemanju in izvajanju postopkov brez dvoma potrebne zakonske, kadrovske in sploh elementarne strukturne spremembe; tako v centrih, kakor na MNZ.

podpisnice kot prvo od meril, s katerim so določile vsebino sporazuma, zapisale, da odstranitev notranjih meja pomeni zamenjavo teh z zunanjimi mejnimi nadzori. Drugo določilo, ki je tako zgovorno, da ne potrebuje komentarja, je ločevanje državljanov EU od vseh drugih na letališčih. Prvi z rdečimi potnimi listi čakajo na prehod v vrsti, ki je ločena od tiste, v kateri čakajo ljudje s potnimi listi drugih barv. Schengen se spreminja v "igro barv", pri kateri je izid vedno določen že vnaprej.

Sporazum se je hitro spremenil v učinkovito orodje za gonjo proti vsem, ki niso državljani EU. Paradoksalno je tudi, da je med osnovnimi določili sporazuma le nekaj takih, ki določajo pravila svobodnega pretoka državljanov EU, vsa preostala pa s pretvezo, da varujejo interese državljanov EU, ustvarjajo nove prepreke za vse druge. Te prepreke so zelo jasno opredeljene. Politični vrh EU neprestano določa nova pravila. Vsako pravilo, ki je tako ali drugače namenjeno varovanju interesov združbe, kakor po tekočem traku opremi vsaj s stotimi poddoločili, s katerimi tako ali drugače omeji vse tiste, ki v to združbo po njegovem ne sodijo.

Pravila in meje so fetiši, ki prikrivajo dejstva ali racionalne argumente, ali, povedano drugače, so kriterij političnega, ki jih Schmitt začrta pri razlikovanju med prijateljem in sovražnikom: "Politični sovražnik ni nujno moralno zel ali estetsko grd, je samo drugi, tujec, in za njegovo bistvo zadostuje, da je v nekem zelo intenzivnem eksistencialno nekaj drugega in tujega. Sovražnik je zgolj javni sovražnik, kajti vse, kar je v povezavi s takšnim skupkom ljudi, še posebej pa s celotnim ljudstvom, postane javno" (Schmitt 1994, 85).

"Schengenski sporazum zagotavlja prebivalcem držav podpisnic večjo varnost." Varnost pred kom? Menda vsaj pred milijoni kriminalcev, brezdelnežev ... iz držav "čudnega" dela sveta. In EU je lastne predsodke še dodatno zavarovala – na zunanjih mejah gradi schengenski zid, skrbno vzpostavlja t. i. schengenski informacijski sistem, nekakšno "srce" sporazuma. Države kandidatke dobivajo milijone evrov iz različnih programov EU, ki jih poleg milijonov iz proračuna vlagajo v infrastrukturo in v izobraževanje policistov.[89] Ti bodo namreč branili novo železo zaveso pred vsemi možnimi nepridi-

[89]Zgraditev računalniških omrežij na policijskih postajah, digitalnega radijskega omrežja, tehnična oprema za mejni nadzor, kriminalistična oprema za zaščito meje, vozila, radarji, kamere itn.

pravi. In ko bodo države kandidatke za vstop v EU dovolj dobro opravile vse naloge in dokazale, da so dovolj demokratične (!?), jih bo EU sprejela medse. Če bo Slovenija dovolj dobro opravila vse svoje naloge in jo bodo sprejeli v EU, se bo zid, ki ga danes tudi samo vzdržuje, pomaknil niže. Če danes Slovenija državljane EU brani tudi pred lastnimi državljani, bodo potem te branili naši sosedje. Vprašanje je, kako ob vsem tem o EU še sploh lahko govorimo kot o demokratični in nediskriminacijski družbi.

ZAKLJUĆEK

"Zakaj me sprašujete po mojem izvoru? Generacije ljudi so kot generacije listja.
Veter pomete listje na tla, toda plodni gozd požene nove in pomlad se znova povrne;
tako se tudi človeški rod rodi in premine."
Iliada, Spev VI

Eden od pomembnih razlogov za nastanek knjige "Prebežniki, kdo ste?" je bil predstaviti ljudi, ki živijo v strahu, negotovosti in ki jim tisti, h katerim se zatekajo po pomoč, vedno znova porinejo nož v hrbet. Knjiga razkriva male velike zgodbe prebežnikov, ki so na poti v trdnjavo Evropa obtičali v Sloveniji, kjer so spoznali "demokracijo" in "svetovljansko razsvetljenost" državljanov, ki s polnimi usti besed o spoštovanju človekovih pravic te pravice grobo kršijo.

V knjigi so predstavljene izkušnje prebežnikov v njihovih matičnih državah in predvsem na slovenskem pragu EU. Bolj kakor politične in socialnogospodarske razmere prebežnikov v državah, ki so jih bili prisiljeni zapustiti, ker so jim bile kršene najosnovnejše človekove pravice in posledično onemogočeno preživetje, smo želele predstaviti njihove življenjske izkušnje, vrednote in stališča. Prebežniki so zaznamovani zato, ker so jih večkrat zaprli, s hkratno in večkratno marginaliziranostjo in vsiljenimi identitetami, ki jim jih pripisujejo zakoni "demokratičnega" sistema. Številni so se komaj izognili smrti v matični državi, s prestopom schengenskega praga pa vstopili v novo "ječo narodov", se soočili z odkrito prisilo (ne)demokratičnosti, svetohlinstvom in licemerstvom ljudi in z umiranjem na obroke na oceanih, v predorih, gozdovih ali kleteh centrov za tujce. "Nisem si mislil, da je lahko življenje takšna beda," nam je sprijaznjen z usodo dejal Lia iz Pakistana. "V zaporu sem spoznal, kako pomembna je zame svoboda," je žalostna misel Jurija iz Rusije, medtem ko je radovednost otrok s Kosova bistveno drugačna od za nas običajne otroške radovednosti. "Res mi je hudo, ker nimam odgovorov na sinova vprašanja: zakaj smo zaprti, zakaj ne moremo ven, zakaj dovoliš, da sem lačen, kdaj bomo šli domov," je neki oče s

Kosova ponovil vsakodnevna otrokova vprašanja. Kruto realnost v slovenskih centrih so morali spoznati tudi otroci, ki nikdar niso imeli pravice do otroštva in jim ni preostalo drugega, kakor da sprejmejo igro življenja.

Schengenski prag in trdnjava Evropa poskušata konstruirati identitete ljudi, ki jima "ne pripadajo", čeprav se prebežniki v strahu pred sankcijami ne identificirajo niti z lastno državo, ampak so ljudje medprostorov, so ujetniki prehoda ali ujetniki lastnega odhoda. Čeprav so identitete ustvarjeni konstrukti, popolnoma unificirana, dovršena, varna in koherentna pa je, kot bi rekel Hall (1992), le fantazija, se za ("ilegalne") tujce na ozemlju Slovenije na vse pretege išče skupna identiteta. Ta je prebežnikom vklesana kot večna instanca, kot migracijski, globalizacijski žig, vtisnjen tudi formalno v zakonih, ki jih določa evropska migracijska politika. Prebežniki so poimenovani z različnimi termini, ki determinirajo njihovo identiteto. Poimenovanja, s katerimi jih slovenska zakonodaja ločuje z namenom, da bi jih laže obvladali, obravnavamo tudi v tej knjigi. Opozorimo na absurdnost razporejanja ljudi v vnaprej določene kategorije z namenom razvrščanja in določanja pravnoformalnih statusov. Pokažemo na različnost identitet: če je identiteta "državljanov" fleksibilna in si jo lahko nadenejo kot cesar nova oblačila, je identiteta "nedržavljanom", "tujcem", "ilegalcem" vrojena in jih zaznamuje povsod zunaj matične države, tako da jim določi življenje.

Poskus izkristaliziranja identitet z obravnavo pojmov prebežnik, pribežnik, ilegalec, ilegalni (i)migrant, prosilec za azil, začasni begunec, begunec pokaže na terminološko zmešnjavo, ki je rezultat političnih poskusov "natančnega" definiranja ljudi. Opozorilo na absurdnost terminologije ni poziv k novim razpravam o ustreznosti poimenovanj, ampak poziv h konkretnemu in korektnemu političnemu delovanju. Namen našega dela je bil razburkati tudi tisto politično srenjo, ki za položaj prebežnikov v Sloveniji nosi največjo odgovornost, a se hkrati že ves čas svojega delovanja izgovarja na lastno nemoč. Poučil bi jih lahko Sardou, kot navaja Debord (1999, 206), ki pravi, da je "nekdo zaman delal, če ni bil za delo nagrajen ali če to delo ni dopustno; kajti v tem primeru je delavec izgubil svoj čas in trud, ne da bi vnaprej presodil vrednost svojega dela, ki je lahko še tako dobro opravljeno". Njihova tako imenovana nemoč je za ljudi, zaprte v kletko, ki kot Rilkejev panter iščejo izhod, ne le igno-

rantski, pač pa popolnoma brezpredmetni izgovor, saj opravičuje kršenje človekovih pravic, dehumanizacijo in diskriminacijo. Vse troje se odvija na dveh ravneh: prvič, na ravni posameznika, kjer predstavlja vzorec iskanja razlik in kategorizacij, in, drugič, na institucionalni ravni, kjer pravo in druge državne institucije (v nasprotju s posamezniki) formalno predpišejo različne kategorije in celo legalno ustvarjajo neenakosti. V Sloveniji so kršenje človekovih pravic, dehumanizacija in diskriminacija večinoma odkriti, javni in niti ni nobene potrebe, da bi jih zavijali v celofan. EU skriva podobne, le nekoliko bolj prefinjene zakone in jih ovija v prednostne programe, kot so na primer programi za zagotavljanje nediskriminacije, enakosti na osnovi rase in podobne floskule.

V knjigi pokažemo na prevladujoče diskurze, ki marginalizirane skupine obravnavajo kot "druge" in sledijo medijskim, političnim ali vsakdanjim javnim diskurzom, ter skušamo spodbuditi obrat od prevladujočih diskurzov. Platformo prepustimo prebežnikom, ki o sebi govorijo sami. Njihove resnice so vpete med države, ki ne morejo biti njihove. So popotniki *par exellence,* ujetniki prehoda, ki nimajo priložnosti javno govoriti o sebi, saj so jim *a priori* odvzete možnosti odločanja ali vsaj soodločanja o njihovem življenju. Diskriminacijska politika jih izključuje, se zanje in v njihovem imenu opredeljuje ter odloča o njihovi usodi. Pri tem politikov ne zanimajo posledice njihovih odločitev niti v njih ne vidijo posameznika. "Dobil sem odločbo, da moram domov. Ne morem se vrniti v Libanon, ker me bodo tam ubili. Poglejte brazgotino na mojem obrazu – to so mi naredili v Libanonu. Pa mi povejte, kako naj se vrnem tja?" je obupano spraševal eden od prebežnikov, na nas pa so se obračali tudi številni drugi s kančkom upanja, da jim bodo odobrili prošnje za azil. Prisilna vrnitev v matično državo, ki je najpogosteje odrejena za večino prebežnikov, jim za vedno zapečati življenje. Sklicevanje na človekove pravice ali pravice do azila naleti na gluha ušesa. Prebežniki so zgolj ujetniki lastnega odhoda, ki ne morejo in ne smejo "imeti druge ječe kot prag sam". "Postavili so ga v notranjost zunanjosti in nasprotno. Zelo simbolni položaj, ki ga je (norec) nedvomno obdržal vse do današnjih dni, če si le priznajo, da je to, kar je bilo nekoč vidna trdnjava reda, zdaj postalo grad naše vesti" (Foucault 1998, 16).

Položaj prebežnikov "na pragu" ni samo simbolen, ampak dejanski – potisnjeni so na prag pred "odstranitvijo", obravnavani kot "žgoča problematika", ki jo je treba odpraviti, ker ogroža večino "naših" državljanov. Distanca večine do prebežnikov, napad na njihovo humanost in diskreditacija so zanje lahko še bolj boleči od institucionalne diskriminacije. Ironija vseh predpostavk, ki zadevajo prebežnike, je, da se sami sploh ne pritožujejo v tolikšni meri in tako, kakor je to predstavljeno javnosti ali kot bi javnost želela verjeti. Vsak od njih po svojih močeh poskuša preživeti za železnimi vrati v prenapolnjenih prostorih brez zraka. Ohranjajo neverjetno mero potrpežljivost in strpnosti, kljub temu, da namesto demokracije doživljajo verbalno nasilje in so označeni kot "predelovalci hrane", "prenašalci eksotičnih bolezni", "kriminalci in lažnivci", "lenuhi", "hinavci", "izkoriščevalci", ki "samo seksajo"... Kljub grobim opazkam, ki so jih deležni, odgovarjajo povsem mirno. "Ne marajo nas. Nič ne moremo storiti. Moramo biti potrpežljivi. Ne želijo, da bi bili svobodni. Ne zanima jih, zakaj smo pribežali iz Afrike. Vseeno jim je, ali živimo ali umiramo. Nič jih ne prepriča," pravi B.Fine, ki prihaja z vojnega območja Sierre Leone. Tudi drugim prebežnikom, ki so ubežali vojnemu nasilju, zadostuje, da jim ni več treba bežati pred granatami in streli. Nekateri še vedno upajo, da bodo lahko zaživeli nekje v Evropi, na zahodu, kjer bodo otrokom omogočili drugačno, boljše življenje. Nasprotno od ljudi, ki jih vztrajno in vedno znova zavračajo, so odprti in pripravljeni sprejemati druge. Prebežnikom pri iskanju "boljših možnosti" ne gre za neko ekonomsko korist, še manj za to, da bi komu "odžirali delo" ali "ukradli službo". V knjigi skušamo prav s predstavitvijo življenjskih zgodb razbiti tudi stereotipe o prevladujočih "ekonomskih" prebežnikih, saj je njihova realnost povsem nasprotna od večinsko prepoznane in utrjene. Pogosto je omejena zgolj na "... neštevilna 3D dela v razvitih državah (*dirty, dangerous, degrading* – umazana, nevarna, ponižujoča)".[90] Prebežniki tudi ne prosijo za finančno pomoč, ampak le za prehod države, vstop v evropsko trdnjavo, kjer bodo sami poskrbeli zase in za svoje družine. Po ocenah različnih raziskav je od tri do sedem milijonov ljudi, ki se jim je uspelo prebiti na zahod in se brez kakršnekoli socialne podpore uspešno preživl-

[90] Verlič-Christenses, Barbara. 2001. Migranti so živeli tudi boljše čase. *Delo (Sobotna priloga)*, 1. september 2001, 14–15.

jajo, ne umirajo od lakote in v nehumanih razmerah, kot tisti, ki so jih zaprli v centre, kampe in jim "dajejo pomoč". "Ne potrebujem državne pomoči. Želim si le, da bi mi omogočili, da se sam preživljam. Zaprt za rešetkami se počutim nemočnega, počutim se kot žrtev, s katero upravljajo drugi," nam je zaupal prebežnik, ki so ga zaprli v center za tujce.

Kadar vstopimo vanje, razkrijejo centri za tujce in azilni domovi, v katere zapirajo prebežnike iz dneva v dan, precej bolj temno plat, kot bi si jo lahko predstavljali na podlagi političnega diskurza. Nadzorovalna družba deluje brezhibno: prebežniki, ki jih večinoma ne informirajo niti o formalno zagotovljenih pravicah, so povsem odvisni od volje nadzorovalcev. Zavedajo se svojega sizifovstva, a vendar vztrajajo, da se slovenska oblast odloči, v kolikšni meri je njena politika pogojena z uspešnostjo odstranjevanja čim večjega števila ljudi. In zdi se, da je čakanje na pragu evropske trdnjave za Slovenijo privilegij, za katerega je treba žrtvovati "ujetnike prehoda". Toda pri sledenju skupni politični volji bi pristojni v slovenskem (in evropskem) političnem vrhu lahko pomislili, da bi bilo vsaj kreativno, če ne celo koristno, dati besedo tudi prebežnikom, ki bi na podlagi lastnih izkušenj prispevali tudi k razvoju migracijske politike.

LITERATURA

Althusser, Louis. 2000. *Izbrani spisi*. Ljubljana: *cf.

Bjørgo, Tore. 1997. *Racist and Right-Wing Violence: Patterns, Perpetrators, and Responses*. Oslo: Tano Aschehoug.

Castles, Stephen in Mark J, Miller. 1993. *The Age of Migration: International Populations Movements in the Modern World.* London: Macmillan.

Cerar, Miro, ml. 1996. *Večrazsežnost človekovih pravic in dolžnosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Debord, Guy. 1999. *Družba spektakla. Komentarji k družbi spektakla. Panegirik*. Ljubljana: ŠOU, Študentska založba.

Foucault, Michel. 1998. *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: *cf.

Freud, Sigmund. 1930. *Das Unbehagen in der Kultur*. Dunaj: Internationaler Psychoanalitischer Verlag.

Giddens, Anthony. 2000. *Tretja pot: prenova socialne demokracije*. Ljubljana: Orbis.

Hanžek, Matjaž in Rajko Šuštaršič. 1999. *Vrednote socialne stratifikacije*, 784–787. Ljubljana: Revija SRP.

Horvat, Marjeta Doupona, Jef Verschueren in Igor Ž. Žagar. 1998. *Pragmatika legitimizacije: retorika begunske politike v Sloveniji.* Ljubljana: Open Society Institute.

HDR (Human Development Report). United Nations Development Programme. 2000. New York: Oxford University Press.

Inglehart, Ronald et al. 1998. *Human Values and Beliefs: A Cross-Cultural Sourcebook: Political, Religious, Sexual, and Economic Norms in 43 Societies: Findings from the 1990–1998*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Jevtić, Miroljub. 1991. Prava čoveka u islamskim političkim sistemima u svetlu univerzalne islamske deklaracije o ljudskim pravima. *Međunarodni problemi*, št. 2. Citirano v Miro Cerar, ml: 1996. *Večrazsežnost človekovih pravic in dolžnosti* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1996), 73.

Kolinsky Eva. 1998. Social Transformation and the Family: Issues and Developments. V *Social Transformation and the family in post-communist Germany*, ur. E. Kolinsky, 1–36. VB: Macmillan Press.

Konvencija o statusu beguncev in protokol o statusu beguncev. Uradni list RS – MP, št. 9/92. Ljubljana: Uradni list.

Lévi-Strauss, Claude. 1994. *Rasa in zgodovina. Totemizem danes*. Ljubljana: Škuc, Znanstveni inštitut filozofske fakultete.

Longo, Anita in Dejan Zagorac. 2001. Pred ponovnimi spremembami zakona o azilu: Nadaljnje krčenje pravic. *Pravna praksa*. št. 19: 40–41.

Lukšič-Hacin, Marina. 1999. *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: ZRC SAZU.

McLaren, Peter 1994. White Terror and Oppositional Agency: Towards a Critical Multiculturalism. V *Multiculturalism (A Critical reader),* ur. D. T. Goldberg, 45–74. Oxford: Blackwell.

Močnik, Rastko. 1995. *Extravagantia II: Koliko fašizma?* Ljubljana: ISH.

Natek, Karel in Marjeta Natek. 2001. *Države sveta 2000*. Ljubljana: Svet knjige.

Putnam, Robert D. 1993. *Making Democracy Work: Civil Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton Univerity Press.

Rakočevič, Slobodan, ur. 1999. *Predpisi o tujcih in o azilu s komentarjem mag. Slobodana Rakočeviča.* Ljubljana: Uradni list RS.

Rex, John. 1996. *Ethnic Minorities in the Modern Nation State. (Working Papers in the Theory of Multiculturalism and Political Integration)*. VB: Macmillan Press.

Schmitt, Carl. 1994. *Tri razprave (Pojem političnega).* Ljubljana: Krt.

Sowell, Thomas. 1996. *Migrations and Cultures: A World View*. New York: Basic Books.

Soysal, Yasemin. 1994. *World Directory of Minorities.* Chicago: University of Chicago Press.

SSKJ (Slovar slovenskega knjižnega jezika). 1994. Ljubljana: DZS.

Sruk, Vlado. 1995. *Leksikon Politike.* Maribor: Založba obzorja.

Sztompka, Piotr. 1999. *Trust, A Sociological Theory.* Cambridge: Cambridge University Press.

Taylor, Charles. 1992. *The Politics of Recognition*. V *Multiculturalism and "The Politics of Recognition",* ur. A. Gutmann, 25–73. Princeton: Princeton University Press.

Tomlinson, John. 1997. Internationalism, Globalization and Cultural Imperialism. V *Media and Cultural Regulation,* ur. K. Thompson, 118–159. London: Sage Publications.

Toš, Niko. 1999. Zaupanje v institucije. V *Civilna družba v Sloveniji in Evropi*, ur. M. Černetič in R. Bohinc, 35–52. Ljubljana: Društvo Občanski forum.

Ule, Mirjana. 1993. *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Ustava RS. 1992. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Virilio, Paul. 1996. *Hitrost osvoboditve*. Ljubljana: ŠOU

Zakon o azilu. Uradni list RS, št. 61–2911/99. Ljubljana: Uradni list.

Zakon o tujcih. Uradni list RS, št. 61–2912/99. Ljubljana: Uradni list.

WB (World Bank). http://www.worldbank.org

Wall, Ellen, Gabriele Ferrazzi in Fans Schryer. 1998. Getting the Goods on Social capital. *Rural Sociology,* 63(2): 300–322.

Wallerstein, Immanuel. 1999. *Utopistike. Dediščina sociologije*. Ljubljana: *cf.

Woolock, Michael. 1998. Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society*, 27(2): 151–208.

Zakon o začasnem zatočišču. Uradni list RS, št. 20-1139/97. Ljubljana: Uradni list.